Zakho Centre
for Kurdish Studies

داستانا كەلا دمدم و خانێ لەپزێرین

ڤەكۆلینەكا ئەدەبی و دیرۆكی

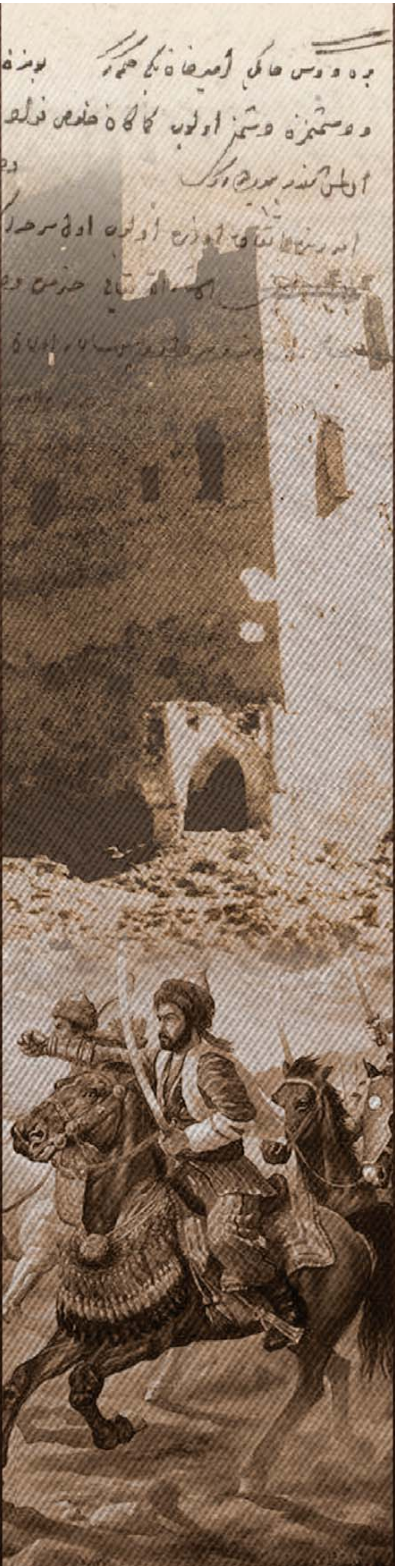

یاشار كاپلان

داستانا کەلا دمدم و خانێ لەپزێرین

(ڤەکۆلینەکا ئەدەبی و دیرۆکی)

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکولینێن کوردی

سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

پەرتووک	داستانا کەلا دمدم و خانێ لەپزێرین (ڤەکۆلینەکا ئەدەبی و دیرۆکی)
نڤێسەر	یاشار کاپلان
چاپ	ئێکێ/ ٢٠١٩
دیزاین و بەرگ	وارهێل عبدالباقی دیار عەبدوڵڵا
ISBN	٩٧٨ -٩٩٢٢ -٩١٦٧ -٠ -٥
ژمارا سپاردنێ	١٩ / ٢٣٠١٤ / - D

مافێ چاپێ یێ پاراستیە بۆ © سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

Zakho Centre for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

zcks@uoz.edu.krd +964 (0) 751 536 1550
Iraq-Kurdistan Region, Zakho- Univesity of Zakho

Zakho Centre for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

داستانا کەلا دمدم و خانێ لەپزێرین

(ڤەکۆلینەکا ئەدەبی و دیرۆکی)

یاشار کاپلان

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

پێشکۆتن

Zakho Centre
for Kurdish Studies

هەواڵنامەی کتێب

Zakho Centre
for Kurdish Studies

د ڤان دووسەد سالێن داوییێدا ئەدەبیاتا كوردی د رەوشەكە ئاوارتە و مەترسیدار را دەرباس بوویە. ژ بەر رەوشا كوردان یا سیاسی و پۆلیتیک ئەدەبیاتا كوردی وەكی ئەدەبیاتێن گەلێن دن د رەوشەكە نۆرمال را دەرباس نەبوویە. چونكی ئەدەبیاتێن گەلێن دن ب پشتگریا دەولەتێن خوە یێن نەتەویڤە پێشڤەچوون و بەرفرەهبوونا خوە یا ئاسایی ب رێڤە برنە. لێبەلێ ئەدەبیاتا كوردی نەبوویە خوەدانێ ڤێ ئیمكانێ. ڤێ رەوشێ هەرچەند كاریگەرییێن نەینی ل سەر زمان و ئەدەبیاتا كوردی كریە ژی ئەدەبیاتا كوردی ب تەمامی رانەوەستایە و پێشڤەچوون ب دەست ئێخستیە.

وەكی تێ زانین ئەدەبیاتا كوردی ل سەر چوار هێمانان هاتیە ئاڤاكرن: زمان، ئەدەبیاتا كلاسیک، ئەدەبیاتا نووژەن و ئەدەبیاتا دەڤكی. ژ ڤان هێمانان یا ژ هەمیان دەولەمەندتر ئەدەبیاتا دەڤكییە. ئەدەبیاتا دەڤكی وەكی دئێتە زانین مالێ گەلە و د ناڤا گەلدا بەلاڤە. پشتی سەردەما مۆدەرن پاراستنا ئەدەبیاتا دەڤكی یا د ناڤا گەلدا سەردەست ب مەترسیا نەمانێڤە رووبروو مایە. تایبەتی گەلێن بێ دەستهلاتدار و بوونە ئارمانجێن بشافتنێ زێدەتر ب ڤێ مەترسیێ را رووبروو مانە. كورد ژی یەك ژ ڤان نەتەوەیانە. هەتا نها د وارێ ئەدەبیاتا دەڤكیدا ژ ئالیێ ڤەكۆلینەر و پسپۆرێن بیانی و خویانیڤە هەرچەند خەبات هاتبن كرن ژی ژ بەر رەوشا كوردان و كوردی گەلەك كێماسییێن ڤان خەباتان چێبوونە. لەورا دڤێ ب چاڤەكی زانستی ئەدەبیاتا دەڤكی بێ تۆماركرن و ئەڤ ماتەریالێن هاتی تۆماركرن ب چاڤەكی زانستی بێنە تووژاندن، سەنفاندن و نرخاندن. مە ژی خوەست د ڤێ خەباتا خوەدا یەك ژ گرینگترین داستانا نەتەوەیی یا ئەدەبیاتا كوردی، داستانا كەلا دمدم و خانێ لەپزێرین یا د ناڤا گەلدا تۆمار بكن و بنرخینن. مە، ئەڤ داستان ل دەڤەرا هەكاریان ژ دەڤێ دەهـ دەنگبێژ و بەیتبێژان وەرگرت و نڤیسی. ژ بەر كو ئەڤ داستان

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخو بۆ ڤەكولینێن كوردی

د ئالیەکی دن ل سەر بوویەرەکە دیرۆکی هاتیە ئاڤاکرن، مە خوەست ل دوو دەقێن دیرۆکی گیڤلێ (سیلووەتێ) داستانێ یێ دیرۆکی ژی دەرخن مەیدانێ. ژ بۆ ڤێ چەندێ ژی مە ئیستفادە ژ ژێدەرێن دەستێ یەکێ وەرگرتن.

د ئامادەکرنا ڤێ خەباتێدا شێورمەندێ مە برێز (پروفیسورێ هاریکار د. مەتن بارك) گەلەك هاریکاریا مە کر. ئەم گەلەك منەتدارێن وی نە، مال ئاڤا. هەروەسا سەرۆکێ بەشا کوردی یا زانینگەها یویزونجی برێز (پروفیسورێ هاریکار د. نەسیم سۆنمەز) ژی د ئامادەکرنا ڤێ خەباتێدا هاریکاری دا مە. د وەرگەراندنا هنەك دەقێن فارسیدا مامۆستا نزار ئەیووب گولی تەقسیری نەکر. سپاسیا هەردوو مامۆستایێن برێز دکەن. هەڤالێن وەکی ئایهان گەڤەری، ئیلیاس سڤاکجی و رەشید یلدز ژی د ئامادەکرنا ڤێ خەباتێدا ب خوەندن و نرخاندنێن خوە یێن هێژاڤە هاریکاری دانە مە. د دەستپێکا بەرهەڤکرنا ڤێ خەباتێدا هێژ د دەما لێگەرین و قەیدکرنا داستانێدا هەڤالێن وەکی جەنگیز شەن، ئیحسان ئاکن و مووراد ئادیامان گەلەك هاریکاریا مە کرن. گەلەك سپاسیا وان ژی دکن. هەروەسا برامەزنێ مە برێز م. خالد سادینی ژ بۆ سەراستکرنا پرتووکێ گەلەك هاریکاری دا مە. سپاسیێن تایبەت لێ دکن. داویا داوی گەلەك سپاسیا هەڤژین و هەردوو لاوێن خوە دکم. هێڤیدارم ڤێ خەباتێ شیابە خزمەتا ئەدەبیاتا کوردی بکە.

یاشار کاپلان

جولەمێرگ ٢٠١٧

Zakho Centre for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

چەند تێبینی:

ئەڤ داستان ل دەڤەرا هەكاریان هاتنە كۆمكرن. لەو تایبەتیێن دەڤۆكا هەكاریان د ناڤا خومدا دهەوینە. ژ بۆ سوودوەرگرتنەكە باش، ئەم فەر دبینین بەحسا چەند تایبەتیێن ڤێ دەڤۆكێ بكن:

- ڤەقەتاندەكا دیار یا پرژمارییێ نە وەكی "ێن" لێ وەكی "ێد" هاتیە بكارینان. "چاڤێن من" وەكی "چاڤێد من" تێ گۆتن.
- د دەڤۆكا هەكاریاندا جناڤكێن كەساندنێ وها تێنە گۆتن:
- ئەز دچم، تو دچی، ئەو دچیت/دچیتن، ئەم دچین، هوون دچن، ئەو دچن.
- لێبەلێ كەساندنا چار لێكەران "كرن"، "برن"، "دان"، "خوارن" ژ یێن دی جوداترن. قەرتافێن كەساندنێ یێن ڤان چار پەیڤان وهایە:

ئەز دكەم، تو دكەی، ئەو دكەت/دكەتن، ئەم دكەین، هوون دكەن، ئەو دكەن

ئەز دبەم، تو دبەی، ئەو دبەت/دبەتن، ئەم دبەین، هوون دبەن، ئەو دبەن

ئەز دخوەم، تو دخوەی، ئەو دخوەت/دخوەتن، ئەم دخوەین، هوون دخوەن، ئەو دخوەن

ئەز ددەم، تو ددەی، ئەو ددەت/ددەتن، ئەم ددەین، هوون ددەن، ئەو ددەن

- وەكی ل ژۆری دیار دبیت؛ قەرتافێن برا یەكەم: (م، ی، ئیت- ئیتن، ئین، ن- ن) و برا دویەم ژی: (م، ئەی، ئەت- ئەتن، ئەین، ئەن- ن) ئە.
- هەرچەندی د دەڤۆكا هەكاریان یا رۆژانەدا نەمابیت ژی د داستانا مە كۆمكریدا داچەكێن "ل، ژ، ب" وەكی "لە، ژە، بە" دهاتنە بلێڤكرن. بۆ نموونە "لە من" وەكی "ل من" دهاتە گۆتن. لێبەلێ مە ئەڤ داچەك نە وەكی بەیتبێژان گۆتی، وەكی ئاخفتنا رۆژانە یا نها نڤیسین.
- هەرووەسا د ئورژینالا داستانێدا قەرتافا دەما نها "د" ژی وەكی "دە" دهاتە بلێڤكرن. بۆ نموونە "ئەز دچم" وەكی "ئەز دەچم" دهاتە گۆتن. لێبەلێ ژ بەر

Zakho Centre for Kurdish Studies

کو ئەڤ فۆرمە د ئاخفتنا رۆژانە یا هەکاریاندا نەدهاتە بکارینان مە ژی وەکی "د" نڤیسی.

- د بەندێن داستانێدا بۆ هەڤگرتن و لێکهاتنا کێشەیا رستان، هنەك دەنگ/حەرف ژ رستان هاتنە ئاڤێتن. هندی ژ مە هاتی، مە تیپێن/دەنگێن کەفتی د ناڤا کەڤاناندا ئاشکەرا کرن. هەکە تیپ نە ژ لێکەران کەفتبن مە تیپێن کەفتی وەرگرتن ناڤا کەڤانێ هەروەکی "چ[ی] یا." لێبەلێ هەکە تیپ ژ قەرتافا دەمی یا لێکەرێ ئان ژی ژ داچەکان کەفت بن هینگێ ژی مە ب بەندکێڤە دیار کرن. وەکی: "دبینم: دبینم" ئان ژی "ژ من: ژمن."
- گهانەکا "ئو" ژ بۆ لهەڤهاتنا کێشەیێ هنەك جاران وەکی "و" هاتیە بلێڤکرن. وەکی "خودێ و رەسوول": "خودێ و رەسوول".

کورتکرن

ب.ن.ب.	بەرهەما ناڤ بۆری
بنر.	بنێرە
برە.	بەرهەڤکار
دق.	دەقیقە
ئە.	ئەدیتۆر
هز.	هازرەتی
م.	مرن
ر.	رووپەل
س.خ.ل.	سلاڤێن خودێ لێ بن
وەر.	وەرگێر
وەش.	وەشانخانە

هەوالنامەی کتێب

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

١. دەستپێک

داستان

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخو بو ڤەکولینێن کوردی

هەواڵنامەی کتێب

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخو بو ڤەکولینێن کوردی

داستان یەك ژ كەڤنترین جوورەیا ئەدەبیاتا دەڤكییە. د سەردەمێن گەلەك كەڤندا دەركەفتیە مەیدانێ. مژارێن داستانان ژ بوویەرێن دیرۆكی و جڤاكی یێن ل سەر جڤاكان گەلەك كاریگەر پێك تێن. داستان، گەلێرینە، دانێرێن وێ یێن پێشیێ ناهێنە زانین. لەورا داستان وەكی مالێ گەلەكی تێنە حەسباندن. ئەدەبیاتا كوردی یا گەلێری ژ ئالیێ داستانانڤە دەولەمەندە. لێبەلێ ژ بەختێ كوردان ئێ رەش؛ دەما داستان ل ناڤا كورداندا گەلەك بەلاڤ بوو كەس نەبوو ڤان داستانان تۆمار بكە و دەما ڤەكۆلەرێن بكارن ڤان داستانان ب ئاوایەكی زانستی بەرهەڤ بكن دەركەفتن، هینگێ ژی كەسێن كو بەیت و داستانان ژبەر دزانن گەلەك كێم بوون. هەتا نها گەلەك خەبات ژ ئالیێ ڤەكۆلینەرێن بیانی و خویانیڤە ل سەر ئەدەبیاتا گەلێری یا كوردی هاتبن كرن ژی ژ بەر رەوشا كوردان و كوردی یا سیاسی، ئەڤ خەبات نەرێكووپێكن. لەورا ئەڤ ڤەكۆلین د ئاستا پێدڤیدا نینن. دەربارێ جور و نموونەیێن ئەدەبیاتا گەلێری یا كوردیدا ئەندیشەیا وەندابوون و ژبیركرنێ هەر دایم ل كار بوو. ب راستی دەما مرۆڤ لێ دنێرە ئەڤ ئەندیشە ژ سەدی سەد نەراستە. لێبەلێ كێمبوونا ڤەكۆلینێن زانستی ل سەر فۆلكلۆرا كوردی وەكی مەترسیەكێ هێژ بەردەوامە[١]. پشتی پیچەك باشبوونا رەوشا كوردان و كوردی یا سیاسی، بزاڤێن ڤەكۆلینێ دەر هەقێ ئەدەبیاتا كوردی یا گەلێریدا زێدە بوون. ئەڤ خەباتا مە ژی دخوازە د ڤێ بابەتێدا ڤالاهیەكە زانستی تژی بكە.

داستانا كەلا دمدم و خانێ لەپزێرین یەك ژ گرینگترین داستانێن كوردییە. ئەڤ داستان، داستانەكە نەتەوی یا كوردییە و بەحسا مێرخاسی و حەماسەتا كوردان دكە. هەر ژ پشتی روودانا كەلا دمدم هاتیە هۆناندن و د ناڤا جڤاكا كوردیدا و كوردستانێ بەلاڤ بوویە. چونكی ئەڤ داستانە ژ هەمی ئالیێن كوردستانێ هاتیە ڤەگۆتن و گوهداریكرن. بەلكی كێم داستانان هندی ڤێ

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەكۆلینێن كوردی

داستانێ ئیمکانا بەلاڤبوونێ دیتبن. گەلەك سەبەبێن حەزکرن و بەلاڤبوونا ڤێ داستانێ د ناڤا گەلدا هەنە. لێبەلێ وەسا دیارە سەبەبا ڤێ چەندێ یا ژ هەمیان مەزنتر ئەوە کو ئەڤ داستان بەحسا مێرخاسی و قەهرەمانیا کوردان دکە. ئەڤ حەماسەتا نەتەوی ژ بۆ حەزکرن و بەلاڤبوونا ڤێ داستانێ رێ خوەش کریە.

ئارمانجا ڤێ ڤەکۆلینێ هەر وەکی مە ل ژۆری ژی گۆتی دەولەمەندکرنا ڤەکۆلینێن ل سەر ئەدەبیاتا کوردی یا گەلێرییە. لەورا مە خوەست ئەم ڤێ داستانا گرینگ سەرەژنوو ب چاڤەکی زانستی ڤەکۆلن. تۆمارکرن و تووژاندنا مەتاریالێن ئەدەبیاتا دەڤکی کارەکی گەلەك گرانە. هەکە ئەڤ خەبات ل زمانەکی وەکی کوردی، راستی ئێریشێن تونەکرنێ هاتی کرن بە، ئەڤ زەحمەتی هێژ زێدەتر دبە. لەورا پێدڤییە خەباتێن تۆمارکرن و تووژاندنا بەرهەمێن ئەدەبی یێن گەلەری ل دوو سیستەمەکێ و رێبازەکێ بێنە کرن.

وەکی رێباز مە خەباتا خوە هەم ژ ئالیێ مژارێڤە هەم ژی ژ ئالیێ مەکانیڤە تخووبدار کر. خەباتا مە دێ ل سەر ڤاریانتێن داستانا کەلا دمدم و خانێ لەپزێرین یێن ل دەڤەرا هەکاریاندا بە. لەورا دەنگبێژ و بەیتبێژێن ئەڤ داستان دگۆتن ژ ڤێ دەڤەرێ هاتنە دەستنیشانکرن. مە، ئەڤ داستان ژ دەهـ دەنگبێژ و بەیتبێژێن جودا یێن ل دەڤەرا هەکاریان تۆمار کر. پێشیێ مە دەنگێ وان قەید کر و پاشی ژی ئەڤ قەید دەشفرە کرن. ژ بەر کو ئەڤ دەنگبێژ و بەیتبێژە هەمی یێن دەڤەرەکێ بوون، د ناڤبەرا ڤاریانتێن ڤێ داستانێدا جوداهییێن پر هندك هەبوون. لێبەلێ ئەم دکارن ببێژن ڤان ڤاریانتێن جودا هەمیان، هەڤدو تەمام دکرن. هنەك هوورگلییێن ل جەم ڤاریانتەکێ هەیی دبوو کو ل جەم یا دن نەبە. جوداهیا ڤان ڤاریانتان زێدەباری د کورتبوون و درێژبوونا داستانێدا دەردکەفتە مەیدانێ. چونکی هنەك بوویەر و هوورگلییێن ڤاریانتەکێ دگۆت دبوو کو د ڤاریانتا دندا نەبوو. لێبەلێ دەما مە ئەڤ ڤاریانتێن جودا هەمی ل سەر هەڤ کۆم دکرن، ڤێ چەندێ هۆناك و رستا بوویەران یا داستانێ برێکووپێکتر دکر. ب سایا وەکی یەك داستان کۆمکرنا ڤان ڤاریانتان گیڤلێ (سیلووەتێ) داستانێ خوەشتر خویا دکر. یانی هەکە ئەم ب ئاوایەکی دن ببێژن،

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

ئەڤ ڤاریانت هنەك كێم هنەك ژی تێر و تژیتر بوون. دەما مە ڤاریانت هەمی بەراورد کرن مە دیت کو هەر ڤالاهیەکە د ڤاریانتەکێدا ب سایا ڤاریانتێن دن تژی دبە. و ب ڤی ئاوایی سەرووبەرێ داستانێ ب رێکووپێکتر دمردکەفتە مەیدانێ. لەورا مە هەر ڤاریانت سەربخوە ڤەکۆلین نەکر، بەرەڤاژی ڤێ، مە ئەڤ ڤاریانت هەمی وەکی ڤاریانتەکێ درست کر و پاشی ڤەکۆلینا خوە ل سەر کر. ژ بۆ ڤێ چەندێ دو پالدەرێن گرینگ هەبوون: داستان د هەمان هەرێمێ هاتیە کۆمکرن و هەما هەما دەنگبێژ و بەیتبێژان هەمان بەندێن وەکی هەڤ دگۆتن.

ئەڤ خەباتا مە ژ پێنج بەشان پێک دئێت. د بەشا یەکەمدا وەکی جوورەیەکی ئەدەبی ل سەر داستانێ هاتە راوەستان. پشتی داناسینا داستانێ، بەحسا داستانێن د ئەدەبیاتا دنیایێ و د ئەدەبیاتا کوردیدا و جوورێن داستانێ و مەرحەلەیێن ئاڤابوونا داستانان هاتە کرن. جهێ داستانا کەلا دمدم و خانێ لەپزێرین د ئەدەبیاتا کوردیدا هاتە دەستنیشانکرن. د ڤی بابەتیدا ل دۆر خەباتێن ل سەر ڤێ داستانێ ئاڤابوویی یێن د ئەدەبیاتا کلاسیک یا کوردی دا، هاتە راوەستان. خەباتێن ڤەکۆلینەر و نڤیسکارێن بیانی و خویانی یێن هەتا نها ل سەر ڤێ داستانێ هاتنە کرن، مە د ڤێ بەشێدا دەستنیشان کرن. هەروەسا ژێدەرێن مە ئەڤ ڤاریانتێن مژارا ڤێ خەباتێ دانە ناسین.

د بەشا دویەمدا ل سەر ناڤەرۆکا داستانا کەلا دمدم و خانێ لەپزێرین هاتە راوەستان. ژ بەر کوو ئەڤ داستان ل سەر روودانەکە دیرۆکی هاتیە ئاڤاکرن، مە ژێدەرێن دیرۆکی یێن بەحسا ڤێ بوویەرێ دکن نرخاندن. هندی ژ مە هاتی مە خوەست ئەم پەردەیا ل سەر روودانا دیرۆکی بدن ئالیەکی و بوویەرێ راچاڤی خوەندەڤانان بکن. ژ بۆ ڤێ چەندێ مە ژێدەرێن دەستێ یەکێ ب کار ئانین. لێبەلێ دڤێت ئەم ژ بیر نەکن هەرچەند ئەڤ داستان ل سەر بوویەرەکە دیرۆکی ئاڤا ببیت ژی داستان و ئەفسانەیەك ل سەر ڤێ روودانا دیرۆکی هاتیە ئاڤاکرن. لەورا مە ناڤەرۆکا داستانێ ل دوو ژێدەرێن دەڤکی ژی نرخاند. نرخاندنا دوئالی، هەم دیرۆکی

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

هەم ژی چیرۆکی، وەکهەڤی و جوداهی د حالێ خومدا دەرێخستن پێش مە. د ڤان نرخاندناندا جه، دەم، لەهەنگ و هۆناکا داستانێ دەرکەفتە مەیدانێ.

د بەشا سێیەمدا تەمایێن د داستانێدا سەردەست هاتن ڤەکۆلینکرن. د نرخاندنێن مەدا تەمایێن وەکی کوردینی و وەلاتپارێزی، دلسۆزی و خیانەت، دین و باوەری، ژن، تەدبیر و رای، خیرەت و حەماسەت دەرکەفتن پێش. د بەشا چارەمدا مەتنێ داستانا مە ل دەڤەرا هەکاریان ل سەر دەڤێ دەهـ دەنگبێژ و بەیتبێژێن جودا تۆمارکری هاتە نڤیسین. وەکی بەشا داوی ئەنجامێن ڤێ خەباتێ یێن هاتنە بدەستێخستن، هاتنە رێزکرن.

هەواڵنامەی کتێب

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

١ - ١: داستان

داستان، جوورەیەکێ ئەدەبی یێ کەڤن ئە. پەیڤا "داستان" پەیڤەکە ئیرانییە. د کوردیدا هەم پەیڤا داستان هەم ژی پەیڤا "بەیت، قسەت، قەول" دئێتەبکارانین. ل هەمبەری ڤێ پەیڤێ ل رۆژئاڤا "ئەپوس" دئێتە بکارئنین. ئەپوس ب ئەسلێ خوە گرەکییە و تێ مانەیا چیرۆکێن مەنزووم. ئەپوس، ئەو سەربۆرییێن وەسفدار و دەراسایی یێن خوەدا، خوەداوەند، وەك خوەدا و لەهەنگان ئە کو بوویەرێن مەزن ئێن قەومینە و د بیرا جڤاکێدا ب جه بوونە[٢]. د داستانان‌دا بوویەرێن دیرۆکی و جڤاکی یێن کاریگەریەکە مەزن ل سەر جڤاکێ هشتی ب ئاوایەکی مەنزووم تێنە ڤەگۆتن. د ژیانا نەتەوەیاندا گەلەك سەرهاتییێن رەنگڤەدانا وان ب بۆرینا دەمێ را نەهێن ژبیرکرن هەنە. ئەڤ سەرهاتی دبیت کو شەرەك ئان قەهرەمانیا شەخسەکی ئان ژی ئافەتەکە ل کووراهیا جڤاکێ شۆپا خوە هشتی بە. ئەڤ سەرهاتی ب رێکا داستانێڤە تێنە رەنگینکرن و دەولەمەندکرن. ژ بۆ کو ب ساناهیتر د بیرا جڤاکێدا بێتە پاراستن ب ئاوایێ مەنزووم و رەوانبێژی دئێنە ڤەگۆتن.

وەکی دئێتەزانین داستان د سێ قوناغان را دەرباس دبن. ١. دەرکەتنا داستانێ: د ڤێ قوناغێدا هنەك بوویەرێن دیرۆکی و جڤاکی دقەومن و ئەڤ بوویەر د خەیال و شعوورا نەتەوێ یا هەڤپاردا تەشە دگرە. کەسێن د ڤان بوویەراندا جه گرتی د خەیالا جڤاکێدا جهەکی گرینگ دگرن. ٢. بەلاڤبوون: ب دەولەمەندکرنا بوویەر و لەهەنگانڤە داستان بەلاڤ دبیت و نفش بۆ نفشی تێ ڤەگوهاستن. ٣. تۆمارکرن: د ڤێ قوناغێدا داستان ژ ئالیێ هونەرمەندەکی ئان ژی پسپۆرەکیڤە تێ نڤیسین و تۆمارکرن.[٣]

داستان د ناڤا خوەدا وەکی داستانێن خوەرستی و داستانێن چێکری دابەش دبن. داستانێن خوەرستی ژ بوویەرێن کەڤن یێن کاریگەریەك مەزن ل سەر بیرا

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکولینێن کوردی

جڤاکێ هشتی پێک تین. ئەڤ جوورە گەلێرینە و دانەرێ وان نەدیارە. لەورا وەکی مالێ گەل ئان نەتەوەکێ دئێتە حەسابکرن. گلگامشا سوومەریان، کالاڤەلایا فینیان یان ژی مەمێ ئالانێ کوردان نموونەیێن ڤێ جوورێنە. داستانێن چێکری ژی ژ بۆ داستانێن ژ ئالیێ هەلبەستڤانەکیڤە هاتنە چێکرن، تێ گۆتن. مەم و زینا ئەحمەدێ خانی و (بحەشتا وەندا) یا ملتۆن ئەم دکارن بۆ ڤی جوورەیی وەکی میناك بدن.

داستان ب سێ ئاوایان هاتنە هۆناندن. هنەك مەنزووم (هەلبەستکی)، هنەك پەخشان، هنەك ژی ژ مەنزووم و پەخشانا تەڤلیهەڤ هاتنە هۆناندن. د ئەدەبیاتا کوردیدا داستان ل دوو ناڤەرۆکا خوە دبن سێ بەش: داستانێن مێرخاسیێ وەکی داستانا کەلا دمدم، شەرێ کۆلانا قومریێ" داستانێن ئەڤینێ وەکی مەمێ ئالان، فەرخ و ستی، سینەمخان" و داستانێن ئایینی وەکی هەسپێ رەش، کاکەمیر، ئاڤدەل عوومەران، شێخمەند، زەمبیلفرۆش.

١ -١ -١: د ئەدەبیاتا کوردیدا داستانا کەلا دمدم

د ئەدەبیاتا کوردیدا داستانا مێرخاسی، قەهرەمانی و وەلاتپارێزیێ یا ژ هەمیان مەزنتر و بەلاڤتر داستانا کەلا دمدم و خانێ لەپزێرینە. ڤێ داستانێ ژ بەر ناڤەرۆکا خوە یا تێر و تژی و ئوسلووبا خوە یا رەوانبێژ جهەکی تایبەت گرتییە. لەورا د ناڤا کورداندا گەلەك بەلاڤ بوویە و ژ ئالیێ جڤاکا کوردیڤە گەلەك هاتیە حەزکرن. ئەڤ داستان هەم ژ ئالییێ بەیتبێژانڤە هاتیە گۆتن هەم ژی ژ ئالییێ هنەك ئەدیبێن کلاسیکڤە هاتیە نڤیسین. مەلا مەحموودێ بازیدی د ڤی بابەتیدا وها دبێژیت: " قەزیا شەرێ کەلا دمدم قەوی مەشهوور و مەعرووف ئە د کوردستانێ دا... ئەکسەرێ کوردان وێ داستانێ د مەجلیساندا دخوینن و ژ بۆیێ شەهیدێد کەلا دمدمێ هەیف دخوەن و دگرین و دوعایێ دکن." (٤)

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

داستانا کەلا دمدم و خانێ لەپزێرین ژ ئالییێ چەند ئەدیبێن ئەدەبیاتا کوردی یا کلاسیکڤە هاتیە نڤیسین. هندی ئەم دزانین جارا پێشییێ یێ ئەڤ داستان نڤیسی فەقییێ تەیرانە (م. ١٦٣٢). ئەڤ داستان ژ شێست و هەفت مالکان پێک تێ. ئەڤ داستان و بەرهەمێن فەقییێ تەیران ژ ئالییێ م. خالد سادینیڤە هاتنە تۆمارکرن و چاپکرن.[٥] ئەو د بەرهەما خوەدا دبێژە کو: "ب گۆتنا عەبدورەقیب یووسف ئەڤ داستان ژ بەرهەمێ فەقیێ تەیرانە و وی (ە. ی.) ئەڤ داستانە بەرهەڤ کریە و چاپ کریە".[٦] وەسا دیارە ئەڤ داستانا فەقییێ تەیران کێمە و هێژ ب تەمامی نەگەهشتییە دەستێ مە. مەلا مەحموودێ بازیدی ژی د بەرهەما خوە یا ب ناڤێ جامعەیا رسالەیان و حکایەتان ب زمانێ کورمانجیدا د بن ناڤێ "حیکایەتا سی وچاران"دا کورتەیا داستانا کەلا دمدم نڤیسییە. ئەو د ڤێ نڤیسا خوەدا دبێژە مەلاییێ باتەیی ل سەر داستانا کەلا دمدم قسەیێ مەوزوون داستانەك ئینشا کریە.[٧] لێبەلێ ئیهتمالە ئەڤ داستان هەر یا فەقیێ تەیران بە.

داستانا کەلا دمدم و خانێ لەپزێرین د ئەدەبیاتا نووژەن یا کوردیدا ژی وەکی مژار هاتیە بکارئانین. موستەفا سالح کەریم د سالا ١٩٦٠دا ب ناڤێ شەهیدانی قەلای دمدم رۆمانەك نڤیسییە و ل سلێمانییە چاپ کریە. هەروەسا عەرەب شەمۆ د سالا ١٩٦٦اندا ب ناڤێ دمدم رۆمانەك نڤیسییە. ژان دۆست ژی ب ناڤێ کەلا دمدمێ پرتووکەکە هەلبەستان نڤیسیە و ل سالا ١٩٩١ێ ل بۆننێ د ناڤا وەشانێن رەوشەن دەرکەفتییە.[٨]

١ - ١ - ٢: خەباتێن ل سەر داستانا کەلا دمدم

وەکی تێ زانین داستانا دمدم ل سەر روودانەکە دیرۆکی هاتیە چێکرن. لەورا ئەڤ بوویەرا دیرۆکی د بەرهەمێن دیرۆکیدا هاتیە ڤەگۆتن. یەکەمین کەس و تەنهاکەسێ بەحسێ ڤێ بوویەرێ کری ئیسکەندەر بەگ تورکمانێ (١٥٦١- ١٦٣٥) وەقایع نڤیسێ شاه عەبباسێ سەفەوییە (١٥٧١- ١٦٢٩). ئەو بخوە د شەرێ دمدمێدا ئامادە بوویە. سەرهاتیا شەر د بەرهەما خوە یا ب ناڤێ "عالەم ئارایێ

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

عەبباسی"دا ڤەکۆتیە. ژ هنگێ هەتا ئیرۆ گەلەك کەسێن بیانی و خویانی ل سەر ڤێ بوویەر و داستانێ راوەستانە. لەورا لیتەراتوورەکە بەرفرەهـ ل سەر داستانا دمدم چێبوویە. ئەم دکارن کەسێن خەبات ل سەر ڤێ داستانێ کری وها ریز بکن:[٩]

- فەقییێ تەیران: کەلا دمدم
- مەلا مەحموودێ بازیدی: جامعەییێ ریسالەیان و حیکایەتان
- ئالەکساندەر Alexander ژابا:، Recueil de Notices et Recits Kourdes ست. پەتەرسبورگ، ١٨٦٠.
- ئوگەن پریم، ئالبەرت سۆسن: Eugen Prym, Albert Socin: Kurdische Sammlungen Erzçlungen und Lieder in den Dialekten des Tur Abdin und von Bohtan, ست. پەتەرسبورگ، ١٨٨٧- ١٨٩٠.
- ئوسکارمان- Oskar Mann: Die Mundart Mukrî- Kurden ، بەرلن، ١٩٠٦- ١٩٠٩.
- م. ئا. زەکی M. A. Zekî: ئەمیر خانی برادۆست و قەلای دمدم، کۆڤارا گەلاویژ، ١٩٤٠.
- حەجییێ جندی: فۆلکلۆرا کوردی، ئەریڤان، ١٩٥٧.
- محەممەد تەوفیق وردی: قەلای دمدم، بەغدا، ١٩٦١.
- قەناتێ کوردۆ: حیکایەت و سترانێن قەهرەمانییێ یێن کوردی، مۆسکۆڤا، ١٩٦٢.
- جاسمێ جەلیل: داستانا دمدم (کلامێ چییا)، ئەریڤان، ١٩٧٠.
- محەممەد تەقی دانشپەژوهـ Mohamed Taqî Danespazuh، سە سند تاریخی و ژئوگرافییێ دولت صفوی، کۆڤارا واهید، ١٩٧١.
- م. پەدرام M. Pedram،، بەر فەرازێ دمدم، کۆڤارا هونەر و مەردمێ، ١٩٧٥.

Zakho Centre for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

- پ. د..ئۆردیخانێ جەلیل:.ئێپۆسا جمائەتا کوردا یا مێرخاسیێ- خانێ چەنگزێرین، تەزا دۆکتۆراییێ، مۆسکۆڤا ١٩٦٧؛ دگەل جەلیلێ جەلیل د ناڤ زارگۆتنا کوردی ژی بەلاڤ کرنە. مۆسکۆڤا، ١٩٧٨.
- ح. حوسەینی H. Huseynî، بەیتی دمدم، ١٩٨١.
- جەمیل ئەحمەد زێرۆ: شۆرەشا دمدم، بەغدا، ١٩٨٣.
- عەبدوڵا مەردوخ : راپەرینی دمدم و قەلاچۆی کوردانی موکری، کۆڤارا هێڤی، ١٩٨٣.
- م. م. حەمەپۆر Hamabor، خانێ لەپزێرین و کەلایێ دمدم، کۆڤارا رۆشینبیری، ١٩٨٤.
- رزا چۆلپان، داستانا دیرۆکا کورد و کوردستان، سدنەی ١٩٩٥.
- رەشۆ زیلان، داستانێن کوردی، ستۆجکهۆلمێ، ١٩٩٦.
- موحسین کزلکایا، کایپ دیوان، ستەنبۆل، ٢٠٠٠.
- سادق بەهادین ئامێدی، ژ فۆلکلۆرا کوردی، هەولێر، ٢٠٠٢.
- محەممەد عەبدوڵاه، بەیتێن کوردی، دهۆك، ٢٠٠٢.
- سەروەر عەبدورەحمان.عومەر، کارەساتا قەلای دمدم (١٦٠٨- ١٦٠٩)، سلێمانی، ٢٠٠٨.
- یاسین حەسەن گۆران: پێنج داستانی کوردەواری، هەولێر، ٢٠١١.
- Giulia Ferdeghini: Kelaê Dimdim Descrizione e Analisi di un Poema Epico Della Letteratura Orale Curda a Partire Dalla Documentazione Raccolta Nel Bahdinan e، تەزا دۆکتۆراییێ، رۆما، ٢٠١٢.
- ئەمیر حەسەنپور Amir Hassanpour، بەیت و دمدم.

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخو بۆ ڤەکولینێن کوردی
هەوالێ کتێب

١ - ١ -٣: ژێدەرێن مە

داستانا مژارا ڤێ خەباتێ یەعنی داستانا کەلا دمدم و خانێ لەپزێرین، ل دەڤەرا هەکاریان ژ دەڤێ دەه دەنگبێژ و بەیتبێژێن جودا هاتیە تۆمارکرن. ئەڤ داستان ب ڕێکا دەنگگریڤە هاتیە قەیدکرن و پاشێ ژێ هاتیە دەشیفرەکرن. ژ ڤان دەه ڤاریانتێن جودا، پێنج ڤاریانت داستانێ ب تەمامی ڤەدبێژن. د پێنج ڤاریانتان دی دا ژێ هنەك تا و چقێن داستانێ هاتنە ڤەگۆتن. کەسێن مە داستان ژێ وەرگرتی ل هەرێمێ وەکی بەیتبێژ و دەنگبێژ تێنە ناسین. ئەم دکارن ب ڤی ڕەنگی ئەوێن داستان ب تەمامی گۆتی بدن ناسین.

- عەبدولقادرێ گویزەرەشی: خەلکێ گوندێ گویزەرەشا سەر ب ناڤچەیا چەلێ یا جولەمێرگێ (هەکاری)یە. ژ ٧٠ سالییێ بۆریە. ژ بلی کوردی، ترکی ژێ دزانە. خودان بیر و حافزەیەکە گەلەك ب هێزە. نها ل جولەمێرگێ ئاکنجییە. وی، ئەڤ داستان د کاسەتەکە ٩٦ خۆلەکیدا ڤەگۆتیە.
- سادقێ شەتنسی: خەلکێ گوندێ شەتنیسا زۆری ئا گرێدایی جولەمێرگێیە. د ڤەگۆتنا داستان و سەرهاتیاندا دەستەکی بلند هەبوو. د سالا ١٩٩٤ێ د ٥٤ سالییا خوەدا چوویە بەر دلۆڤانیا خودێ. وی، ئەڤ داستانە د کاسەتەکە ٩٢ خۆلەکیدا ڤەگۆتیە.
- عەبدولکەریم زاویتەیی: خەلکێ گوندێ زاویتەیا سەر ب ناڤچەیا چەلێ یا جولەمێرگێیە. ٥٥ سالییە. نها د مودیریەتا چاندێ یا جولەمێرگێدا وەکی مەموور دخەبتە. لیسە (امادەی) قەداندیە. وی، ئەڤ داستان د کاسەتەکە ٨٤ خۆلەکیدا ڤەگۆتیە.
- ئەحمەدێ بایی: خەلکێ گوندێ بایێ یا سەر ب جولەمێرگێڤەیە. د سالا ١٩٩٧ێدا د ٦٥ سالیا خوەدا چوویە بەر دلۆڤانیا خودێ. وی، ئەڤ داستان د کاسەتەکە ٤٥ییدا ڤەگۆتیە.

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

- ئەحمەدێ ئاسمینێ: خەلکێ گوندێ هرکاشێ یا سەر ب ناڤچەیا چەلێ یا گرێدایی جولەمێرگێیە. ژ ١٠٠ سالیێ بۆریە. ڤێ گاڤێ ل چەلێ ئاکنجییە. وی، ئەڤ داستان د کاسەتەکە ٣٠ خۆلەکیدا ڤەگۆتیە.
- دەنگبێژ و بەیتبێژێن هنەك چق و تایێن ڤێ داستانێ ژ بۆ مە گۆتی ژی ئەڤەنە.
- ح. عەبدلایێ کەلەش: خەلکێ گوندێ مارفانێ یا سەر ب ناڤچەیا چەلێ یا جولەمێرگێیە. ٧٥ سالییە. لیسە قەداندیە. ژ مودیریەتا پەروەردەیا جولەمێرگێ تەقاوید بوویە. نها ل جولەمێرگێ ئاکنجییە. وی، ئەڤ داستان د کاسەتەکە ٤٤ خۆلەکیدا ڤەگۆتیە.
- لەشکەر شیڤشکی: خەلکێ گوندێ شیڤشکا سەر ب ناڤچەیا چەلێ یا جولەمێرگێیە. دەردۆرا ٦٠ سالییە. د مودیریەتا ئیتفایێ یا بەلەدیا جولەمێرگێدا دخەبتە. نها ل جولەمێرگێ ئاکنجییە. وی، ئەڤ داستان د کاسەتەکە ١٥ خۆلەکیدا ڤەگۆتیە.
- سەلیم پەیانسی: خەلکێ گوندێ پەیانسا سەر ب جولەمێرگێیە. ٧٠ سالییە. ل گوندێ خوە ئاکنجییە و ب جۆتیارییێڤە مەشخوول ئە. وی، ئەڤ داستان د کاسەتەکە ١٤ خۆلەکیدا ڤەگۆتیە.
- سەیید.عومەر کەلێتانی: خەلکێ گوندێ کەلێتانێ سەر ب جولەمێرگێیە. ٧٩ سالییە. ل گوندێ خوە نشتەجهە و ب جۆتیارییێڤە مەشخوولە. وی، ئەڤ داستان د کاسەتەکە ١٢ خۆلەکیدا ڤەگۆتیە.
- ح. ئیسکەندەری بیادری: خەلکێ گوندێ بیادرا سەر ب ناڤچەیا چەلێ یا گرێدایی جولەمێرگێیە. نێزیکی ١٠٠ سالێ بووریە. ل گوندێ خوە ئاکنجییە. وی، ئەڤ داستان د کاسەتەکە ٥ خۆلەکیدا ڤەگۆتیە.

هەولێنامەی کتێب

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

١ - ١ - ٤: ژئالييێ روخساريڤە داستانا كەلا دمدم

داستانا كەلا دمدم و خانێ لەپزێرین، یا مە ل دەڤەرا هەکاریان تۆمارکری نێزیکی هەفتسەد بەندییە. داستان د ناڤا خومدا ل دوو مژارێ دابەشی هەفت بەشان دبە. ب بەندا:

"خولمینــــــــــە خولمینـــــــــــە
گـــــەلی خـــــەلك و ئالەمینـــــە
گوهـــــــ بـــــدەن دل و یەقینـــــە
قەســــــەتا خـــــانێ لەپزەرینــــــە"

دەست پێ دکە و ب بەندا:

"هـــەی دمـــدمۆ كاڤـــل و ویّـــران
مەســـــكەنێ پلـــــنگ و شــــێران
رۆڤـی لـێ دكـەن گەشـت و گێـران
رەهمــەت دای و بابێـد گوهـدێران"

ڤە خەلاس دبە.

پرانیا بەندێن ڤێ داستانێ سێرێزینە. لێبەلێ ل هنەك دەران هەژمارا رستێن بەندان زێدەتر لێ هاتنە. د داستانێدا كێشەیا كوردی یا خومالی هەیە. هەر رستەك ژ هەشت كیتەیان پێك تێ.

دمدمۆ بەرەكی پانە : ٨ كیتە

كرن ئارمانجا تۆپانە : ٨ كیتە

عەگید هەر خانێ كوردانە : ٨ كیتە

لێبەلێ د هنەك رستاندا ئەڤ كێشە هاتیە كورتكرن ئان ژی زێدەكرن.

داستانا كەلا دمدم و خانێ لەپزێرین ب تەمامی مەنزووم نینە. د ناڤا بەشێن داستانێدا هنەك هوورگلی ب ئاخفتنێ تێنە ڤەگۆتن. ژ بەر كو سەرهاتیا داستانێ

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخو بۆ ڤەكولینێن كوردی
هەوراتامەی کتێب

هەمی د بەنداندا ناهێت ڤەگۆتن هنەك هوورگلییێن د بەندان دە ناهاتیە گۆتن، وەکی پەخشان دئێتە گۆتن. لێبەلێ تایبەتیا کارەکتەریستیک یا داستانێ د مانزوومبوونا داستانێدایە. داستان ب دو سەلیقە و مەقامان دئێتە ڤەگۆتن. بەشێن یەك، دو و سێیێ ب سەلقە و مەقامەکی نەرم دئێتە گۆتن. ژ بەشا چارێ ویڤە هەتا داویێ ژ بەر کو بەحسێ شەر و پەڤچوونێ دکەت ب سەلیقە و مەقامێ بلند و لەز تێ خوەندن. د بەشا یەکێ هەتا بەشا سێیێ د ناڤبەرا بەنداندا ژ بۆ وەرگرتنا نەفەسێ و درستکرنا سەلیقا گۆتنێ نەقاراتا: "خان ب خەزاییێ مەشخوولە" ئان "شێرێد خانان کر دیوانە" تێ گۆتن. د بەشا چارە و ویڤە ژی نەقاراتا: "هەرێ دمدمۆ خان تێ دا، شەرە دمدمێ خانانە" تێ گۆتن.

هەوالنامەی کتێب

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

(1) Pertev, Ramazan, “Danasîn û Rewşa Giştî ya Xebatên li ser Folklor û Edebiyata Kurdî ya Gelêrî”, Edebiyata Kurdî ya Gelerî, Dîrok- Teori- Rêbaz- Lîteratur- Berawirdî- 1, Weş. Avesta, Stenbol 2015, r. 14, 15.

(2) Pertev, Ramazan, b.n.b., r. 221, 222.

(3) Yetiş, Kazım, “Destan”, Tûrkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul 1994, r. 9/202.

(4) Mela Mehmûdê Bazîdî, Cami’eya Risaleyan û Hikayetan Bi Zimanê Kurmancî, (Brh: Ziya Avci), Weş. Lîs, Stenbol 2010, r. 117.

(5) M. Xalid Sadînî, Feqiyê Teyran, Jiyan, Berhem û Helbestên Wî, Weş. Nûbihar, Stenbol 2010, r. 383- 397.

(6) M. Xalid Sadînî, b.n.b., r. 58.

(7) Mela Mehmûdê Bazîdî, b.n.b., r. 114- 117.

(8) Çalıştıran, Rûken, “Lîteratûrek Li Ser Destanên Kurdî”, Edebiyata Kurdî Ya Gelêrî, Dîrok- Teorî- Rêbaz- Lîteratur- Berawirdî- 1, (Ed: Ramazan Pertev), Weş. Avesta, Stenbol 2015, r. 241.

(9) Ji bo berhevkirina vê lîstê îstifade ji van jêderan hatiye kirin. Bnr: Zîlan, Reşo, “Vekolînek Li Ser Destana Kela Dimdimê”, Edebiyata Kurdî ya Gelerî, Dîrok- Teori- Rêbaz- Lîteratur- Berawirdî- 1, (Ed. Ramazan Pertev), Weş. Avesta, Stenbol 201,5 r. 193- 195; Çalıştıran, Rûken, “Lîteraturek Li Ser Destanên Kurdî”, Edebiyata Kurdî ya Gelerî, Dîrok- Teori- Rêbaz- Lîteratur- Berawirdî- 1, (Ed. Ramazan Pertev), Weş. Avesta, Stenbol 2015, r. 223- 241.

Zakho Centre
for Kurdish Studies

٢. ناڤەرۆكا داستانا دمدم

- داستانا دمدم یا دیرۆكی.
- داستانا دمدم یا چیرۆكی.

هەواڵنامەی کتێب

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخو بۆ ڤەكولینێن كوردی

هەواڵنامەی کتێب

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخو بو ڤەكولينێن كوردى

وەکی مە ل ژۆری ژی ئیفادە کری داستانا دمدم ل سەر بوویەرەکە دیرۆکی ئاڤا بوویە. لەورا داستانا دمدم ژ بەر کو د دیرۆکێدا وەکی بوویەرەکە راستەقینی هەیە، د هەمان دەمێدا ژی مژارا زانستا دیرۆکێ بخوەیە. ژێدەرێ دیرۆکی ژ بۆ ڤێ سەرهاتییێ ئیسکەندەر بەگ تورکمانە (١٥٦١- ١٦٣٥). ئەو بخوە د ڤی شەریدا ئامادە بوویە و سەرهاتیا ڤی شەری د کتێبا خوە یا ب ناڤێ "تاریخ عالەم ئارایێ عەبباسی"دا ب بەرفرەهی نڤیسیە. لێبەلێ ژ بەر کو ئەڤ کەس نەیارێ خانێ لەپزێرین بوو، وی، ئەڤ بوویەر هەرچەند ب چاڤێ دوژمناهیێ نڤیسبیت ژی هەقێ مێرخاسیا خانێ لەپزێرین ب تەمامی نەخواریە. ئەڤ بوویەرا گرینگ گەلەك کارتێکرن ل سەر جڤاکا کوردی کریە. ژ بەر ڤێ کاریگەریا وێ، داستانەکە نەتەوی یا مێرخاسییێ ل سەر هاتیە ئاڤاکرن. د ناڤبەرا دمدما دیرۆکی و چیرۆکیدا هەم وەکهەڤی هەم ژی جوداهی هەنە. دەما ئەم هەردوویان بەراورد دکن باشتر ڤێ چەندێ دحەسن.

هەوراز نامەی کتێب

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

٢ -١: داستانا دمدم یا دیرۆکی

٢ -١ -١: جهـ و دەم

کەلا دمدم دکەڤە باشورێ رۆژئاڤایێ باژارێ ئورمیێ نێزیکی پەراڤا دەریا ئورمیە. ١٨ کم ژ ئورمییە دوورە. دکەڤە د ناڤبەرا چەمێ باراندوز و گەلیێ قاسملۆ. نێزیکی گوندێ بالانجێیە. ل سەر بلندیا چیایەکی هاتیە ئاڤاکرن کو ناڤێ وی زناری دمدمە. ل هەمبەری دمدم زنارەك دی هەیە کو دبێژنێ جمجم. زنارێ کەلا دمدم ل سەر هاتیە ئاڤاکرن ژ ئالیێ باکور و باشوورڤە کەڤرەکی هولییە و رێ نینە. لێبەلێ ژ ئالیێ رۆژهەلات و رۆژئاڤاڤە پیچەك فرەهترە و رێ هەیە. ئەڤ کەلە هێژ بەری ئیسلامێ هاتیە ئاڤاکرن. ئەمیرخانێ برادۆستی ئەو کەلا کەڤن سەرەژنووڤە ئاڤا کر. دەما دۆرپێچا کەلا دمدمێ د داویا سالا ١٦٠٨یێدا دەست پێ کریە و شەری هەتا داویا سالا ١٦٠٩ێ دەوام کریە.

٢ -١ - ٢: ئەمیرخان و برادۆستی

لەهەنگێ داستانا دمدم، ئەمیرخانێ برادۆستییە. د دەستپێکا سەدسالا ١٦اندا برادۆستیان دوو میرگەهـ ئاڤا کربوون. د ڤێ سەردەمێدا هەم عوسمانی هەم ژی سەفەوی وەکی دو دەولەتێن بهێز دەردەکەڤن پێش. سەفەویان ل هەمبەری کوردان پۆلیتیکایەکە رەق و نەرێنی بکار دئینان. میرێن کوردان رادکرن و ل دەوسا وان میرەکی تورکمەن یێ شیعی دادئینان. کورد ل هەمبەری ڤان پۆلیتیکایێن وان بێزار بووبوون. لەورا پەیوەندی دگەل عوسمانیان چێکرن و ل هەمبەری سەفەویان بوونە هەڤکارێن عوسمانیان. ل هەمبەری ڤێ چەندێ ژی عوسمانیان میرگەهێن کوردان ب رەسمی ناس دکر. برادۆستیان ژی هەم د ناڤبەرا باژارێ ئورمییە و هەکارییێدا هەم ژی د ناڤبەرا شنۆ و ئورمییەدا ل دەڤەرا مێرگەڤەر و تێرگەڤەر دو میرگەهـ ئاڤا کربوون. ئەمیرخانێ برادۆستی میرێ برادۆستیێن مێرگەڤەر و تێرگەڤەرێ بوو.

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

ل دوو ئاگاهیێن شەرەفخانێ بدلیسی ددەت، میرێن برادۆستیان ژ عەشیرەتا گۆرانن.[١] لێبەلێ دڤێ ئەم گۆرانێن ب زاراڤەیەکە جودا دئاخڤن و عەشیرەتا گۆران تەڤلهەڤ نەکن. عەشیرەتا گۆران ل بازارێ ئاکرێ نشتەجهن و ب کورمانجیەکە سۆرانی تێکەل دئاخڤن. ئەڤ چەندە ژ ئالیێ دەڤێن دەڤکیڤە ژی دئێتە پشتراستکرن کو ئەمیرخان ب ئەسلێ خوە ژ عەشیرەتا گۆرانە. د دەما شاهـ ئیسماعیلێ سەفەویدا میرێ برادۆستیان غازی قرانێ کورێ سولتان ئەحمەد بوو. دەما میرێن کوردان پێگریا خوە بۆ شاهـ ئیسماعیلی دیار کری، ئەو بوو تابعێ شاهـ ئیسماعیلی. دەما یاووز سولتان سەلیمێ عوسمانی هاتە دەڤەرێ، غازی قران بوو تابعێ عوسمانیان. دەما عوسمانیان ئازەربایجان گرتی، غازی قران دگەل قانونی سولتان سولەیمان تەڤگەریا. پشتی وی کورێ وی شاهـ محەممەد ل شوونا وی بوو میر. د دەورا سولتان سەلیمێ دووێ (١٥٦٦- ١٥٧٤)[٢]دا مر. لێبەلێ ل دوو ئاگاهیێن ئیسکەندەر بەگ مونشی ددە، ناڤێ میرێ برادۆستیان قەرە تاج بوو. شاهی، تێرگەڤەر و مێرگەڤەر دابوونە دەستێ وی. دەما عوسمانیان دەڤەرا ئازەربایجانێ ستاندی، کوردێن ڤێ دەڤەرێ گەهشتنە عوسمانیان. پشتی مرنا قەرە تاج، کورێ وی شاهـ محەممەد بەگ بوو میر و تابعێ عوسمانیان بوو. ئەمیرخانێ برادۆستی ژ پسمیرێن برادۆستیان بوو. وی گوهداریا شاهـ محەممەدێ برادۆستی نەدکر. لەورا چووبوو گەهشتبوو میر عومەرێ میرێ سۆران. د شەرەکی دگەل دوژمنێن میر عومەرێ سۆراندا دەستەکی وی هاتە برین. لەورا وەکی ئەمیرخانێ چۆلاق دهاتە ناسین[٣]. پشتی شاهـ محەممەد مری، نەڤیێ وی ئەولیا بەگ بوو میرێ برادۆستیان و دەما شەرەفخانی شەرەفنامە قەداندی (١٥٩٧) ئەو هێژ میرێ برادۆستیان یێ ل سەر تفاقا عوسمانیان بوو.

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخو بۆ ڤەکولینێن کوردی

٢ - ١ - ٣: بوویەر

ڤێ دەرێ روودانا شەرێ دمدم ل دوو ڤەگوٚتنا ژێدەرێ مە یێ دیروٚکی ئیسکەندەر بەگ تورکمان یا د بەرهەما خوە یا ب ناڤێ "عالەم ئارایێ عەبباسی" دێ بێتە گوٚتن. ل دوو گوٚتنا وی دەما شاهـ عەبباسێ سەفەوی (١٥٨٨- ١٦٢٩) د سالا ١٦٠٣یێدا ژ بوٚ ستاندنا ئازەربەیجانێ ژ عوسمانیان بەرێ خوە دایە ڤێ هەرێمێ، هینگێ ئەمیرخانێ برادوٚستی بووبوو تابعێ شاهـ عەبباسی. شاهـ عەبباس، ناسناڤێ "خان"دا ئەمیرخان برادوٚستی و وەکی مەزنێ عەشیرەتا برادوٚستی ناسی. د هەمان دەمێدا دەستەکی زێرێ سوٚر و ژ ئەلماس و گەوهەرانڤە خەملاندی بوٚ وی چێکر. دەڤەرێن تێرگەڤەر، مێرگەڤەر، شنوٚ و ئورمیە دانێ. ئەمیرخان برادوٚستی ژی ل هەمبەری ڤێ چەندێ ئێریش برن ل سەر عوسمانیان و میرێن کوردان یێن ل سەر تفاقا وان و کاری گەلەك دەڤەران ژ وان بستینە. دەما چەغالەلو سینان پاشا ل سەلماسێ ل هەمبەری سەفەویان شەر کری و تێکچووی، ئەمیرخان بەشداری شەری نەبوو. لێبەلێ شاهـ عەبباس لێ بوٚری. (٤)

ئەمیرخانی ژ بەر وێرانبوونا کەلا ئورمییێ گوٚتە شاهی: "ئەڤ کەلە کێری پاراستنا دەڤەرێ ناهێت. هەکە تو ئیزنا من بدەی هەما ئەز دێ چار دیواران ل سەر گرەکی تێرگەڤەرێ ئاڤا بکم". شاهی ژی ئیزن دایێ. دەما ئیزن وەرگرت ئەو چوو کەلەکە کەڤن یا بەری ئیسلامێ هەبوو کو کوردان دگوٚتنێ کەلا دمدم، سەرەژنوو ئاڤا کر. والیێ تەبرێزێ یێ سەفەویان پیر بووداق خان ژ هزرێن ئەمیرخانی دترسیا، لەورا چوو جەم شاهی و نەکامیا ئەمیرخانی کر. ل سەر ڤێ چەندێ شاهـ عەبباس گوٚتە ئەمیرخانی، چێکرنا کەلێ راوەستینە. لێبەلێ ئەمیرخانی گوهداریا وی نەکر، بەردەوامیا چێکرنا کەلێ کر و ل سەر را خوارن و چەك کێشانە کەلێ. ب ڤی ئاوایی هێدی هێدی ژ بن حوکمێ سەفەویان دەرکەفت. هەروەسا برایێ میرێ موکریان شێخ هەیدەرێ موکری، عەبدال بەگێ ل هەمبەری سەفەویان سەری هلدایی دگەل بیست زەلامان هاتە نک ئەمیرخانی و ئەوی ژی ئەو حەواندن.

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخو بوٚ ڤەکوٚلینێن کوردی

د ویێ ناڤبەرێدا ٢٠ هزارجەلالیێن[٥] عوسمانی ژ بەر قویوجو موراد پاشایێ عوسمانی ژ ئەردێ عوسمانیان رەڤین و قەستا سەفەویان کرن. شاهـ عەبباسی خوەست هەشت هزارجەلالیان د ناڤ برادۆستیاندا ب جهـ بکە. وی دخوەست ب رێکا جەلالیان کۆنترۆلێ ل سەر ئەمیرخانی بکە. شاهی جاب بۆ ئەمیرخانی هنارت کو دگەل پیر بووداقێ والیێ تەبرێزێ بیت. لێبەلێ ئەمیرخانی گۆت: "پیر بووداق دوژمنێ منە، لەوما ئەز نکارم دگەل وی تەڤ بگەرم". ل سەر ڤێ چەندێ شاهی، پیر بووداق گوهارت و ل شوونا وی حەسەن خانێ ئوستاجلو رێکر. دەما حەسەن خان گەهشتە مەراغەیێ گۆتە ئەمیرخانی: "وەرە تەڤلی من ببە. هەکە تو نەکاری بێی ژی هنەك مرۆڤێن خوە رێکە". ڤێ جارێ ژی ئەمیرخانی حەجەت گرتن و گۆت: "جەلالی کەسێن باوەریێ نینن و ئەز نکارم بەشداری هەفت هەشت هزارجەلالیان ببم". ب ڤی ئاوایی حەسەن خان و جەلالی نێزیکی کەلا دمدم بوون. دەما نێزیکی کەلێ دبوون ئەمیرخانی بەرە بەرە کورد دهنارتن ل سەر جەلالیان و زاییعات ددانە وان. محەممەد پاشایێ سەرۆکێ جەلالیان ژی بەرسڤ ددا کوردان و شەر و لێکدان د ناڤبەرا واندا دقەومین. کار ژ دەستە حەسەن خان دەرکەفت، ناچار ما و شاهـ عەبباس ژ ڤێ چەندێ ئاگەهدار کر.[٦]

ل سەر ڤێ چەندێ شاهـ عەبباس وەزیرێ خوە ئیعتمادالدولە حاتەم بەگ شاندە ل سەر کەلا دمدم. ئەو ب هێزەکە مەزنڤە هات و د سەر رێیا خوە پیر بووداق ژی ب دوو هزارجەلالیانڤە تەڤلی ڤێ هێزێ بوو. و هەروەسا کەسەکی ب ناڤێ محەممەد ئاغایێ گسۆجی یێ هەڤالێ ئەمیرخانی ژی ئانین داکو ئەوی قانع بکە. دەما ئەمیرخانی ئەڤ هێزا مەزن دیتی گۆت: "محەممەد پاشایێ جەلالی چاڤ ل ملکێ من هەیە، لەو ئەز نەدهاتم. نها زڤستان ئە. کورەکی من دگەل خوە ببەن و بهارێ ئەز ب خوە دێ بێمە خزمەتا شاهی". ئیعتمادالدولە ئەڤ چەندە قەبوول کر، لێبەلێ گۆتە ئەمیرخانی: "تو و مرۆڤێن خوە هەمی ژ کەلێ وەرن دەرێ، ببن مێڤانێن من و رۆژا پاشتر ژی ئەم دێ بێنە کەلێ و ببن مێڤانێن تە". لێبەلێ هەر چەند مانە هێڤیا ئەمیرخانی، ئەمیرخان نەهات مێڤانداریێ. ل سەر ڤێ چەندێ محەممەد ئاغایێ تسویی شاندنە کەلێ جەم ئەمیرخانی. ئەمیرخانی ژی گۆتە مێڤانێ خوە: "قزلباش

و جەلالی دخوازن ملکێ من ژ من بستینن، لەو من باوەری پێ ناهێت کو ئەز بچم د ناڤ وان دا". ل سەر ڤێ چەندێ هێزا سەفەوی و جەلالیان ٥ێ کانوونا بچووك یا سالا ١٦٠٨ێ (٢٦ شەعبان ١٠١٧) دەست ب موحاسەرەیا کەلا دمدم کرن.(٧) هەژمارا لەشکەرێ سەفەویان نێزیکی ٢٥ هزاران بوو. بەرانبەری ڤێ هەژمارا کوردان نێزیکی هزارشەرڤانان بوو (٨).

٢ -١ -٣ -١: کەلا دمدم

ئیسکەندەر بەگ تورکمان ب بەرفرەهی بەحسێ چاوانبوونا کەلا دمدم دکە. وەسا ب هوورگلی بەحسا کەلێ دکە کو رەسامەك ل دوو گۆتنێن وی دکارە پلانا کەلێ وێنە بکە. ل دوو گۆتنێن وی کەلا دمدم ل سەر چیایەکی بلند ئێ هەمی کەڤر بوو و ل سەر پارچەیەکە درێژ و نەفرەه هاتبوو ئاڤاکرن. هەردوو ئالیێن وێ یێن باکور و باشوور گەلیەکی کوور بوو و مرۆڤی دکاری تەنێ ب رێکا پێسترکان ل وێ دەرێ سەرکەڤە. لەورا ل ڤان هەردوو ئالیان چ شوور و بەدەن نەبوو. چونکی پێدڤی ب شوور و بەدەنی نەدکر. ل ئالیێ رۆژهلاتێ دەروازەیەك بلند هەبوو کو ب چیاییڤە دما و ل وێ دەرێ شوورەکە بلند دگەل چەند برجەکان هاتبوون ئاڤاکرن. ڤی ئالی تەنێ دەرگەهەك هەبوو. ئالییێ رۆژئاڤاییێ کو نێزیکی ئەردێ بوو شوورەکە بلند، ئاسێ و موکم لێ هاتبوو ئاڤاکرن. ل ئالیێ باشورێ ڤێ شوورهێ دەرگەهەکی دن هەبوو. رێیا ڤی دەرگەهی د ناڤا کەڤرەکی تەنگدا دەرباس دبوو کو تەنێ سووارەك ژی گەلەك زەحمەت تێدا دەرباس دبوو. رێیا ستاندنا کەلێ تەنێ د ئالییێ رۆژهەلات و رۆژئاڤا هەبوو و ئەو ژی ژ بۆ هلکۆلانا دیوارێن کەلێ پێدڤی ب کۆلانا تونەل و خەندەکان یا ب کۆتەکی مومکین دبوو. ل ئالییێ رۆژهەلاتێ ژی ب دووراتیا تفەنگەکێ (نێزیکی ٧٠٠- ٨٠٠ مەترە) کەڤر و حەلانەکی یەکپارچە بوو، لەورا کۆلانا خەندەك و تونەلان ژ بۆ وی ئالی گەلەك ب زەحمەت بوو. و ل سەر ڤانە هەمییان را کوردان دیوارێن کەلێ نەقەب نەقەب کربوون و برجەك ل داویا ڤی کەڤری ئاڤا کربوون کو هنداڤا کەلێ بوو. ئەڤ برج هند مەزن بوو وەکی

کەلۆکەکێ بوو و ب کەلا سەرەکیڤە گرێدایی بوو. هەتا ئەڤ برجە نەدهاتە ستاندن کەسی نەدکاری دەرباسی کەلا سەرەکی ببە. چونکی ڤێ برجا مەزن نەدهێلا کەس بکارە تونەل و خەندەکان بکۆلە. بێیی ستاندنا ڤێ برجێ ستاندنا کەلێ نەمومکین بوو.

ئاڤا کەلێ ژ برکەکە (حەوزەکە) مەزن کو ب ئاڤا بارانێڤە تژی دبوو، پێک دهات. لێبەلێ د ناڤا گەلییێ دکەڤە باکورێ کەلێ دە کانیەکە ئاڤا وێ کێم هەبوو و ئەمیرخانی ئاڤا وێ کانییێ ب رێکا سۆلینەیان[٩] د بن ئەردیدا ئانیبوو کەلێ. سۆلینەیێن ڤێ ئاڤێ ب رەنگەکی باش هاتبوون ڤەشارتن و ئەڤ ئاڤا دهاتە کەلێ و د برکەکە د ناڤا کەلەدا کۆم دبوو. ژ بەر کێمبوونا ئاڤێ ئێڤارێ هەتا سبێ ب زۆر ئەڤ برکە تژی دبوو. ئاڤا د ڤێ برکێدا کۆم دبوو، تێرا ڤەخوارنا رۆژەکێ یا خەلکێ کەلێ دکر. ل سەر ڤێ برکا ئاڤێ گومبەتەک ئاڤا کربوون و پشتا وێ ب ئەردێڤە راست کربوون داکو یێن دەرڤە ڤێ برکێ نەبینن. دگۆتنە ڤێ برکێ سوولووق (سرینج/سارنج). دیسا ژ بۆ پاراستنا ڤێ برکێ برجەك ل بەر دیوارێ کەلێ هاتبوو ئاڤاکرن و ئەڤ برج ب کەلا سەرەکیڤە گرێدایی بوو. ل ئالیێ باشووری کونبەفرەك ل تەنشتا کەلێ هاتبوو ئاڤاکرندا ل زڤستانێ تژی بەفر و جەمەد بکن. د بن ڤێدا ژی برکەك چێکربوون کو دەما هاڤینێ ئەڤ بەفر و جەمەد دحەلیا، دا د ڤێ برکێدا کۆم ببە. ل هنداڤ وێ کونبەفرێ ژی کەلۆکەك هەبوو و هنەك زێرەڤان تێدا بجهـ بووبوون. دگۆتن ڤێ برکێ "بووزلووق" و "قارلووك" و ئەڤ دەرە ژی وەکی سوولووقێ ژ بۆ کەسێن دەرڤە، هاتبوو ڤەشارتن.[١٠]

ب رەنگەکی گشتی کەلا دمدم ژ پێنج کەلەیان پێک دهات: کەلا سەرەکی، کەلەیەك ل خوارێ، کەلا بووزلووق، کەلا سوولووق و برجەکە مەزن ل دەرڤەیی دەروازەیا رۆژهەلاتێ. ئەڤ هەر پێنج کەلە وەسا ئاسێ و موکم بوون مێرێ نەدکاری بەر را بچیت.[١١] ژ بلی ڤانا قەسرا ئەمیرخانی کو ئەو ژی وەکی کەلەیەکێ بوو، د ناڤا کەلێدا بوو. دەما کەلە هاتی ستاندن، ئەو دەر جهێ داوی یێ بەرگریێ بوو.[١٢]

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

٢ -١ - ٣ - ٢: ئامادەكارییێن شەری

دەما هێزێن سەفەوی دەست ب موحاسەرەیا كەلا دمدمێ كری، ژ بلی ئەو هێزێن ئامادە ٥٠٠ كەس ژ تفەنگچییێن مازەندەرانێ ب سەرۆكاتیا سەفەر عەلی یوزباشی و گەنج عەلی خان دگەل لەشكەرێ خوە ژ تەبریزێ هاتن گەهشتن ئۆردوویێ. حەسەن خان ئوستاجلو دگەل میرێن دگەل چوونە ئالییێ رۆژهلاتا كەلێ. پیر بووداق، تفەنگچییێن خۆراسانێ و بافقی چوونە ئالییێ رۆژئاڤا. موراد خانێ سولتان چینی دگەل تفەنگچییێن ئازەربایجانێ چوونە ئالییێ باشورێ كەلێ ل بەر كەلۆكا بووزلووق. پاراستنا دەرگەهێ وی ئالی هێلانە هێڤیا گەنج عەلیڤە. تفەنگچییێن مازەندارانێ دگەل قۆرووجییێن چەگنی ل هەمبەری كەلا سوولووق راوەستان. بەرخوردار بەگێ ئەنیس ژ بۆ دابینكرنا تۆپان هاتە راسپارتن. دەملدەست ژ كەلا گۆگەرجینلیك تۆپ هاتن شاندن و ب رێكا كەشتیان ل سەر گۆلا ئورمییە دەرباس كرن و دانانە چەپەرێن ئوستاجلو ل هەمبەری كەلێ. سێ تۆپێن دی ژی ل سەر جهێن جودا هاتنە دانان. جەلالی ژی ل سەر هەر چار چەپەران بەلاڤ كرن.(١٣)

٢ - ١ - ٣ - ٣: دەستپێكا شەری

ب دەستپێكرنا شەریڤە سەفەویان دەست ب كۆلانا تونەلان كر داكو بكارن خوە بگەهینن دیوارێن كەلێ. دەما گەهشتنە كەڤرێ بنیشێ كەلێ ئێدی نەكارین ئاخێ بكۆلن. لەورا ئێدی ژ كەڤر و تەقنێ، كۆلانێن سەرگرتی چێكرن و ب ڤی ئاوایی خوە نێزیكی كەلێ كرن. ژ ڤان كۆلان و تونەلێن كو ل سەر ئەردێ چێكری، ب سەتلان ئاخ و كەڤرێن كۆلاییی دەردخستن. كورد ژی دەستڤالا رانەدوەستان و وەكی بارانێ گوللە لێ دباراندن. هنەك جاران ژی دەرگەهێن كەلێ ڤەدكرن و ئێریش دئینان ل سەر هێزێن سەفەوی، گەلەك ژێ دكوشتن، ئەو كۆلان و تونەل خراب دكرن و دیسا ڤەدگەرین كەلێ. هنەك جاران ژی ب دزیكا دهاتن ناڤا وان تونەلان لەشكەرێ سەفەوی دكوشتن. هەتا هند دكوشتن رێكا تونەلێ ژ

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەكۆلینێن كوردی

کەلەخان مشت دبوو. ب ڤی ئاوایی مەهێن رەمەزان، شەووال و زیلقەعدە دەرباس بوون. ژ بەر کو وێ سالێ هشکەسالی بوو، ئاڤا کەلێ کێم ببوو. یا هەیی ژی گەنی بووبوو.[١٤] ژ بەر زێدەبوونا تێهنیاتیێ هەرۆ ب دەهان کەس ژ ژن، زارۆك و زەلامان ژ کەلێ دەردکەفتن و دەما دەردکەفتن ژی ژ تێهنان سەرووسەر خوە ل ئاڤێ وەردکرن. ژ ئالییێ دن قزلباش هەر کارێز دکۆلان دا کو سەرەکانیا کەلێ پەیدا بکن. لێبەلێ پەیدا نەدکرن. لەورا فەرمان هاتە دان کو تۆپا بالیەمەز، برکا سوولووق وەکی هەدەف بگرە داکو کورد نەکارن ئاڤێ ژێ بکێشن. ٢١ رۆژان ب شەڤ و رۆژ تۆپ باراندن.[١٥] ب ڤی ئاوایی قزلباشان کۆلان و تونەلێن خوە گەهاندن سوولووقێ و کوردان ژی هەمی هێزا خوە ب کار ئینا داکو رێکێ ل بەر وان بگرن. ژ بەر ڤێ چەندێ دژوارترین شەر ل ڤی چەپەری هاتە کرن. و داوییێ قزلباشان کارین بگەهنە سوولووقێ. پشتی هینگێ زانین کانێ سەرەکانیا ئاڤێ ژ کی دەرێ تێ کەلێ. ئاڤ ژ دەرڤە دهاتە کەلێ. د ١٨یێ زیلحیجەیێ (٢٥ ئادار ١٦٠٩)دا سوولووق هاتە ستاندن. پشتی ڤێ روودانێ ئەمیرخان و هەڤالێن خوە د کەلێدا بێ ئاڤ مان. تەنێ بووزلووق و برکێن ژ ئاڤا گەنی مابوون. تام د ڤی وەختیدا ژ قودرەتا خودێ بارانەك خورت باری و هەتا هەیڤەکێ ئەسمانی ڤەنەکر و بارانێ دەوام کر. ئاڤا کەلێ تێرا شەش هەیڤێن دی چێبوو.[١٦] د ڤێ دەمێدا محەمەد پاشایێ جەلالی مر.[١٧]

حەسەن خان ئوستاجلو بریارا ستاندنا برجا مەزن یا دەرڤەیی کەلێ دا. چونکی بێیی ستاندنا وێ ستاندنا کەلێ نەمومکین بوو. قزلباشان پشتی کوشتارەکە زۆردایی کارین خوە بگەهینن برجێ. ئاگر بەردانە گاریتە و خەتیرەیێن بنێ برجێ. دەما ژ کۆلانا برجێ دەرکەفتن، دا بێهنا خوە ڤەدن ژ نشکاڤە برج هەرفتە خوارێ. گەلەك کەس د بن برجێدا مان. قزلباش ب دەستەکی سڤک چوونە ل سەر برجێ و یێن ساخ مایی هەمی کوشتن. یەکی د ناڤ کوشتیاندا خوارزاییێ ئەمیرخان بوو کو لاوەکی جوان و بەرکەتی بوو.[١٨] دەما ئەڤ برج ژ هۆلێ رابوو رێ ل بەر شوورا کەلێ ڤەبوو و تۆپ ب ساناهیتر برنە بەر دیوارێن کەلێ. تۆپان دەست ب تۆپبارانێ کر. قزلباش ل وێ هێڤیێ بوون کو هەتا دو سێ رۆژێن دی

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخو بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

کەلە دێ بێ ستاندن. د وێ ناڤبەرێدا سەرۆکێ هێزێن سەفەوی ئیعتمادالدولە مر. ژ بەر ڤێ چەندێ کەفتنا کەلێ ڤەما. محەممەد بەگ بەیدیلی شاملوو وەکی سەرۆکێ هێزێن سەفەوی هاتە تەعیینکرن. شەری دیسا دەست پێ کر. ڤێ جارێ برجا بنێ کەلێ ئەوا کورێ ئەمیرخانی یێ مەزن تێ دا، ژ ئالییێ پیر بووداقڤە هاتە ستاندن. زێرەڤانێن ڤێ برجێ کارین خوە بگەهینن کەلێ.[١٩] زێرەڤانێن بووزلووقێ ژی مەجبوور مان جهێ خوە بتەرکینن..ئێدی دەرفەتێن بەرخوەدانا کەلێ کێم بوون. ب هەمی ملانڤە تۆپ و تڤەنگ ل کەلێ هاتن رەشاندن. دیوارێن کەلێ هەمی هلوەشیان، تەنێ قەسرا ئەمیرخان ئەوا دگۆتنێ نارین قەلا، ما.

دەما ئەمیرخان و هەڤالێن خوە گەلەک تەنگاڤ بوویی مەجبوور مان قاسدەکی رێکن جەم محەممەد بەگ و داخوازا دانووستاندنێ بکن. د ئەنجاما پەیوەندیاندا هەردوو ئالی وەسا پێک هاتن کو کەس خوە تێکەلی ئەمیرخانی نەکە هەتا کو ئەمیرخان ب خوە دچە جەم شاهـ عەبباسی. ب ڤی ئاوایی کوردان خوە تەسلیمی سەفەویان کر. ل بەراهیێ عەبدال بەگێ موکری ژ کەلێ دەرکەفت و دگەل مرۆڤێن خوە چوو بن خیڤەتا ئیلیاس خەلیفە کاراداخلی. پاشی ئەمیرخان دگەل کورێ خوە و نێزیکی سەد زەلامان ب چەک و رەختڤە ژ کەلێ دەرکەفت. نێزیکی ٢٠٠ زەلام ژی مانە د کەلێ دا. ئەمیرخان چوو جەم محەممەد بەگ شاملوو. سەفەویان هنەک لەشکەر رێکرن کەلێ. ئەمیرخان و زەلامێن خوە د بن کوونەکی مەزندا هاتنە مێڤانکرن. قزلباشان کەریەکە زێدە ژ ئەمیرخانی ڤەدبوون. لەورا دخوەستن ب حەجەتەکێ وی بکوژن. هاتن گۆتن محەممەد بەگ شاملوو: "تو چاوان ڤان کوردان هەمیان ل جەم خوە دهێلی. ئەمیرخان و کورەکی وی و چەند مرۆڤێن وی بهێلە بێن دن ل ناڤ خیڤەتێن لەشکەری بەلاڤ بکە". محەممەد بەگ شاملوو ژی گۆتە ئەمیرخانی: "جهـ بەرتەنگە هنەک مرۆڤێن خوە بهێلە جەم خوە یێن دن ئەم دێ بەلاڤ بکن". پێشیێ ئەمیرخانی ئەڤە قەبوول کر، لێبەلێ زەلامێن وی، ئەڤ چەندە قەبوول نەکرن. د ڤێ ناڤبەرێدا دەنگەک بلند بوو کو عەبدال بەگێ موکری، ئیلیاس خەلیفە کوشتیە. ئیلیاس خەلیفە وەکی مورید و نوونەرێ

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

(خەلیفیێ) بنەمالا سەفەویان دهاتە زانین و د ناڤ قزلباشاندا قەدرەکی وی یێ مەزن هەبوو. دەما عەبدال بەگێ موکری د بن خیڤەتا ویدا بوو، وان خوەستبوون چەك و رەختێن وان ژێ ڤەکەن، وان ژێ قەبوول نەکربوو و ئێریشی ئیلیاس خەلیفە و خولامێن وی کربوون و ئەو هەمی کوشتبوون. لەشکەرێ سەفەویان ژێ ئێرش برە سەر وان و عەبدال بەگ و مروڤێن وی کوشتن. دەما ئەڤ روودانە ئەشکەرا بووی، ئەمیرخان و لەشکەرێ خوە ژێ ئێریش برن ل سەر سەفەویان. ژ هەمی ئالیانڤە قزلباشان ئێریشی ئەمیرخانی و هەڤالێن وی کرن. پشتی شەرەکی دلسۆژ ئەمیرخان و هەڤالێن وی هەمی هاتن کوشتن. لێبەلێ قزلباشان ژێ کوشتارەکە زۆر دان. پاشی قزلباشان ئێریشی کەلێ کرن و ئەوێن د کەلێدا هەتا خوە ئەوێن شەش مەهـ بەری هینگێ تەسلیم بوویی ژێ کوشتن [٢٠].

٢ - ١ - ٣ - ٤: خانێ لەپزێرین و عوسمانی

مە ل ژۆرێ دیار کربوو کو د دەستپێکێدا خانێ لەپزێرین ل سەر تفاقا سەفەویان بوو و ل هەمبەری عوسمانیان و میرگەهێن کوردان یێن سەر ب عوسمانیان بوو. لێبەلێ دەما پەیوەندییێن وی و سەفەویان خەراب بوون هاریکاری ژ عوسمانیان خوەست. ب ڤێ مەبەستێ نامەیەك ژ بۆ عوسمانیان شاند. ئەم باش نزانن کانێ ئەڤ نامە بەری دۆرپێچا کەلا دمدمێ ئان د گاڤا دۆرپێچادا ژ بۆ عوسمانیان شاندیە. سولتانێ عوسمانی سولتان ئەحمەدی ٩ێ تیرمەها ١٦٠٩ێ (٧ رەبیعول-ئەووەل ١٠١٨) جەوابەك ژ بۆ خانێ لەپزێرین ئەمیرخان برادۆستی رێکریە. ئەڤ نامەیا سولتانێ عوسمانی د دەفتەرا موهیممە یا ژمارە ٧٨دا د بن حوکمێ رەقەم ٦٢٣یێدا هاتیە پاراستن. سولتان د نامەیا خوەدا ب کورتی وها بەرسڤێ ددە: "هەرچەند هەتا نها تو تابعێ سەفەویان بووی، نها تو سۆز ددەی کو ئێدی دێ تابعێ مە ببی و ببی دۆستێ دۆستێن مە و دوژمنێ دوژمنێن مە. ئەز ژ تە دخوازم تو ل سۆزا خوە خوەدی دەرکەڤی و ل ژێری ئالایێ والیێ وانێ دلاوەر پاشا خزمەتێ بکی. هەروسا سولتان سۆزێ ددەت خانێ لەپزێرین کو هاریکارییێ ژ بۆ وی بشینە". سولتانێ عوسمانی

نوسخەیەکە ژ ڤێ نامەیێ هەم ژ بۆ والیێ وانێ هەم ژی ژ بۆ کۆمەکە میرێن کوردان شاندیە. د ناڤا وان میراندا ناڤێ؛ "عەبدال بەگ میرێ ئورمیە، سەیدی ئەحمەد بەگ میرێ دیریاس، میرە بەگ میرێ شنۆ، یەکتەر بەگ میرێ لاجانێ، عەبدال بەگێ کورێ پیرە پاشا میرێ مەرگە، برایێ وی پۆلاد بەگ، خان عەبدال بەگێ موکری، قوباد بەگێ میرێ مەراغە کورمامێ خان عەبدال بەگێ موکری، میر جیهانگیر بەگ، ئیبراهیم بەگ، بەکر بەگ، ئومەر بەگێ میرێ حەریرێ، حەسەن بەگێ برایێ وی، مستەفا بەگ، میرێ بانێ ئیسکەندەر بەگێ خالێ خان عەبدال بەگێ موکری، میرێ کێلاس ئیبراهیم بەگ، غازی بەگێ کورێ ئیبراهیم بەگێ، تووغرووڵ بەگێ میرێ قزلجاقالا، خزمێ خانێ لەپزێرین نوور عەلی بەگێ میرێ شەمدینان و کورێ وی عەبدال بەگ"(٢١). ئەم ژ ڤێ نامەیە تێدگەهن کو خزمایەتی د ناڤبەرا نوور عەلی بەگێ میرێ شەمدینان و خانێ لەپزێرین‌دا هەبوو. لێبەلێ وەسا دیارە هەتا ئەڤ نامەیا سولتانی گەهشتیە بنەجە، کەلا دمدم کەفتیە و خانێ لەپزێرین هاتیە کوشتن.

٢ - ٢: داستانا دمدم یا چیرۆکی

داستانا دمدم ل سەر بوویەرەکە دیرۆکی هاتیە ئاڤاکرن. پشتی کو ئەڤ بوویەر وەکی داستان و سەرهاتیەکە مەنزووم کەتیە ل سەر زمانێ دەنگبێژ و بەیتبێژان، ب ئاوایەکی رەوانبێژ و ب هونەرێن ئەدەبیڤە خەملاندی هاتیە ڤەگۆتن. هەروەسا د بوویەراندا ژی هنەک زێدەکرن ئان ژی کێمکرن چێبوونە. گەلەک تشتێن ب رێکا دیرۆکێ نەگەهشتی رۆژا مە ب سایا داستانا دەڤکی ئەم ل سەر هوورگلیێن وێ ئاگاهدار دبن.

٢ - ٢ - ١: جهـ و دەم

د ڤاریانتێن داستانێدا ئەردێ کەلا دمدم لێ هاتیە ئاڤاکرن "دەشتا هۆزانێ"یە. ئەڤ دەشت وەکی زۆزانەکی بلند تێ داناسین. د ڤێ دەشتێدا ئەو گرێ

Zakho Centre for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

کو خانێ لەپزێرین خەزینە و گەنجینە لێ دیتی وەکی "گرێ گەنجێ" تێ بناڤکرن. کەلا دمدم ژی ل سەر ڤی گری هاتیە ئاڤاکرن. د داستانێدا بەحسێ شاهێ ئیرانێ شاه عەبباس تێ کرن کو سەرۆکێ هەمی ئیران و عەجەماتێ بوو. شاه عەبباس د ناڤبەرا سالێن ١٥٨٨ و ١٦٢٩ێدا شەهینشاهیا سەفەویان کریە. لەورا ژ داستانێ دەما بوویەرێ ژی ئەشکەرا دبیت. د داستانێدا خانێ لەپزێرین، هەفت سالان گاڤانی، خولامی و هەڤالیا شاهی کریە. هەفت سالان کەلا دمدم ئاڤا کریە و هەفت سالان ژی شەرێ سەفەویان کریە. ب ڤی ئاوایی بەحسا سەرهاتیا خانێ لەپزێرین ئا بیست و یەك سالان دکە.

٢ - ٢ - ٢: کەس و لەهەنگ

بوویەرا دیرۆکی یا دمدم ژ ئالیێ کەسەکی ب ناڤێ (ئیسکەندەر بەگ تورکمان) دوژمنێ خانێ لەپزێرینڤە هاتبوو نڤیسین. لەورا کەسێن د ڤەگۆتنا دیرۆکیدا دەرباس دبن ژ کوردان بێهتر، سەفەوی نە. د داستانا دەڤکیدا ژی بەرەڤاژی ڤێ چەندێ ناڤێن کوردان زێدەتر دەرباس دبە. د داستانێدا ناڤێ گەلەك کەسان دەرباس دبە. د ڤاریانتێن جودادا ناڤێ خانێ لەپزێرین ب گەلەك رەنگان هاتیە گۆتن. وەکی خانێ لەپزێرین، خانێ زێریندەست، خانێ چەنگزێرین، خانێ کوردان، خانێ سۆر، میرخان و خانەمیر دەرباس دبە. گەلەك جاران ب کورتی وەکی خانۆ و خان ژی هاتیە گۆتن. د داستانێدا خانێ لەپزێرین ئەسلێ خوە ژ عەشیرەتا گۆرانە. ژ دەشتا هزارجۆتێ[٢٢] ژ بەر خویندارییێ دەرکەفتیە و هاتیە جەم شاه عەبباسی. وەکی مە ل ژۆرێ گۆتی شەرەفخان ژی ڤێ چەندێ پشتراست دکە. لێبەلێ عەشیرەتا گۆران نە گۆرانێن ب زاراڤا گۆرانی دئاخڤن. دەشتا هزارجۆتێ ل بەر باژارێ ئاکرێیە و ئاکرێ ناڤچەیەکە دهۆکێیە ل باشورێ کوردستانێ. ئەڤ عەشیرەتا گۆران نها ژی وێ دەرێ دژین و ب کورمانجیەکە تەڤلی سۆرانی دئاخڤن. وەسا دیارە بنەمالا میرێن برادۆستی ب ئەسلێ خوە ژ عەشیرەتا گۆرانن، دەمەکی گەلەك کەڤندا هاتنە ناڤ برادۆستیان.

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

لەهەنگێ دویەم دەستەبرایێ خانێ لەپزێرین، عەبدال بەگێ موکرییە. ئەو ژی هنەك جاران وەكی موكوری ئان ژی خانێ سۆر دەرباس دبە. ناڤێ شاهـ عەبباس د داستانێدا دەرباس دبە. لێبەلێ ژ بۆ شاهـ عەبباس گەلەك جاران ب كورتی شاه، شاهی ئان ژی شایی هاتیە گۆتن. د داستانێدا لەهەنگێ خرابیێ خەلیفەیە. خەلیفە وەكی وەزیرێ شاهـ ئەبباسی خویا دكە. خەلیفە بەردەوام شاهـ ئەبباسی دەرهەقێ خانێ لەپزێریندا سۆر دكە و نەكامیا خانی جەم شاهی دكە. هەكە ئەم داستانا چیرۆكی دگەل بوویەرا دیرۆكی بدن بەر هەڤ، هینگێ ئەم دێ ببینن كو ژ خەلیفە مەقسەد پیر بووداقێ والیێ تەبرێزێیە.[٢٣] چونكی ئەو گەلەك دوژمنێ كوردان بوو و ب دەوامی شاهـ ل هەمبەری خانی سۆر دكر. خەلیفە ئیلیاسێ د بوویەرا دیرۆكیدا دەرباس دبە رۆلەكە بەر ب چاڤ نینە. مالباتا شاهێن سەفەوی ژ بەر كو نەڤیێن شێخ سەفیەددینێ ئەردەبیلی بوون د ناڤا قزلباشاندا وەكی مالەكە تەبەرووك و پیرۆز دهاتن قەبوولكرن. مالا شاهی هنەك مرۆڤ وەكی خەلیفە رێدكرن ل ناڤ تاگر و ئالیگرێن خوەدا كو مەزهەبێ خوە بەلاڤ بكن. خەلیفە ئیلیاس ژی یەك ژ وان بوو.

ژ بلی كەسێن كو ژۆرێ ناڤێن وان دەرباسبووی، ناڤێن ژنێن مالباتا خانی دەرباس دبن و هەمی وەكی ستی (خانم) تێنە بناڤكرن. ناڤێ دایكا خانی، لەعلیخانە. ناڤێ بووكا وی ژی خان پەرییە. كەچا شاهـ عەبباسە و ژنا كورێ خانێ لەپزێرین یێ مەزن عەبدال بەگێیە. مەحموودكێ ئالەكانی (د هنەك ڤاریانتاندا كاكانی) سەمبۆلا خایینی و بێبەختییێیە كو سەرەكانیا كەلێ نیشا سەفەویان دایە و بوویە ئەگەرا كەفتنا كەلا دمدم. لێ مەحموود ب ئەسلێ خوە برادۆستییە و ژ ئوجاخا لیتانییە. د داستانێدا هەفت كورێن خانی هەنە، لێبەلێ تەنێ ناڤێ عەبدال بەگێ و تەتەرخانی دەرباس دبە. ژ بلی ڤان ناڤێن هنەك سەرهەنگ و مێرچاكێن خانێ لەپزێرین وەكی قەرۆیێ بێدكاری و كانوونی دەرباس دبن.

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەكۆلینێن كوردی

٢ - ٢ - ٣: كورتيا داستانێ

ناڤێ خانێ لەپزێرین یێ راستین ئومەرە. ئەو خەلكێ هزارجۆتێیە. بابێ وی هێژ ئەو بچووك مربوو، لەورا سەرمیانێ وی دایكا وی لەعلیخان بوو. خان رۆژەكێ خەونەكێ دبینە كو رۆژ و هەیڤ پێكڤە تێنە مالا وی. ئەو گەلەك دمینە د بن كاریگەریا خەونا خوە دا. دچە جەم مەلایەكی و تەعبیرا خەونا خوە ژێ دپرسە. مەلا ژێ را دبێژە: "تو دێ گەنجینەیەكە گەلەك مەزن ببینی. تو دێ بكاری ب سایا وێ گەنجینەیێ هەفت سالان شەرێ دەولەتێ بكەی. مشەخت، مێركوژ و مێرخاس دێ ل دۆرا تە كۆم ببن. ناڤوودەنگێ تە دێ گەلەك بەلاڤ ببیت. تو دێ بمری، لێبەلێ ناڤوودەنگێ تە دێ ل دنیایێ بەلاڤ ببیت". پاشێ خانێ لەپزێرین ل وەلاتێ خوە هزارجۆتێ خویندار دبە. لەورا تەركا وەلاتێ خوە دكە و تێ جەم شاهێ عەجەم. شاهێ عەجەم د دەمەكە كورتدا ب مێرخاسی، جامێری، ئاقلداری و دلسۆزیا خانێ لەپزێرین دحەسە. لەورا ئەو و شاه دبن دۆست و هەڤالێن هەڤدو. لێ ئەڤ چەندە د گاڤەكێدا پێك ناهێت. بەرێ چەند سالەكان گاڤانیا شاهی دكە. پاشی هێدی هێدی دۆستانیا وان پێشڤە دچە. شاه ژ بەر جامێری و ئاقلداریا وی گەلەك ژێ حەز دكە.

رۆژەكێ خانێ لەپزێرین دەستوورا خوە ژ شاهی دخوازە و دچە راڤ و نێچیرێ. د نێچیرێدا باران و گژلۆك دبارە. ژ ناڤا گژلۆكێدا هەسنەكی قودرەتی دكەڤە بەر وی. ئەو ڤی هەسنی تینە و دچە جەم جقسیەكی. ژ جقسی را دبێژە كو: "تو دێ شوورەكی ژ ڤی هەسنی بژەنی. لێبەلێ بەرێ تو ژ بۆ من ل پێش چاڤێن من سنجەقەكێ بژەنە داكو تو هەسنێ من نەگوهەری. پاشی ئەز دێ حەقدەستێ تە ب دلێ تە بدەم". جقسی ژێ ل پێش چاڤێن خانی، سنجەقەكێ چێدكە. ئەڤ سنجەق چاوان پۆل داری كون بكە وەسا هەر هەسنەكی كون دكە. یەعنی جەوهەرەكی وەسا موكم بوو. پاشێ جقسی شوورەكی ژ بۆ خانی دژەنە و خان ژی كاڤلانەكی بێسەرووبەر ل سەر شیرێ خوەدا دبەت دا كو كەس پێ نەحەسە.

Zakho Centre for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەكولینێن كوردی

رۆژەك دن خانێ لەپزێرین و شاهـ ب هەڤرا دچن نێچیرێ. د نێچیرا خوەدا راستی بیشەکە قامیشی تێن کو تێدا شێر دژین. دەما شێر پێ دحەسە هنەك کەس نێزیکی بیشی دبن نریەکێ بەر ددە. دەما ئەوان دەنگێ شێری بهیستن ترسیان. شاهـ دخوازە خانی بجەربینە کانێ مێرخاسیا وی چاوانە. دبێژە خانێ لەپزێرین: "هەرە وی شێری بگرە و بۆ من بینە". خان ژی هنەك لەڤەنان دبڕە، داسبر دکە، سەرێ وان تووژ دکە و ل سەر زەندکا خوە دالینە. شوور و خەنجەرێ خوە ژی دگرە و دچە شێری. کورێ وی عەبدال بەگ کو هینگێ هێژ زارۆك بوو ددە پەی بابێ خوە. دەما خان دچە ناڤ بیشیێ، شێر ئێریشی خانی دکە. خان ژی دەستێ خوە یێ ب لەڤەنانڤە پێچایی ددە بەر دەڤێ شێری و دەستێ دنڤە ژی شێری دگرە. لێبەلە شێر دەستێ ب لەڤەنانڤە هاتی پێچان لەق ددە و زەندکا خانی دکرینە. خان هەر وەکی تشتەك نەبوویی کورێ خوە عەبدال بەگێ ل پشتا شێری سووار دکە و تینە دیوانا شاهی. شاهـ ژ جەسارەتا خانی شاش دبە و حەزکرنا وی ژ بۆ خانی زێدەتر دبە. شاه، ئەمر ددە خانی کو شێری بکوژە. خان ژی شێری دکوژە. پاشێ چاڤێ شاهی ل دەستێ خانی یێ پێچایی دکەڤە. ژێ دپرسە: "دەستێ تە چ لێ هاتیە"؟ خان دبێژە "شاهـ خوەش بیت. چ نینە. پیچەك برین بوویە". لێبەلێ یێن دەردۆرێ دبێژن شاهی: "نەخێر شێری دەستێ وی ژ زەندکێ را قەت کریە". هینگێ شاهـ ئەمر ددە دەستەکی زێر بۆ خانی بێ چێکرن. خودێ تەعالا ژی روح ددە دەستێ وی یێ زێرین. ژ بەرێ باشتر چێبوویە. و ژ هینگێ ویڤە وەکی خانێ لەپزێرین ب ناڤ و بانگ دبە.

پشتی هینگێ شاهـ، خانێ لەپزێرین دکە شێورمەندێ خوە و بێیی وی چ بریاران نادە. خان ژی وەکی مرۆڤەکی تێگەهشتی و ئاقلدار رێکێ نیشانی شاهی ددە. شاهـ گەلەك ژ خانی حەز دکە و قەدرەکی مەزن ددەتێ. رۆژەکێ شاهـ و خان هەردوو پێکڤە دچنە دەشتا هۆزانێ راڤ و سەیرانێ. وێ دەرێ راستی شڤانەکی تێن و ل جەم وی بێهنا خوە ددن. شڤان ژی شیرێ مهەکە رەش ددۆشە، دکە کۆدەکێ و داتینە ل بەر مێڤانێن خوە. پاشی ژی دچە بەر پەزێ خوە. وان ژی شیرێ خوە ڤەخوار. شاهـ دبێژە: "خانۆ! بۆ من بێهنەکێ بلوورێ لێدە دا ئەز بەر دەنگێ بلوورێ را بنڤم". خان ژی

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

ل بلووریَ دخه و شاهـ دنڤه. دەما شاهـ نڤست، خان، بلوورا خوه ددانه ل سەر كۆدا تژی شیر. د ویَ ناڤبەریَ ده میَشەك ژ كەپیَ شاهی دەركەفت، د ناڤا بلوورا ل سەر كۆدا شیریدا دەرباس بوو و چوو د ناڤ كەلەكا كەڤراندا ل سەر كەڤرەكی راوەستا. پاشی دیسا ل سەر وی كەڤری رابوو، د ناڤا بلووریَ را دەرباس بوو و چوو كەتە كەپیَ شاهی دا. شاهـ بیَهنشی و ژ خەویَ هشیار بوو. خان شاش و هەیبەتی ما. شاهی گۆت "خانۆ! من خەونەك عەجیَب دیت". خانی گۆت "شاهـ خوەش بیت، تە چ خەون دیت". شاهی گۆت: "من خەونا خوەدا ددیت ئەز ل سەر بەهرەكە سپی، د پرەكە كون (قول) را دەرباس بووم و چوومە د ناڤا گەنجینەیەكیَ (خەزینەیەكیَ)دا كو گەلەك گەلەك زیَر و زینەت تیَدا هەبوون". دەما شاهی ئەڤە گۆت، خانی د دلیَ خوەدا گۆت: "ئەوا تە د خەونیَدا دیتی من ب چاڤیَن خوە دیت". خانی حەز كر ل بەر شاهی بەرزە بكە و گۆت: "شاهـ خوەش بیت، هندی هوون مرۆڤیَن مەزن و ماقوولن هەر هزریَن مالیَ خوە دكن. لەورا خەونیَن وە ژی ل سەر مال و خەزینیَن دنیاییَ نە. ئەڤە خەونەرۆژكە، چ تەعبیر بۆ ویَ نینە". شاهـ تیَنەگەهشت. پاشی هەردوو ژ ویَ دەریَ زڤرین دا بیَنە مالا خوە. د ریَكیَدا خانی حەجەتەك گرت و گۆت "شاهـ خوەش بیت، من گوستیرا خوە بیر كر ئەو ئەردیَ مە شیر لیَ ڤەخواری. هەكە ئیزنا تە هەبیت ئەز دیَ بچم بینم و بیَم". زڤری هاتە ئەردیَ شیر لیَ ڤەخواری و چوو ئەو كەڤریَ میَش ل سەر راوەستایی ڤەدا و هنەك كاخەزیَن كو مالیەتا ویَ گەنجینیَ تیَدا بوو دەریَخست، كرە پاخلا خوە دا، ئەو دەر ژی نیشان كر و هات گەهشتە شاهی.

خان چوو مالا خوە، ما چاڤەریَ میَڤانەكی خوەندەڤان كو ئەو كاخەزیَن دیتی بۆ وی بخوینە. رۆژەكیَ مەلایەك دبە میَڤانیَ خانی. خان ژی ژ مەلا دخوازە وان كاخەزان بۆ وی بخوینە. دەما مەلا ل كاخەزان دنیَرە، مەسەلیَ تیَدگەهە و دبیَژە: "گەنجینەیە تە دیتی، لیَبەلیَ ل من و تە ب نیڤییە. نەخوە دیَ ببیَژمە شاهی". خان ژی ترسیا كو ئەڤ مەلاییَ چاڤبرچی ڤیَ مەسەلیَ هەمیییَ ژ بۆ شاهی ئەشكەرا بكە. لەورا هیَدیكا خوە نیَزی مەلا كر و پاشیَ مەلا كوشت. خان گەنجینەیەكە مەزن دیتیە، لیَبەلیَ نزانە كانیَ دیَ ب ویَ گەنجینیَڤە چ بكە. شەڤەكیَ غەوسیَ بەغداییَ

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەكولینێن كوردی

[شێخ عەبدولقادرێ گەیلانی] تێ خەونا خانی و ژ خانی را دبێژە: "ئەز قاسدێ خودێ مە. خودێ ئەڤ گەنجینەدا تە، دا تو پێ شەرێ عەجەمان بکەی". خان شاش دبە و نزانە کانێ دێ چ بکە. بەحسا گەنجینێ و خەونێ ژ بۆ دایکا خوە و مالباتا خوە دکە. ئەو ژی دبێژن مادەم خودێ خەزایا دگەل عەجەمان دخوازە، دڤێ ئەم ژی تەقسیریێ نەکن و بەرهەڤیێن شەری بکن. خان ژی وێ گەنجینێ ژ بۆ مەسرەفا شەرێ دگەل عەجەمان ڤەدقەتینە. بریار ددن کو بەرێ دێ کەلەکە قایم ئاڤا بکن و پاشێ دێ ل ناڤ کوردستانێ بگەرن و چەند کەسێن مەرخاس و عەگید هەبن دێ د کەلێدا کۆم بکن. زاد و زەخیرە، چەك و سیلاحێ ژ بۆ شەری پێدڤی ژی دێ کۆم بکن. پاشێ ژی دێ شەرێ عەجەمی بکن.

دایکا خانی گۆت: "کورێ من، هەرە جەم شاهی و هندی چەرمێ گا ئەردێ ژ دەرا هوون چوونە راڤ و سەیرانێ ژێ بخوازە". خان ژی چوو دیوانا شاهی و ئەردەکی هندی چەرمێ گا ژێ خوەست. شاه چ مەعنایێ نادە داخوازا خانی. هەر چەند خەلیفە ژ ڤێ گۆتنا خانی کەفتە شکێ و گۆتە شاهی: "ئەڤ خان دێ مە بخاپینە" ژی دیسا شاه قانع بوو و گۆت: "خانۆ! ئەو ئەردێ مە راڤ و سەیران لێ کری، هندی چەرمێ گا، من ئەرد دا تە و هەرە وێ دەرێ بۆ خوە خانیەکی ئاڤا بکە". کەیفا خانی خوەش بوو و ب لەز چوو گرێ گەنجێ گایەك سەر ژێ کر و چەرمێ گایی هەفت رۆژان هێلا ئاڤێ دا. دەما چەرم باش نمیا، رۆژا هەشتێ قەرەچەك ئانی چەرمێ ئاڤێ دا نمیایی دڤێل راکر و ل کونا دەرزیێ را دەرباس کر و کرە گولۆلکەکە بەنی. ئەو گولۆلکا بەنی چەند ئەردێ دگرە هەمی پیڤا و وەکی جهێ کەلێ دیار کر. پاشێ خان چوو جەم شاهی و بۆ چێکرنا کەلێ هنەك هۆستا و بەرهۆستا ژێ خوەستن. شاه ژی پانزدە پالە بۆ وی رێکرن. خان گەلەك عاجز بوو. هاتە نك شاهی و گۆت: "شاه خوەش بیت، ما ئەز یێ دوهی و ئەڤرۆکە مە تە پانزدە پالە بۆ من شاندی. من هەوجەیی گەلەك پالان هەیە". شاهی پێنسەد پالە بۆ چێکرنا کەلێ ژ بۆ خانی رێکرن. خان ژی ب ڤان پێنسەد پالانڤە خیمێ کەلێ کۆلا، بنیشێ کەلێ چێکر، ژ سەرەکانیەکە ژ دەرڤەیی کەلێ ب رێکا سۆلینان ئاڤ کێشا کەلێ. دەما

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخو بۆ ڤەکولینێن کوردی

کەلە نیڤی کرن و جهێ ئاڤێ درست کرن و بن ئاخێدا ڤەشارتن، داکو ئەڤ پالە جهێ ئاڤێ ئەشکەرا نەکن سەرێ هەمیان برِی و کوشتن. تەنێ مەحمموودکێ ئالەکانی ساخ هێلا. پاشێ دیسا چوو جەم شاهی و گۆت: "ئەو پالێن تە بۆ من شاندی کارێ من نڤیشکان هشتن و هەمی رەڤین چوون. من پێنسەد پالەیێن دی لازمن". شاهـ دیسا پێنسەد پالان ددە خانی کو کەلا خوە پێ خلاس بکە. خان ژی ب وان پێنسەد پالانڤە کەلا خوە تەمام دکە. خان ژ بۆ قایمچێکرنا کەلێ، خوە ژ چ مەسرەفێ نادەت پاش. زێر و پەرەیان ل پالان بەلاڤ دکە دا کەلێ قایم چێکن. د چێکرنا کەلێدا رساس، مفرق، زێرچ و پۆلا تێنە بکارئانین داکو کەلە خوە ل بەر تۆپبارانێ بگرە.

پشتی کو خان کەلا دمدم تەمام کر ژ بۆ جەرباندنا ساخلەمیا کەلێ دەستەکی تۆپان ئانی و تۆپ بەردان دیوارێن کەلێ. سێ شەڤ و سێ رۆژان تۆپبارانێ بەردەوام کر، لێبەلێ چ کێماسی ل کەلێ پەیدا نەبوون. خان ئێدی ژ ساخلەمیا کەلا خوە پشتراست دبە. خان ئیزنا خوە ژ شاهی دخوازە و مالا خوە تینە کەلا دمدم. پاشێ شاهـ و خەلیفە تێنە پێش کەلا دمدم. دەما ڤێ کەلا هندە ب هەیبەت و ئاسێ دبینن خەلیفە دیسا نەکامیا خانی دکە و دبێژە شاهی: "ئەڤ خان دێ مە بخاپینە". خان ژ کەلێ دەردکەڤە و پێشوازیا وان دکە و وان دبەت کەلێ. شاهـ وەکی دیاریا ئاڤاکرنا کەلێ کەچا خوە خان پەریێ ددە کورێ خانی، عەبدال بەگێ. خان ژی ب کەیف و شاهی داوەتا کورێ خوە دکە.

دەما کەلا دمدم تەمام بوو و داوەتا کورێ خوە کر؛ خانێ لەپزێرین ل ناڤ گوند و باژێرێن کوردان دگەرە و کی دەرێ مرۆڤەکی زیرەك و مێرخاس هەبە تینە کەلێ. د هەمان دەمێدا قویت و خوارنا هەفت سالان ل کەلێ ئامادە دکە. ناڤ و دەنگێ خانی ل ناڤ کوردان بەلاڤ دبە. خان عەبدالێ موکری مرۆڤەکی فەقیر بوو. دەما بهیستی خانێ کوردان داوەتا کورێ خوە کریە، ئەو ژی لاندکەکێ (دەرگووشەکێ) چێدکە و قەستا کەلا دمدمێ دکە داکو وەکی دیاریەکێ بدە خان و دا خان ژی شاباشەکێ بدەتە وی. خانێ لەپزێرین تەبدیلی قیافەت کربوو و ژ

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

کەلێ دەرکەفتبوو. بەرێ خوە ددێ کو زەلامەك ژ وێڤە تێ و لاندکەك ل ملە. خانێ لەپزێرین گۆتێ: "تە خێرە زەلام". خانێ موکری ژێ گۆت: "من لاندکەك چێکریە دێ بۆ خانێ کوردان ببەم. بەلکی شاباشەکێ بدەتە من. ئەز ژی زارۆکێن خوە پێ خوەیی بکم". خانێ لەپزێرین دبێژە: "خانێ کوردان مرۆڤەکی موونە. هەوجەیی ب لاندکا تە یا دارین نینە". خانێ موکری دبێژە "هەکە شاباش دا باشە. هەکە نەدا ژی ژ ك..ێ کەرێ من ڤە. من چ منەت پێ نینە". خانێ لەپزێرین گۆت: "تو دێ بوێری ل جەم وی ژی وها ببێژی". خانێ موکری گۆت: "دێ جەم وی ژی وەسا ببێژم. ما دێ ژێ بترسم". دەما خانێ لەپزێرین ئەڤە بهیست زڤری هاتە کەلێ و جلێن خوە گوهەرین. خولام هاتن، گۆتن "خانۆ! یەك دخوازە تە ببینە". وی ژی گۆت "بلا بێ". خانێ موکری هاتە ژوور و گۆت: "ئەزبەنی، ئەڤە لاندکەکە دارینە من دیاری بۆ تە ئانی دا تو شاباشەکێ بدەیە من". خانی گۆت "مالخراب ئەز دێ چ ب لاندکا تە بکەم. هەرە ببە من نەڤێت و چ شاباشان ژی نادەم تە". موکری گۆت: "هەکە شاباشێ بدەی باشە هەکە نەدەی ژی منەتا تە ك..ێ کەرێ من ڤە". خانێ لەپزێرین تێگەهشت کو ئەڤە مرۆڤەکی چێ و مێرخاسە. ژ کورسیا خوە هاتە خوارێ و خانێ موکری هەمبێز کر و گۆت: "تو مرۆڤەکی باشی. وەرە ئەز و تو ببنە دەستەبرا. هەرە مالا خوە ژی بینە و وەرن د کەلێ ب جهـ ببن". هەردوو بوونە دەستەبرایێن هەڤدو.

پشتی خانێ لەپزێرین هەمی ئامادەکاریێن خوە قەداندن دەست ب شەلاندنا کاروانێن شاهی کر. خەلیفە ب لەز چوو جەم شاهی و گلیا خانێ لەپزێرین کر و گۆت: "شاهـ خوەش بیت، ئەو خانێ کوردان ئەوێ تە گەلەك مەزن کری، بوو دوژمنێ مە و چاڤێ وی ل دۆشەکا تەیە. بازرگانێن تە شەلاندن". شاهی گۆت: "نەخێر خان مرۆڤەکی ئەمینە. ڤێ دگەل من ناکەت". خەلیفە گۆت: "شاهم، ئەگەر تو ژ من باوەر نەکەی تانجێ خوە رێکە بۆ خانێ لەپزێرین و ببێژێ بلا وی تانجی راموسینە و دەینە ل سەر سەرێ خوە". شاهی ژی قەبوول کر. تانجێ شاهی بۆ خانێ لەپزێرین رێکرن و گۆتنێ: "شاهی گۆتیە بلا راموسە و دەینە سەر سەرێ

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

خوە". خانێ لەپزێرین ئەڤە قەبوول نەکر و د سەر را تانجیێ وی شکاند. دەما شاهـ ب ڤێ ئاگاهدار بوو، گۆتنا خەلیفە قەبوول کر و ئەمر دا خەلیفە ئۆردیەکێ ببەت و کەلا دمدم خراب بکە و خانێ لەپزێرین ژی دیل بگرە و بینە. خەلیفە ئۆردیەکە مەزن ئامادە کر و هات کەلا دمدم دۆرپێچ کر. چەند تۆپ بەردانە کەلێ ژی چ کێماسی نەبرن کەلێ. هەر شەڤەکێ کورد ژ کەلێ دەرکەفتن و ئێریش ئینانە ل سەر ئۆردیا خەلیفە. ژ بلی خەلیفە کەسەك ژ وێ ئۆردیێ نەهێلا. خەلیفە ژی رەڤی و چوو جەم شاهی. گۆت: "ژ بلی من کەسەك ژ ئۆردیا من نەما".

شاهی گۆتە خەلیفە: "ئۆردیەکێ راکە هەرە کەلا دمدم دیسا دۆرپێچ بکە و رەزەکی ژی ژ بۆ من دانە. هەکە هەتا بەرێ رەزێ من نەهاتی تو کەلێ بستینی باشە. هەکە رەزێ من بەرێ خوە دا و تە هێژ کەلە نەستاندی هینگێ ئەز دێ ئۆردیەکە گەلەك مەزنڤە بێمە وێ دەرێ". خەلیفە ژی ئۆردیا خوە راکر و کەلا دمدم دۆرپێچ کر. رەزەك ژی دانا. سێ سالان بێ ناڤبەر کەلا دمدم تۆپباران کرن، لێبەلێ نەکارین کەلێ بستینن. سالا سێیێ رەزێ شاهی بەرێ خوە دا. شاهی گۆت: "مادەم سێ سال دەرباس بوون و رەزێ من ژی بەرێ خوە دا و هێژ کەلا دمدم نەهاتیە ستاندن، جابێ بۆ هەمی عەجەماتێ و ئیرانێ رێکن بلا هەمی خانێن ئیرانێ لەشکەرێ خوە کۆم بکن و بێن". کاخەز و نامە بۆ هەمی ئالیێن ئیرانێ هاتن بەلاڤکرن و خانێن عەجەمان ب لەشکەرێن خوەڤە هاتن هاریکاریا شاهی. شاهـ ب ئۆردیا خوەڤە هات و کەلا دمدم دۆرپێچ کر. دەملدەست دەست ب تۆپباراندنەکە خورت کرن. پاشێ تانجیێ خوە رێکر بۆ خانێ کوردان کو ڤی تانجی قەبوول بکە و رامووسە. لێبەلێ خانێ کوردان گۆت: "ئەز کوردینییێ بێ ناڤ و بێ ناموس ناکم، لەورا تانجیێ تە قەبوول ناکم".

ب ڤی ئاوایی دۆرپێچا ل سەر کەلا دمدم چار سالێن دن ب دژواری دەوام دکە. د ڤێ ناڤبەرێدا خوارن و ئەرزاقێ کەلێ هێدی هێدی کێم دبە. دەما خوارن و ئەرزاق کێم بوون خانێ کوردان خوەست عەجەمان بخاپینە. دێلەك ل بەر کەلێ دزێ. خانێ کوردان ب شیرێ دێلێ ماستە فریێ چێدکە و ددە دەستێ قەرۆیێ

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکولینێن کوردی

بێدکاری و ژ بۆ شاھ رێدکە. دەما شاھ فریێ تازە دبینە دبێژە: "ئەڤە ھەفت سالە مە کەلا دمدم دۆرپێچ کری، لێبەلێ خانێ کوردان ژ ئالیێ خوارن و ڤەخوارنێڤە بێ منەتە و ژ بۆ من فریێ تەڕ رێدکەت". ھێدی ھێدی ل سەر راکرنا دۆرپێچا کەلێ دفکرە. پاشێ ژ قاسدێ خانێ کوردان قەرۆیێ بێدکاری پرسی کانێ سەرەکانیا ئاڤا کەلا دمدم کی دەرێیە. قەرۆیێ بێدکاری بێ ترس گۆتە شاھ: "ھەکە ھوون بخوازن دکارن من بکوژن، لێبەلێ ئەز سەرەکانیێ نیشانی وە نادەم، خیانەتێ ل خانێ خوە ناکم". شاھ ژی ژ بەر دلسۆزیا وی، وی خەلات دکە و رێدکە.

د ڤێ ناڤبەرێدا مەحموودکێ ئالەکانی ھزرا خاینیێ دکە و شەڤەکێ خوە ژ کەلا دمدم بەردده خوارێ و تێ ل جەم شاھێ عەجەم و دبێژە: "شاھم، خانێ کوردان وە دخاپینە. د کەلێدا شیڤا شەڤێ نەمایە. ئەو فریێ تەڕ ژ شیرێ دێلێ چێکربوون. ئەز دخوازم سەرەکانیا ئاڤا کەلێ نیشا وە بدم". شاھ گەلەك پێ مەمنوون دبە. ب ڤی ئاوایی مەحموودکێ ئالەکانی سەرەکانیا ئاڤا تێ کەلا دمدم نیشا عەجەمان ددە. شاھ گۆتە مەحموودکی: "ھەمبەری ڤێ قەنجیێ تو چ ژ مە دخوازی". مەحموود گۆت: "شاھ خوەش بیت، من بووکا خانێ لەپزێرین، ژنا عەبدال بەگێ خان پەری دڤێ". ژ بەر کو خان پەری کەچا شاھی بوو، شاھ گەلەك عاجز بوو و ئەمر دا مەحموودکێ ئالەکانی سەرووسەر بکن دەڤێ تۆپێدا و بەردن برجێن کەلێ. وان ژی قەت تەقسیری نەکرن و ب ڤی ئاوایی مەحموود گەھشتە ھەقێ خوە. عەجەم رابوون سە و حێشتر ل سەر سەرەکانیێ سەرژێکرن و پاشێ ژی ئاڤا کەلێ بڕین. سریجخانەیێن کەلێ تژی خوین بوون و ئاڤ ژێ ھاتە برین.

خانێ کوردان سبێ ژ بۆ نڤێژێ رابوو چوو سریجان، دا دەستنڤێژێ وەرگرە. مێزە کر کو سریجخانە ھەمی بوویە خوین و ئاڤ ژی لێ ھاتیە بڕین. دەما ئەھلێ کەلێ ھەمی رابووی و ئەڤ چەندە دیتن حالێ وان گەلەك نەخوەش بوو..ئێدی بێھنمرار کەفتە کەلێ و زار و زێچان ژ تێھنان کرن نالەنال. ھەمی ژ خاینیا مەحموودکێ ئالەکانی گەلەك عاجز بوون. خانێ کوردان ژ ناچاری دەستێن خوە ل بەر ئەسمانی ڤەکرن و دوعا ژ خودێ خوەست داکو بارانەکێ ببارینە. خودێ

Zakho Centre
for Kurdish Studies

تەعالا ژ بانێ بلند دل ب وان سۆت و هەر چەند دەمێ باranan ژی نەبوو، لێبەلێ بارانەکە خورت رێکر. پشتی بارینا بارانێ شاهیانە کەفتە ناڤ ئەهلێ کەلێ. شەوق و کەیفا شەرڤانێن کورد بلند بوو. هینگێ خانێ لەپزێرین هزر کر کو نامەیان بۆ میرێن کوردان رێکە دا ب هەوارا کەلا دمدمێ بێن. ژ بۆ هەر میرەکی کوردان نامە نڤیسین و رێکرن کو بێنە هەوارا خانێ کوردان. پشتی دەمەك چوویی چ جەواب ژ میرێن کوردان نەهاتن و کەس ب هەوارا کەلا دمدم نەهات. دەما هەوار ژ بۆ خانێ کوردان نەهاتی دایکا وی گۆتی: "هەوارا تە ئێلا باطنی و مناسبێن خودێ نە. دوعایێ بکە دا ئەو بێنە هەوارا تە". خانێ کوردان ژی دوعا ژ خودێ خوەست کوو ئەولیا و باطنی بێنە هەوارا وی. خودێ دوعایا وی قەبلاند و کۆمەکە باتنیان د سوورەتێ تەیران دا دادان ل سەر برجێن کەلا دمدم و هاتن هاری خانێ کوردان.

پشتی ئاڤا بارانێ هێدی هێدی کێم بوویی دەرفەتێن بەرخوەدانا کەلێ ژی کێم بوو. هینگێ دایکا خانێ کوردان هاتە جەم کورە خوە و گۆتێ: "کورێ من، دەستێ خوە بدە شیرێ خوە و تو و لەشکەرێ خوە داکەڤن مەیدانێ. ب مێرانی شەرێ خوە بکە دا ناڤ و دەنگێ مێرانیا تە ل دنیایێ بەلاڤ ببیت". خانێ کوردان لەشکەرێ خوە بۆ ئێریشا داوییێ ئامادە کر. پاشی گۆت: "عەیبەکە مە هەیە". ئەهلێ کەلێ گۆت: "خانۆ! عەیبا مە چیە"؟ وی گۆت: "عەیبا مە ستینە (خانمن). پشتی کو ئەم بێنە کوشتن ئەو دێ ژ بۆ کێ بن". ستیان هەمیان پێکڤە گۆتن: "پشتی وە مە مالداری هەرام بیت". هنەك ژنێن کەلێ ژ بۆ کو ب ساخی نەکەڤن د دەستێ عەجەمان ژەهر ڤەخوارن و خوە کوشتن. هنەکان ژی پێچوولک و دەرگووشێن خوە ب خوەڤە گرێدان و خوە ژ برجێن کەلێ بەردانە خوارێ. ئەڤ فیداکاریا ژنان جەرگ و دلێ خانێ کوردان سۆت. لێبەلێ بووکا خانی، خان پەریێ خوە نەکوشت و گۆت "حەملێ من حەملێ کورانە. کورێ من دێ حەیفا بابێ خوە هلینە. لەو ئەز خوە ناکوژم". خانێ کوردان ژی ئەو دەستوور داکو پشتی شەری بچیتە مالا بابێ خوە. د ڤێ ناڤبەرێدا خانێ موکری ژنا خوە و کورێ خوە ل سەر پشتا هەسپی سووار کر و ئانی ئەیوانا کەلێ. دەما چاڤێ خانێ لەپزێرین ڤێ چەندێ کەفتی گۆتە خانێ

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکولینێن کوردی

موكری: "وه دیاره دەما بوو شەر تو دێ برەڤی". موكری گەلەك عاجز بوو و ژنا خوه و كورێ خوه دەملدەست كوشتن.

پاشێ خانێ كوردان ئەمر دا، چەند زێر و زینەتێ كەلێ بهەلینن و بكن شوور و ئالاتێن شەری. و هەروەسا هەركەس شویرێن خوه سەقا بدەن و كارێ خوه بكن. لەشكەرێ خوه هەمی بەر دەرگەهێ كەلێ كۆم كر و پلانا خوه ژێ را گۆت. گۆت: "ئەم دێ ب رەنگێ تەسلیمبوونێ دەركەڤن. پاشێ دێ ل ناڤ خیڤەتێن عەجەمان بەلاڤ ببن. ئەز دێ بچم بن خیڤەتا شاهی، خانێ موكری ژی دێ بچیت ل بن خیڤەتا خەلیفە. دەما من شەر هەلێخست هوون ژی دەست ب شەری بكن. هەتا دەنگێ شیرێ من نەهێت كەس دەست ب شەری نەكە". ب ڤی ئاوایی ژ كەلێ دەركەفتن. دەما عەجەمان دیت كورد ژ كەلێ دەركەفتن، گۆتن هەڤدو بەس تۆپان باڤێژن كەلێ. كورد نكارن شەرێ مە بكن ڤایە تەسلیم دبن. خانێ لەپزێرین قەستا خیڤەتا شاهی و خانێ موكری قەستا خیڤەتا خەلیفە كر. بەرێ خانێ موكری گەهشتە خیڤەتا خەلیفە.

دەما موكری چوو خیڤەتا خەلیفە، خەلیفە خێرهاتن لێ كر و جهێ روونشتنێ نیشێ دا. موكری ژی روونشت و گۆتە خەلیفە: "من بهیستیە كو تە شوورەكی گەلەك باش هەیە". خەلیفە ژی گۆت هەر چاوان بە، ب خوه خانێ موكری ئەسیرێ من حسابە. لەورا چوو ئەو شیرێ خوه یێ گەلەك باش ئانی دا دەستێ خانێ موكری. خانێ موكری ژ ڤێ خشیمیا خەلیفە گەلەك مەمنوون بوو و خەلیفە و یێن د وێ خیڤەتێدا هەمی كوشتن. دەما خەلیفە هاتە كوشتن شەری دەست پێ كر. خانێ لەپزێرین ژ ڤێ چەندێ گەلەك عاجز بوو. گۆتە خانێ موكری: "بۆ چ بێیی ئەز دەست ب شەری بكم تە دەست ب شەری كر. سێ خیڤەت مابوون ئەز دا بگەهمە خیڤەتا شاهی". خانێ موكری ژی گۆت: "خوه ئەز گۆلكێ بابێ تە نینم. ئەڤە هەفت سالە تە ئەز كەلا دمدمی ڤەبەستی. من نەكاری خوه و من شەر دەست پێ كر". كوردان و عەجەمان دەست ب شەرەكی دژوار كرن. لێبەلێ لەشكەرێ عەجەمان گەلەك زێدە بوو. كوردان شەرەكی گەلەك ب مێرانی كرن و زۆرا عەجەمان برن.

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەكۆلینێن كوردی

د ڤێ ئوخلما شەریدا عەبدال بەگێ کورێ خانێ لەپزێرین ژ بیر کربوو شیرێ خوە ژ کاڤلانی دەرێخە. هەما ب کاڤلانڤە شیرێ خوە دادوەشاندە عەجەمان و بەر را ژی دگۆت: "نەعلەت بابێ هۆستایی شیرێ من باش سەقا نەدایە. لەو هەسپ و زین و خودانی نابرە". دەما خانێ لەپزێرین ئەڤ چەندە دیتی گۆتە کورێ خوە: "کورێ من، شیرێ خوە ژ کاڤلانی دەرێخە هینگێ دێ هەسپ و زین و خودانی ببرە". پاشی عەبدال بەگ ب حالێ خوە حەسیا و شیرێ خوە ژ کاڤلانی دەرخست. هەردوو ئالی ل ناڤ هەڤ کەفتن و خوین وەکی لەهیێ هەرکی. عەجەمان تیرەك عەبدال بەگێ کورێ خانێ لەپزێرین دان و ئەو کوشتن. کوشتنا کورێ وی جەرگ و دلێ خانێ کوردان سۆت. وی و خانێ موکری ملێن خوە دانە هەڤ و ل ناڤ عەجەمان کەفتن. باتنی[٢٤] و ئەولیا ژی هاتن هاری کوردان. عەجەم گەلەك ترسیان چونکی سەرێن وان ب ئالیێ کەسێن نەدیارڤە (باطنی و ئەولیانڤە) دهاتە ژێکرن. رەڤ کەفتە ناڤ لەشکەرێ عەجەمان. دەما شاهێ عەجەم ژی ئەڤ چەندە دیتی رەڤیا. د رێکا رەڤێدا راستی هنەك تۆپچیان هات. گۆتە تۆپچیان: "تێز و بارووتێ ل دەشتێ برەشینن و بتەقینن. نەخوە باطنی دێ مە ببرینن". تۆپچیان تێز و بارووت ل دەشتێ وەرکرن و ئاگر بەردانێ. مەیدانا شەری ب جارەکێ وەکی تۆپەکە ئاگری لێ هات و تەڕ و هشك هەمی تێکدا قەلیان. ب ڤی ئاوایی لەشکەرێ ل مەیدانێ کورد و عەجەم هەمی مرن.

پشتی تۆز و دوومانا ل سەر دەشتێ ڤەبوویی لەشکەرێ عەجەمان یێن ساخ مایی کۆم بوون. حەز کرن بچن ل ناڤا کەلا دمدم بگەرن دا بزانن کانێ ئەڤە کەلەیەك چاوان بوو هندە سالان خوە ل بەر ئێریشان گرتبوو. دایکا خانێ لەپزێرین دەما دیت شەر خەلاس بوو، کورد هەمی هاتنە کوشتن، چوو هنداڤ برجا تژی تێز و بارووتا کەلێ تێ دا. دەما لەشکەرێ عەجەمان هەمی هاتن کەلێ وێ پۆلەکە ئاگری بەردا وێ برجێ. تێز و باروود هەمی تەقیا و کەلا دمدم هەمی ل سەر سەرێ عەجەمێن هاتی کەلێ دا وەر بوو و هەمی مرن.

Zakho Centre
for Kurdish Studies

(1) Bidlîsî, Şerefxan, Şerefname Dîroka Kurdistanê, (Wer: Ziya Avci), Weş. Avesta, Stenbol, 2007, r. 388.

(2) Bidlîsî, Şerefxan, b.n.b., r. 389.

(3) Îskender Beg Turkmen, Târih-i Alem Arayi Abbasi, I, Brh. İrec Afşar, Müessese-i İntişârât-ı Emîr Kebîr, Tahran, 1387, r. 2/792.

(4) Îskender Beg Turkmen, b.n.b., r. 2/792.

(5) Ev Celalî ne Eşîra Celalî ya Kurd e ku vê gavê jî li devera Agirî û Makoyê dijîn. Ev Celalî piraniya wan Turkmenên Anadolê bûn ku ji reveberiya Osmaniyan ne razî bûn û li hemberî wan serî hildabûn.

(6) Îskender Beg Turkmen, b.n.b., r. 2/794.

(7) Îskender Beg Turkmen, b.n.b., r. 2/795,796.

(8) Serwer Ebdurehman Omer, Karesatî Qelay Dimdim (1608- 1609), Entîtûya Kelepûrê Kurdî, Silêmanî 2008, r. 69.

(9) Solîne: Boriyên avê yên ji axa sorkirî hatî çêkirin.

(10) Îskender Beg Turkmen, b.n.b., r. 2/796, 797.

(11) Îskender Beg Turkmen, b.n.b., r. 2/796, 797.

(12) Îskender Beg Turkmen, b.n.b., r. 2/809.

(13) Îskender Beg Turkmen, b.n.b., r. 2/797.

(14) Îskender Beg Turkmen, b.n.b., r. 2/798.

(15) Îskender Beg Turkmen, b.n.b., r. 2/799.

(16) Îskender Beg Turkmen, b.n.b., r. 2/800.

(17) Îskender Beg Turkmen, b.n.b., r. 2/802.

(18) Îskender Beg Turkmen, b.n.b., r. 2/808.

(19) Îskender Beg Turkmen, b.n.b., r. 2/809.

(20) Îskender Beg Turkmen, b.n.b., r. 2/811.

(21) BOA, Muhimme Defter no. 78, Hukum no. 623.

(22) Gundê Hizarcotê vê gavê dikeve devera Akrê ya Başûrê Kurdistanê û niştecihên wê ji eşîreta Zêbarî ne.

(23) Pîr Bûdaq Beg di sala 1616ê da ji aliyê Zeynel Begê kurê Zekeriya Begê Hekarî ve hatiye kuştin. Bnr. Kaplan, Yaşar, “Pınyanış Hükümeti”, Uluslararası Tarihte Hakkâri Sempozyumu (14- 16 Kasım 2014), Hakkâri Üniversitesi Yayınları, Ankara 2016, c: 1, r. 501.

(٢٤) باطني ژ پەیڤا عەرەبی (الباطنية) هاتیە و مەبەست ژێ صووڤ نە.

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

٣. تەمايێن داستانا کەلا دمدم

- کوردینی و وەلاتپارێزی.
- دلسۆزی و خیانەت.
- دین و باوەری.
- ژن.
- رای و تەدبیر.
- خیرەت و حەماسەت.

داستانا کەلا دمدم و خانێ لەپزێرین داستانەکە نەتەوەییە و بەحسا مێرخاسی و قەهرەمانیێ دکە. د ڤێ داستانێدا سەرپێهاتیا کوردێن برادۆستی یێن بەرەڤانیا سەرخوەبوونا میرگەها خوە و بەرەڤانیا خاکا خوە ل هەمبەری دەولەتا سەفەوی دکرن تێ کرن. د ڤێ بزاڤا بەرەڤانیا هەبوونا خوە یا نەتەوەیی دا ئەم راستی گەلەك هێمانێن نەتەوپەروەریا کوردی و حەماسەتێ تێن. لەورا د داستانێ دا تەمایا سەرەکی هەست و هیسێن نەتەوەیی نە. تشتێ کو کوردان ژ یێن دن جودا دکە یێن وەکی نەتەوە و ئایین (مەزهەب) د داستانێدا دەردکەڤن پێش. کورد د بن سەرکێشیا خانێ لەپزێرین دە خوە ژ بۆ شەرەکی دژوار ئامادە دکن. ژ بۆ ڤێ چەندێ ژی کەلەیەکە گەلەك ئاسێ و ساخلەم ئاڤا دکن و هەر پێدڤیەکە ژ بۆ شەرەکی دۆمدرێژ وەکی چەك و تەقەمەنی، خوارن و ڤەخوارن، شەرڤان و لەشکەری کۆم دکن. د دەما ئامادەکاریاندا هندی ژ وان تێ دوژمنێن خوە ب ڤێ چەندێ ناحەسینن. پشتی قەداندنا ئامادەکاریان دەست ب شەرەکی دژوار و دۆمدرێژ دکن. د دەما شەریدا هەر جوورە جەسارەت، فەداکاری و مێرخاسیێ نیشان ددن. ژنێن کورد ژ بۆ کو ب ساخی نەکەڤن دەستێ دوژمنان خوە دکوژن. سەرپێهاتیا تێکۆشین و بزاڤا کوردێن بەرخودێر و تێکچوونا بزاڤا وان کاریگەریەکە گەلەك مەزن ل سەر جڤاکا کورد هێلایە. لەورا ئەڤ بوویەر وەکی داستانەکە نەتەوەیی ژ ئالیێ هۆزان و دەنگبێژێن کوردڤە ب ئاوایەکی مەنزووم هاتیە چێکرن. تەمایا داستانێ یا گشتی قەهرەمانیا بەرخوەدانا کوردێن برادۆستی یا ل هەمبەری دەولەتا سەفەویانە. لێبەلێ ئەم دکارن گەلەك تەمایێن جودا جودا ژ ڤێ داستانێ دەرێخن.

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخو بۆ ڤەکولینێن کوردی

٣ -١: كوردینی و وەلاتپاریزی

داستانا كەلا دمدم و خانێ لەپزێرین گرینگترین داستانا نەتەومیی یا كوردانە. كوردینی و وەلاتپارێزی د داستانێدا جهەكی گرینگ دگرن. د داستانێدا خانێ لەپزێرین وەكی "خانێ كوردان، میرێ كورمانجییێ و كوردستانێ" تێ بناڤكرن. د دەستپێكا داستانێدا وەسا تێ راگەهاندن "خان دێ بیت میرێ كورمانجییێ". هەمی تەڤگەر و بزاڤێن خانێ لەپزێرین ل ڤێ چارچوڤێ دزڤرن. ژ بۆ پێكهاتنا ڤێ داخوازێ گەنجینەیا هاتی دیتن تێ سەرفكرن. هێژ د دەما ئاڤاكرنا كەلا دمدمێدا ئارمانجا ئاڤاكرنێ تێ دیاركرن. د بەندێن ئاڤاكرنا كەلێدا مەبەستا ئاڤاكرنا كەلێ وها تێ گۆتن:

"پێنسەد مرجن پێنسەد تەڤر
تۆز بەر ئەسمانان بوو عەڤر
دێ تێكەل بن كورد و گەور

پێنسەد مرجن پێنسەد لهاز
سەر دمدمی بوو گازەگاز
دێ تێكەل بن كورد و بەراز

پێنسەد مرجن پێنسەد ماهۆل
سەر دمدمی بوو گۆلەگۆل
دێ تێكەل بن كورد و موغول

پێنسەد مرجن پێنسەد بێرك
سەر دمدمی بوو نركەنرك
دێ تێكەل بن كورمانج و ترك

پێنسەد مرجن پێنسەد كولنگ
سەر دمدمی بوو رنگەرنگ
دێ تێكەل بن شێر و پلنگ"

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخو بۆ ڤەكۆلینێن كوردی

هەروەکی ژ ڤان بەندان دیار دبە کورد دێ دگەل کەسێن کو وەکی گەور (گاور)، موغول و ترك تێنە ناساندن شەرەکی بکن. ئەم تێدگەهن کو هێژ د سەریدا خانێ لەپزێرین بەرهەڤیا شەرەکی گران دکە. وەکی تێ زانین هەر چەند دەولەتا سەفەوی وەکی دەولەتەکە ئیرانی بێ زانین ژی سەفەوی دەولەتەکە ترك بوو. هێزێن کەلا دمدم دۆرپێچ کری هەمی ژ عەشیرەت و هۆزێن ترکان یێن قزلباش پێک دهات.

ب ئاڤابوونا کەلا دمدمێڤە کورد شا بوونە، لێبەلێ ریڤەبەرێن دەولەتا سەفەوی ب ڤێ چەندێ گەلەك عاجز بوونە. د داستانێدا ئەڤ چەندە وها تێ گۆتن:

"گاڤـــــا دمـــــــدم خـــــلاس بوویـــــــە
خـــــوەلی ســــــەرێ شـــــاهێ ئـــــورمیێ
هەفت سالان سەرە خوە گرێدەت پۆشیا نیهاریێ
خانـــــــەك رابـــــــوو ژ کرمـــــــــانجیێ"

هەروەکی ژ ڤێ بەندێ خویا دبە ئاڤاکرنا بنگەهەکی خورت ژ بۆ بەرەڤانی و ئێریشان، خۆف و ترس ئێخستیە دلێ سەفەویان. ژ بەر ڤێ چەندێ خەلیفە دچە جەم شاهی خەتەریا کوردان و خانێ لەپزێرین ژ بۆ دەولەتێ ڤەدبێژە. خەلیفە د ڤان ڤەگۆتننێن خوە دا گازنان ژ شاهی دکە و دبێژە: "چ خانە تە ل کوردستانێ راکری. دەعوا وی دۆشەکا تە (تەختێ تە)یە. دوژمنێ دینێ مەیە". مرۆڤ تێدگەهە کو سەردەستیا خانێ لەپزێرین وەکی مەترسیەك مەزنە. چونکی خانێ کوردان دۆزا تەختێ شاهی دکە و دوژمناهیا دینێ (مەزهەبێ) وان دکە. د ڤێ دەرێدا ئائیدیەتا ئەتنیکی و دینی وەکی دو ژێدەرێن جوداکەر دەردکەڤن پێشیا مە. ژ بەر ڤان ئائیدیەتان کوردان دۆزا سەرخوەبوونا خوە دکرن.

دەما خەلیفە کەلا دمدمێ دۆرپێچ دکە، دبێژە خانێ لەپزێرین: "خانێ رەعیەتێ (بێ دەستهلاتدار و ژێردەست)، تانجێ دەولەتێ (دەستهلاتداریا دەولەتێ) قەبوول بکە". سەفەوی دخوازن دەستهلاتداریا خانێ کوردان ژ مەیدانێ راکن و وان

Zakho Centre for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخو بۆ ڤەکولینێن کوردی

بکن بندەستێن خوە. خانێ لەپزێرین ژ بۆ بێناڤنەکرنا کورمانجیێ (کوردینیێ) ئەڤی تانجی قەبوول ناکە. تانج سەمبۆلا شەهینشاهی و دەستهلاتدارییێیە. قەبوولنەکرنا تانجیڤە خان، دەستهلاتداریا سەفەویان رەد دکە.

دەما شاهێ ئیرانێ هێزێن خوە ئامادە دکە، هەمی خانێن عەجەماتێ (ئیرانێ) گازی دکە. د داستانێدا ناڤێن گەلەك ژ ڤان خانان دەرباس دبە. دەما ئەڤ خانە هەمی تێن ژی هەر یەك د بەرێ خوەڤە دوژمنیا خوە ل هەمبەری کوردان و خانێ لەپزێرین دیار دکە. ل هەمبەری ڤێ چەندێ خانێ لەپزێرین گازی و هەوارا خوە ژ بۆ میرێن کوردان ئێن وەکی میرێ بەهدینان، هەکارێ، سەرحەدێ، بۆتان و هود. دبەت. ژ بلی کوردان هاریکاریێ ژ پاشایێ رۆمێ (عۆسمانیان) دخوازە. لێبەلێ چ هاریکاری ژ بۆ خانێ کوردان ناهێت. ژ ڤێ چەندێ دیار دبە کو خانێ کوردان تفاقیا کوردان دخوازە و ژ بۆ پێکهاتنا ڤێ چەندێ ژی نامەیان ژێ را دشینە. ژ بۆ خویاکرنا ئالییان ئەڤە تشتەکی گرینگە. دەما کو نەهاتنا هاریکاریا میرێن کوردان دیار دبە، خانێ لەپزێرین گەلەك عاجز دبە و دبێژە: "چما ناهێن شەرێ کوردستانێ".

دەما دۆرپێچ ل سەر خانێ لەپزێرین ستوور دبە و چ هەوار ژ بۆ نایێ، ئەو تەنەززولی تەسلیمبوون و سەرشۆریێ ناکە. دایکا وی ژێ را دبێژە:

"هەرێ خانۆ بەرخێ دایێ
دەست بدە شیری هەرە خەزایێ
بکە تاریخ ل دنیایێ"

ل سەر ڤان گۆتنان خانێ لەپزێرین هەتا داویێ بریارا بەرخوەدانێ ددە. ژ ڤان گۆتنان خویا دبە کو خانێ لەپزێرین ناخوازە کوردان و کوردینیێ لەکەدار بکە. ژ بۆ کو تێکۆشین و بزاڤا وی د دیرۆکێدا ژ بۆ کوردان ناڤ و نامووسەکە مەزن چێکە دخەبتە. ئەم دکارین ڤێ هەلوەستێ وەکی هەلوەستەکە نەتەوەیی بنرخینن.

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

٣ - ٢: دلسۆزی و خیانەت

د هەمی داستانێن مێرخاسی و قەهرەمانییێدا دو ئالی هەنە. ئالیەك قەنجیێ و ئالیەك ژی خرابیێ تەمسیل دکە. لەهەنگێن قەنج و باش بەردەوامی ل سەر ئەساسێن ئەخلاقی و جامێریێ بزاڤێ دکن. ل هەمبەری وان، کەسێن نەگرێدایی پیڤانێن ئەخلاقێ هەنە. ئەڤ هەردوو تیپۆلۆژی شەرێ هەڤدو دکن. د داستانا کەلا دمدمدا ژی ئەڤ هەردوو ئالی هەنە و ب خوە داستان بەحسێ هەڤرکیا وان دکە.

خانێ لەپزێرین ل هەمبەری هەڤالێن خوە گەلەك دلسۆزە. ڤێ دلسۆزیێ ئەم د مالبات و هەڤالێن خانێ لەپزێریندا ژی دبنن. دەما سەفەویان دۆرپێچا ل سەر کەلا دمدمێ ستوور کری عەبدال بەگێ کورێ خانێ لەپزێرین دبێژە بابێ خوە: "ما تو مێری، خەلک هەر ژن ن. پێنسەد خیڤەت خەما من ن". د ڤێ گۆتنێدا کورێ خانی دلسۆزیا خوە ژ بۆ بابێ خوە دیار دکە. دیسا دەما خانێ لەپزێرین، قەرۆیێ بێدکاری وەکی قاسد ژ بۆ شاهی شاندی؛ شاه دخوازە کو قەرۆ سەرەکانیا ئاڤێ ژ بۆ وان ببێژە. لێبەلێ قەرۆ وها بەرسڤا شاهی ددە:

"هـــون چ نهـــە مـــن دکـــوژن
ئـــان مـــن دکـــوژن دانـــێ ئـــەڤاری
من کەرکەر بکەن بەر خزاری
مـــن باڤێژنـــە بـــەر مشـــاری
نـــابم قـــاتلێ چـــەند هـــزاری"

وەکی ژ بەرسڤا قەرۆ دیار دبە ئەو گەلەك دلسۆز و گرێدایی مڵەتێ خوەیە. ژ تەکلیفا خیانەتێ ژی عاجز دبە و دبێژە هەکە هوون من بکوژن ئان ژی ئیشکەنجە بکن دیسا ئەز بێبەختی و خیانەتێ کەسێن ل کەلێ ناکم. ل هەمبەری ڤێ هەلوەستا قەرۆیێ بێدکاری، مەحموودکێ ئالەکانی خیانەتێ ل کوردێن کەلێ دکە. مەحموود د داستانێدا سەمبۆلا خیانەتێیە. کەلا دمدم ژ بەر خیانەتا وی دکەڤە دەستێ سەفەویان. لەورا ئەو جهێ سەرەکانیا کەلێ نیشا سەفەویان ددە و

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

سەفەوی ژی ئاڤێ ل سەر کەلێ دبڕن. کوردێن کەلێ ژ بەر بێئاڤیێ گەلەک تەنگاڤ دبن. مەحموود جەزایێ خیانەتا خوە د داستانێدا وەردگرە. چونکی دۆزا بووکا خانی، کەچا شاهی دکە و شاهـ ژی ژ ڤێ چەندێ عاجز دبە. شاهـ دبێژە مەحموود: "ئەو وەجا (فەیدێ) تە ژ خانێ کوردان گرتی دێ ژ من ژی بگری". یەعنی تو کێری خانێ خوە نەهاتی دێ چاوان کێری من بێی. مەحموودی سەرووسەر دکن دەڤێ تۆپێدا و بەردن برجێن کەلێ. ل هەمبەری بێبەختیا مەحموود، هەڤالێن خانێ لەپزێرین گەلەک شاش دبن و دبێژن: "خانۆ، مە روو نەما ل جیهانێ. چاوان خولام باخوۆیێ خوە ژ بەر خوە بدەت کوشتنێ".

خانێ لەپزێرین گەلەک گرێدایی هەڤالێن خوە بوو. دەما ژ بۆ شەرێ داوییێ دخوازن ژ کەلێ دەرکەڤن، خانێ لەپزێرین دبێژە چەند قورسێن زێر و زینەتان ل کەلێ هەبن هەمیان بینن، بحەلینن و بکن شیر و ئالەتێن حەربێ. ڤی کاری وەکی "کەرماندنا لاوکان" ب ناڤ دکە. مەلا و فەقەییێن د کەلا دمدمیدا ئامادە، خوە ژ شەرێ مان و نەمانێ نادن پاش، دلسۆزیا خوە ل هەمبەری ئەهلێ کەلێ خویا دکن و دبێژن: "سەر گۆری خانێ کوردانە. نێ ئەڤرۆ رۆژا مێرانە".

د داستانێدا نموونەیا دلسۆزیێ یا هەری مەزن دلسۆزیا ژنێن (ستییێن) کەلێیە. وەختێ تێکچوونا کوردان ئێدی خویا دبە، ئەو تەسلیمبوونا ب سەفەویان رەد دکن. دەوسا تەسلیمبوونێ ئەو بریارا خوەکوشتنێ ددن. د داستانێدا تابلۆییێن هەری دلسۆز و دلتەزین د دەما تاسویرکرنا هەلوەستا ستیاندا دەردکەڤە پێش. ستی دبێژن: "پاش خانان مالداری نابیت". هنەک ب ڤەخوارنا ژاهرێ، هنەک ژی لاندکێن (دەرگووشێن) خوە ب خوەڤە گرەددن و خوە ژ برج و دیوارێن کەلێدا بەردن خوارێ.

د ناڤبەرا خانێ لەپزێرین و خانێ موکریدا دلسۆزیەکە گەلەک بالکێش هەیە. هەردوو د هەمان دەمێدا دەستەبراییێن هەڤدو نە. ژ هەڤدو را عەهد و پەیمان ددن کو پشتی هەڤدو دنیاداریێ نەکن. دەما ژنێن کەلێ خوە دکوژن خانێ موکری ژنا خوە و کورێ خوە یێ بچووک ل هەسپەکی سووار دکە، تینە ئەیوانا کەلا دمدم.

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

دەما خانێ لەپزێرین ڤێ چەندێ دبینە ژێ را دبێژە: "وەسا دیارە دەما ببە شەر تو دێ برەڤی". خانێ موکری ل هەمبەری ڤان گۆتنان عاجز دبە، شیرێ خوە دکێشە، ژنا خوە و کورێ خوە دکوژە و دبێژە: "من هەرام بن مال و ژنە. دێ خوە دگەل تە بدم کوشتنێ".

دەما کۆما لەشکەرێ دمدم ژ کەلێ تێنە خوارێ خانێ لەپزێرین دکە گازی و دبێژە: "هەر کی نەخوازە تەڤلی شەری ببە بلا ژ کەلێ دەرنەکەڤە". ل هەمبەری ڤێ گۆتنێ لەشکەرێ خانێ کوردان پێکڤە دکن قیڕی و دبێژن: "خانۆ! ما ئەم گۆلکێن بابێ تە بوون؟ ئەڤە هەفت سالە ئەم بەندا ڤێ رۆژێ نە. چاوان تو ڤێ تەکلیفێ ل مە دکەی"؟ ب ڤی ئاوایی دلسۆزیا خوە ژ بۆ خانێ خوە ئەشکەرا دکن. د گەلەك جهێن داستانێدا دلسۆزیا لەشکەرێ خانێ لەپزێرین خویا دبە. وەختێ ژ کەلێ دەردکەڤن خان دبێژە لەشکەرێ خوە: "ل ناڤ خیڤەتێن سەفەویان بەلاڤ ببن. سەرێ سبێ ب دەنگێ من رابن و ژ بۆ خەزایێ جانفیدا بن". د دەما شەریدا ژی خانێ لەپزێرین دلسۆزیا خوە ژ بۆ لەشکەرێ خوە خویا دکە. دەما شڤانەك د شەریدا گەلەك ب مێرخاسی شەر دکەت خان ژێ را دبێژە:

"هەی شڤانە هەی شڤانە
ئەز بم قوربانا داستانە
نزانم جارەك دی ئەز نەبم خانە
دێ تە ئوورمیێ کەمە سولتانە
دەمە تە دەور و مەعاشانە"

ب ڤی ئاوایی شڤانێ مێرخاس تالتیف دکە. نموونەیەکە هەری بالکێش ژ بۆ دلسۆزیێ، دایکا خانێ لەپزێرین لەعلیخانە. دەما خانێ لەپزێرین دئێتە کوشتن و کەلا دمدم دکەڤە د دەستێ سەفەویاندا وها دبێژە: "هەی دمدم! بلا خوەلی ل سەرێ تە بیت. پشتی خانان بۆ کەسێ نەبە". پاشی پۆلا ئاگری بەردده ل ناڤا تێز و باروتێ و کەلێ هەلدوەشینە، ناهێلە پشتی خانان کەلە بۆ سەفەویان بمینە.

Zakho Centre for Kurdish Studies

٣ - ٣: دین و باوەری

د داستانا کەلا دمدمدا دو دیاردەیێن سەرەکی هەنە: کورد و کوردینی؛ دین و مەزهەب. ئەڤ هەردوو دیاردە دو هێمانێن سەرەکینە کو ئایدئیەتا کوردان نیشا مە ددن. دەما ئەم ل داستانێ دنێرن سەردەستیا ڤان هەردوو دیاردەیان باش دبینن. د داستانێدا خانێ لەپزێرین وەکی ئەولیایەکی تێ ناساندن. دەما دەستێ وی تێ برین، شاه دەستەکی زێرین چێدکە. خانێ لەپزێرین دوعایێ دکە و روح دکەڤە دەستێ وی یێ زێرین. دەستێ وی ژ بەرێ چێتر دبە. د تەسویرێن گەریانا خانی و شاهی دەما دچن جەم شڤانەکی روودنن و شاه د خەونێ دا، خان ژی ب هشیاری گەنجینێ دبینە، گەلەک تەماییێن دینی تێنە بکارئانین. ژ ئالیێ هێزەکە ئیلاهیڤە جهێ گەنجینێ ژ بۆ خانێ لەپزێرین تێ دیارکرن. پشتی خانێ لەپزێرین گەنجینێ دەردخە نزانە کانێ دێ وێ گەنجینێ چاوان سەرف بکە. دیسا ژ ئالیێ هێزا ئیلاهیڤە چاوان بکارئانینا گەنجینێ ژ بۆ خانێ لەپزێرین تێ گۆتن. خان د خەونا خوەدا شێخ عەبدولقادرێ گەیلانی دبینە و گەیلانی ژێ را دبێژە: "تانجێ عەجەمان (دەستهلاتداریا سەفەویان) کێری تە نایێ. دڤێت تو کارێ خوە بکەی و ل هەمبەری وان خەزایێ بکەی". دەما خان ژ خەوێ رادبە ڤێ خەونێ وەکی ئیشارەتەکە ئیلاهی دحەسبینە و بریارا شەری ددە.

د داستانێدا شەرێ کوردان ئێ ل هەمبەری سەفەویان وەکی "خەزا" تێ بناڤکرن. د گەلەک بەنداندا ژ بۆ سەفەویان "گەور، کافر، کوففار" تێ بکارئانین. براستی سەفەوی موسلمان بوون و مەزهەبێ وان شیعە بوو. لێبەلێ جوداهیا مەزهەبی وەکی دیاردەیەکی پێکنەکرنا کورد و عەجەمان دەردکەڤە پێش. ئەڤ جوداهی هنەک جاران هند خورت دبە کو د بەیتێدا عەجەم وەکی "دوژمنێ دینێ پێخمبەری" تێنە ناساندن. دەما خانێ موکری دچە د بن خیڤەتا خەلیفە، تەکلیفا شەهدەئانینێ ژێ را دکە. وەسا خویا دکە خەلیفە وەکی موسلمان نابینە. هەروەسا خەلیفە ژی دەما نەکامیا خانێ لەپزێرین ل جەم شاهی دکە، خانی وەکی دوژمنێ

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

دینێ شاهی گونەهبار دکە. دەما ژ خانی تێ خوەستن کو تانجێ شاهی قەبوول بکە خان دبێژە:

"وەی کـــافرۆ بـــێ ئوســـووله
خوەش ناهێت خودێ و رەسووله
تـــانجێ تـــە ناکـــەم قەبوولـــه"

د ڤێ دەرێدا خانێ لەپزێرین ب ئەگەرێن دینیڤە سەردەستی و دەستهلاتداریا سەفەوی رەد دکە. د داستانێدا دەما دەرکەفتنا خانێ کوردان و لەشکەرێ وی ژ کەلێ وها تێ تەسویرکرن: "جەوشەنەك زێرین ل بەرە و هزارهزارسەلەواتان ددن روحا حەزرەتێ. محەممەد (س.خ.ل)".

د داستانێدا مرۆڤ تێدگەهە کو کوردێن د کەلێدا وەکی دیندار خویا دکن. چونکی مەلا و فەقی د کەلێدا هەنە و کارێن ئایینی پێک تینن. دەما خان دبێژە "هەمی شۆلێن مە ب کتێب ن" مەقسەد ژێ ئەوە د رێڤەبرن و کاروبارێن ناڤخوەییدا پێگری ب پیڤانێن ئیسلامێ تێ کرن. خانێ لەپزێرین دەما دخوازە دەستنڤێژا نیڤژا سبێ بگرە پێ دحەسە ئاڤ ل سەر کەلێ هاتیە برین. ئەم تێدگەهن کو خان و لەشکەرێ خوە نڤێژکەر و دیندار بوون. وێ دەمێ گەلەك تەنگاڤ دبن و دەست ب دوعایان دکن. د دوعایێن ژ بۆ بارینا بارانێ تێنە کرن دا، ئالیێ خانێ لەپزێرین ئێ کو وەکی ئەولیایەکی تێ تەسویرکرن دەردکەڤە پێش. پشتی دوعایا خانێ لەپزێرین، هەر چەند دەمسالا بارانان نەبە ژی کو د داستانێدا د ناڤبەرا تیرمەه و تەباخێدا ئەڤ بوویەرە دقەومە، داخوازا خانی ژ ئالیێ خودێڤە هاتیە قەبوولکرن و بارانەك خورت هاتیە. د بەندێن بەحسێ ڤێ چەندێ دکن دا دەما خان لاڤاهیا خودێ دکە ژ بۆ بارانێ تەسویرێن گەلەك خورت هەنە.

وەکی مە ل ژۆرێ بەحسکری، د داستانێدا خانێ لەپزێرین وەکی ئەولیایەکی و کەسەکی پیرۆز تێ نیشاندان. گەلەك کەرامەت ل سەر دەستێ وی ئەشکەرا دبن. دەما دخوازە نامەیان ژ بۆ میرێن کوردان بشینە، نامەیان داڤێژە ل بەر

Zakho Centre for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکولینێن کوردی

بایێ رەحمیٚ و ئەو با ڤان نامەیان دگەهینە میران. دیسا دەما هێزا کوردان گەلەك کێم دبە، دایکا وی ژیٚ را دبێژە. "کەس هەوارا تە ناهێت ئیلّا "باطنی (ئەولیا)" بێنە هەوارا تە". ئەو ژی دوعاییٚ دکە و ئەولیا و باطنی یێن کوردستانیٚ ب رەنگیٚ کۆتران (کەڤۆکان) دفرن، تێن، خوە ددانن ل سەر برجێن کەلیٚ. خانیٚ لەپزێرین ب هاتنا باتنیانڤە گەلەك کەیفخوەش دبە. ئەڤ باطنی وەکی هێزەکە خورت مۆرالا کوردان بلند دکن. د دەما شەریدا سەفەوی ڤان باتنیان نابینن. لێبەلیٚ پیٚ دحەسن کو هێزێن نەدیار هاتنە هاریکاریا خانیٚ لەپزێرین. لەورا باطنیان سەریٚ سەفەویان دفراند و وان کەس نەددیت. ئەڤ چەندە داستانێدا وها تیٚ گۆتن:

"بنێــرن کۆمــا خانانــە
دەنگیٚ سەلاواتان ئەسمانە
شــەریٚ خــازی باتنیانــە
سەر دفرن قالب جهـ مانە"

خۆف و ترس کەفتە دلیٚ سەفەویان. دەما شاهیٚ عەجەم ڤیٚ چەندیٚ دحەسە ئەمر ددە تۆپچیان کو باروتیٚ ل دەشتیٚ وەرینن و بتەقینن. چونکی ب یا شاهـ باطنی هاتنە هاریکاریا کوردان و هەمبەرێن باطنیان ل ناڤ سەفەویان نینن.

٣ - ٤: ژن

د داستانێ ده ب گشتی ژنێ و تایبەتی ژی دایکا خانێ لەپزێرین لەعلیخانێ رۆلەکە بەربچاڤ هەیە. دایکا خانێ لەپزێرین وەسا دیارە ژنەکە گەلەك عاقل و تێگەهشتییە. هەر گاڤەکە خان تەنگاڤ دبە و نزانە کانێ چ بریارێ بدە، پەنا خوە دبەتە بەر دایکا خوە، پرسا خوە ژ دایکا خوە دکە و ب دایکا خوە دشێورە. دایکا وی وەکی رێبەر و مورشیدەکێ رێ نیشانی کورێ خوە ددە. ئەڤ چەندە د گەلەك بەندێن داستانێدا بەر چاڤێن مە دکەڤە. جارا پێشیێ دایکا وی ژ کورێ خوە را دبێژە: "مە خولامی نەڤێت. هەرە جەم شاهی و هندی چەرمێ گایی ئەردی ژێ بخوازە". خانێ لەپزێرین ژی ل سەر ڤێ گۆتنا دایکا خوە دچە جەم شاهی و هندی چەرمێ گایی ئەردی ژێ دخوازە. د هەر تەنگاڤییێدا خانێ لەپزێرین خوە داڤێژە هەمبێزا دایکا خوە. دەما ئاڤا کەلێ تێ برین و کورد بێ چارە دمینن خان تێ جەم دایکا خوە و ئێش و خەما دلێ خوە ژێ را دبێژە. دخوازە دایکا وی رای و تەدبیرەکێ نیشانی کورێ خوە بدە. دیسا دەما خان هەوارێ ژ میرێن کوردان دخوازە و چ هەوار ژ بۆ ناهێت، خوە دسپێرە هەمبێزا دایکا خوە و دبێژە: "دایێ! تەدبیر و رایەکێ ل مە بکە. کەس ب هەوارا مە ناهێت". هینگێ دایکا وی ژێ را دبێژە:

"هەرێ داوۆ کاخەز شینن
چ گر و نیشان تێ نینن
هەوارا تە باطنی نن"

وەکی دیارە دایکا وی ژ کورێ خوە را دبێژە ئێدی هەوارا تە خودێیە. خان ژی دوعا دکە و ئەولیا تێنە هەوارا خانێ لەپزێرین. د دژواریا شەری و دۆرپێچا کەلێدا دەما خانێ لەپزێرین تەنگاڤ دبە و هێدی هێدی هێڤیا خوە وەندا دکە، دایکا وی مۆرالێ ددەتە کورێ خوە و هێڤیا وی خورت دکە. دەما چ رێ ژی نەمینن مێرخاسی و قەهرەمانیێ سالخی کورێ خوە دکە. وەختێ خانێ لەپزێرین ژ بۆ شەرێ مان و نەمانێ کارێ خوە دکە و دخوازە ژ کەلێ دەرکەڤە دایکا وی ژێ را دبێژە:

Zakho Centre for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

"خـــانۆ كـــورێ دێلەشـــێرێ
دەست بدە شیرێ هەرە گێرێ
خودێ بەرخێ نێر دا بۆ كێرێ"

خانێ لەپزێرین هەمبەری ڤێ گۆتنێ دبێژە:

"نەهاڤێـــژە هشـــكەتانە
دێ دەست ئاڤێژم چەكانە
تنـێ دێ بچـمە مەیدانـە"

دایكا خانێ لەپزێرین دیسا كورێ خوە شیرەت دكە و ژێ را دبێژە:

"هــەی خــانۆ كــورێ مــۆمێ
بــەس بكێشــە ئــەڤێ دۆمــێ
دەست بدە شیرێ هەرە كۆمێ
هەكە نەوێری ئەز وێ چوومێ
دا نــاڤ بچــیت ئــەرزەرۆمــێ

هــەی خــانۆ ســەرێ هیڤیــێ
تــو نەكێشـــە رەزیلیـــێ
دەست بدە شیرێ هەرە زەڤیێ
هەكـە نـەوێری بـدە ستیێ
دا نـاڤ بچـیت كورمـانجیێ

هــەی خــانۆ ســەرێ دەولــەتێ
تــو نەكێشـــە رەزالـــەتێ
دەست بدە شیرێ هەرە داوەتێ
هەكـە نـەوێری بـدە مـەتێ
دا نـاڤ بچـیت نـاڤ حوكمـەتێ

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەكۆلینێن كوردی

تـو خـانی خـانێ کـوردانی

مەلـــەڤانێ بـــن بـــەهرانی

دەلیلەتێـــد شـــۆلان دزانـــی

هــەرێ خـانۆ بــەرخێ دایـێ

دەست بدە شیری هەرە خەزایێ

بکـــە تــــاریخ ل دنیــــایێ"

ب ڤی ئاوایی ئەم تێدگەهن دایکا خانێ لەپزێرین ژنەکە گەلەك زانا و عاقلمەندە. چونکی ئەو دزانە بەرخوەدانا کورێ وێ دێ بکەڤە ل سەر زار و زمانێ ملەتەکی و ئەڤ مێرخاسی هەتا هەتا دێ بێ ڤەگۆتن. لەورا گرنگیا بوویەرێ ل کورێ خوە دحەسینە و ژێ دخوازە بێ ترس بلا شەرێ خوە و بەرەڤانیا خوە بکە. ئەڤ گۆتنێن لەعلیخانێ مۆتیڤاسیۆنا خانێ لەپزێرین گەلەك بلند دکە.

ئەڤ هەلوەستا لەعلیخانێ یا خومراگر ئەم د ژنێن دی دا ژی دبینن. دەما ئێدی دیار دبە کو کەلە دێ بکەڤە، خانێ لەپزێرین ژنان هەمیان کۆم دکە و ژ وان را دبێژە: "من هوون هەمی دەستوور دانە. هوون ئێدی دکارن تەسلیم ببن". لێ ل هەمبەری ڤێ چەندێ ژن د سەرکێشیا ژنا خانیدا کۆم دبن و بریارێ دستینن کو ب چ ئاوایی ئەو خوە تەسلیمی سەفەویان ناکن. ژ بلی بووکا خانێ لەپزێرین، خان پەریێ، هەمی خوە دکوژن. بووکا خانی دوجانییە و دبێژە: "حەملێ من یێ کورانە. کور دێ حەیفا بابان هلینن". لەورا خان ژێ روخسەتێ ددەتێ کو بچیتە مالا بابێ خوە. د داستانێدا خوەکوشتنا ژن و زارۆکێن ساڤا وەکی تراژەدیەکە گەلەك دژوار هاتیە تەسویرکرن.

"وان، لانـدك خوەڤـە شـداندن

خـــوە هـــەوالان دا فرانـــدن

جەرگێ ڤان خانان کراندن"

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکولینێن کوردی

وەکی د ڤێ بەندێدا دیار دبە خوەکوشتنا ژنان بوویەرەکە گەلەك دلسۆژ و دلشەواتە.

دایکا خانێ لەپزێرین د داوییا داستانێدا ژی رۆلەکە بەربچاڤ هەیە. دەما کورد هەمی تێنە کوشتن دلێ وێ پێ قایل نابیت کو کەلا دمدم ژ بۆ سەفەویان بمینە. لەورا دەما لەشکەرێ عەجەم هەمی تێنە کەلێ، پۆلا ئاگری بەردده ل ناڤ جەبلخانێ و کەلێ درووخینە.

٣ - ٥: رای و تەدبیر

خانێ لەپزێرین میرەکی کوردە. خودان میرگەه، رێڤەبەری، کەلە- باژار و لەشکەرییە. ب کورتی دەڤەرەك د دەستێ ویدایە و ئەو بخوە ژی رێڤەبەرێ وێ دەڤەرێیە. بەرخوەدانا خانێ لەپزێرین ئارمانجەك هەیە و ئەڤ ئارمانج د داستانێدا هاتیە دەستنیشانکرن:

"خان دبێژیت پێنسەد پالانە
ئـــەز بم قوربانـــا داســـتانە
ڤاهیم دانـن ڤان کۆچکانە
دا خـــوە بگـــرن بـــەر تۆپانـــە
دێ بم جیهـانگیرێ جیهانـە
دێ بم دوژمـــــنێ شـــاهانە"

هەروەکی د ڤێ بەندێدا خویا دکە، خان، دخوازە ببە جیهانگیرێ جیهانێ و ژ بۆ پێکهاتنا ڤێ چەندێ ژی دڤێ شەرێ شاهێ ئیرانێ بکە. ژ بۆ پێکهاتنا ڤێ ئارمانجێ خانێ لەپزێرین د سەرانسەرێ داستانێدا گەلەك ب رای و تەدبیر تەڤدگەرە. هەر بریارەکێ باش دکێشە، دپیڤە پاشی ددە. کارێ خوە ناهێلە هێڤیا شانسی، ل دوو پلان و بەرنامەیەکێ حەرەکەت دکە. ئەم د داستانێدا راستی پێنگاڤ پێنگاڤ بجهانینا ڤێ بەرنامێ تێن.

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

هەر ژ دەما خانیٚ لەپزیٚرین و شاهیٚ ئیرانیٚ بوونە ناسیاریٚن هەڤ، خان وەسا تەڤگەریایە کو باوەری و پشتراستیا شاهی ب دەست بیٚخە. ب جەسارەت و دلسۆزیا خوەڤە دۆستینیا شاهی ب دەست ئیٚخستیە هەتا کو شاهی دەستەکی زیٚرین ژ بۆ چیٚکریە و روخسەت دایێ ژ بۆ خوە کەلەیەکێ ئاڤا بکە. ب فەراسەتەکە مەزن جهێ گەنجینێ ژ شاهی ڤەشارتیە و کاریە ڤێ دەفینە بپاریٚزە. دەما مەلایەك دخوازە ب پیٚحەساندنا شاهیڤە خانی بترسینە و پلانیٚن خانی تیٚک ببەت، خان ب ئاوایەکی هشیار، کاری وی مەلایی بەرتەرەف بکە. گەنجینەیا پەیدا کری، ژ بۆ مەسرەفا شەرەکی دۆمدریٚژ وەکی بنگەهێ ئابۆری ب کار تینە. دچە جەم شاهی و ب ئوسلووبەکە نەرم ئەردی ژێ دخوازە. ب ڤی ئاوایی شاهی رازی دکە. هندی چەرمێ گا ئەردی ژێ دخوازە. لیٚبەلێ ڤی چەرمی دکە بەن و ب قاسی ڤی بەنی ئەردی دگرە کەلا خوە ل سەر ئاڤا دکە. د ڤێ ناڤبەریٚدا ژەستان ب شاهی دکە دا وی ژ پلانا خوە پێ نەحەسینە.

د دەما ئاڤاکرنا کەلیٚدا ئەو ب خوە وەکی هۆستایەکی ل سەر پالە و هۆستەیان رادوەستە. پلانا کەلێ ددانە. ژ بۆ کەلە گەلەك ئاسێ و موکم وەرە چیٚکرن خوە ژ چ مەسرەفێ نادە پاش. بەرتیل و شاباشان ل سەر پالە و هۆستاییٚن خوە بەلاڤ دکە، دلێ وان خوەش دکە. دەما کو ئاڤا کەلێ ب ریٚیا سۆلینان تینە کەلێ و ڤەدشیٚرە و پاشێ خیم و بنیادێ کەلێ دقەدینە و ڤەدشیٚرە پالە و هۆستاییٚن خوە ژ بلی مەحموود هەمیان دکوژە داکو سبێ ڤان ئەردان نیشا شاهی نەدن. کوشتنا ڤان کەسان ب هۆستایی ڤەدشیٚرە و هنەك هۆستاییٚن دن تینە و کەلێ پێ تەمام دکە. پشتی قەداندنا کەلێ دچە هنەك تۆپان تینە و ساخلەمیا کەلا خوە دجەربینە. پشتی جەرباندنێ دبینە کو کەلا وی گەلەك قاهیم چیٚبوویە. پشتی هینگێ ب کەلا خوە قایل دبیت و دلێ وی راحەت دبە.

ب ڤێ چەندیٚڤە راناوەستە. ژ بۆ شەرەکی گران لەشکەر، چەك، ئەرزاق پیٚدڤییە. خان، ژ بۆ دابینکرنا ڤان پیٚدڤیان تەڤدگەرە و ل ناڤا کوردان کەسیٚن

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینیٚن کوردی

مێرخاس کۆم دکە، عەمبارێن کەلێ ب خوارن و ئەرزاقیڤە پڕ دکە و جقسی و سندانان تینە و چەك و تەقەمەنیان ئامادە دکە. هەتا ڤان ئامادەکارییێن خوە هەمیان نەقەدینە، پەیوەندییێن خوە دگەل سەفەویان خەراب ناکە. ب ڤی ئاوایی ژ نەکامییێن خەلیفە دکارە خوە بپارێزە و دۆستینیا خوە و شاهی ددۆمینە. پشتی شەر دەست پێ دکە، شاهـ ڤان ئامادەکارییێن خانی ژ نوو پێ دحەسە. دەما پێش کەلا دمدمێ دکەڤە وها دبێژە:

"دەشتا هۆزانێ سەرکەفتیە
شاهـ پێش کەلاتێ کەفتیە
وێ کـــەنی و گرنیژیـــە

وەی لـــە خـــانێ نانبریـــایی
خـــوەش ئامارەتـــە دەینـــایی
پـیرۆز بیـت خـودان ژێ مـایی"

خانێ لەپزێرین ب رای و تەدبیربوونا خوە د دەما شەریدا ژی ددۆمینە. مۆرال و مۆتڤاسیۆنا لەشکەرێ خوە بلند دکە. دەما هێزێن سەفەوی دۆرا کەلێ گرتی و خیڤەت و چادرێن خوە ڤەدایی، سام دکەڤە دلێ کورێ وی عەبدال بەگێ. خانێ لەپزێرین کورێ خوە تەسەلی دکە و دلە دلێ وی ددە، دبێژە: "نەترسە! ئەڤ عەجەم گەلەك هیلەکەر ن. چادر و خیڤەتان ڤالا دگرن داکو ئەم بترسن". دەما شەر دەست پێ دکە ب فەند و فێلانڤە دخوازە مۆتیڤاسیۆنا دوژمنی بشکێنە. بۆ نموونە وەختێ خوارنا کەلێ کێم دبیت ئەو، ژ شیرێ دێلێ ماستی چێدکە و ژ بۆ شاهی دهنێرە. ئەو دخوازە دوژمنی پێ بحەسینە کو ستاندنا کەلێ نەمومکینە. چونکی کەلە ژ ئالییێ خوارن و ڤەخوارنێڤە تێر و تژییە.

د هەمان دەمێدا خانێ لەپزێرین ژ بۆ خورتکرنا هێزا بەرەڤانیا لەشکەرێ خوە هەر دایم تەڤدگەرە و مۆرالا وان بلند دکە. لەشکەرێ خوە ب تەرتیبا نیزامی رێکووپێک دکە. بەری خورووجا ژ کەلێ لەشکەرێ خوە کۆم دکە و بەرناما خوە یا لەشکەری ژ بۆ وان ئەشکەرا دکە. ژ لەشکەرێ خوە دخوازە کو هەرکەس ل دوو ڤێ پلانێ بزاڤێ بکە.

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

٣ - ٦: خیرەت و حەماسەت

داستانا كەلا دمدم و خانێ لەپزێرین ژ سەری هەتا بنی داستانا خیرەتا كوردینیێ و حەماسەتێیە. بەحسێ مێرخاسی، عەگیدی، فەداكاری و جەسارەتێ دكە. هێژ د دەستپێكا داستانێدا ددە خویاكرن د ڤێ سەرهاتی و داستانێدا دێ بەحسا خیرەتا خانێ لەپزێرین بێ كرن:

"قەسـەتا خـانێ زەریندەسـتە
كەمـەرا خیرەتـێ بەسـتە
خەلكێ خوەشمێر دانە دەستە

خەلكێ خوەشمێر دانە ڤێ را
وێ دبەسـتن كەمـەرێن زێـرا
نـاڤوودەنگ دنیـایێ گێـرا"

ژ ڤان گۆتنان ئەم تێدگەهن كو خانێ لەپزێرین كەمەرا خیرەت و ناموسێ گرێدایە و كەسێن مێرخاس ژی ل دۆرا وی كۆم بوونە. دەما مەلا مەحموودێ بازیدی ژی بەحسێ ڤێ داستانێ دكە دبێژە كو ئەكسەرێ كوردان ژ بۆ خانێ كوردان هەیفێ دخون، دگرین و دوعایان دكن. وەختێ مرۆڤ گوهداریا داستانێ دكە هیسێن مرۆڤی یێن نەتەوەیی رادبن ل سەر پیان. ژ تەسویرێن شەری یێن زندی پەرێ (باسكێ) دلێ مرۆڤی درەقسە. گەلەك جاران كوردان بەری شەركرنێ ژ بۆ كو مەعنەویاتا خوە بلند بكن ئەڤ داستانە ژ بۆ لەشكەرێ خوە ددان خوەندن. كەسێن گوهداریا ڤێ داستانێ دكرن ژ ترس و خوێ ڤالا دبوون.

د داستانێدا ئەم ل گەلەك جهان راستی نموونەیێن خیرەتێ تێن. دەما شاه تانێ داڤێژە خانێ كوردان و وی هان ددە كو بچە شەرێ شێری بكە، دبێژە: "خوەشمێرێ كوردان خانۆ! كانێ مێرانیا تە چاوانە؟" ئەڤ گۆتنا شاهی پێ ل خیرەتا خانی دكە. لەورا خان دچە شەرێ شێری و شێری دیل دگرە و ژ بۆ شاهی تینە. ئەم ل ڤێ دەرێ راستی حەماسەتێ ژی تێن. دەما خان شێری تینە، ناڤیانان ل خوە

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەكولینێن كوردی

دده و پەسنێ خوە دده. هەروەسا دایکا خانی د خیرەتکێشییێدا رێبەریا کورێ خوە دکە. جارا پێشییێ ئەو دبێژە: "مە ئەڤ خولامی نەڤێت" و کورێ خوە هان دده کو ئێدی سەرخوەبوونا خوە راگەهینە. دیسا دەما شاه تانجێ خوە دشینە جەم خانی ژ بۆ قەبوولکرنێ، خیرەتا خانی یا نەتەوەیی و دینی ڤێ چەندێ قەبوول ناکە و دبێژە: " ژ خودێ و رەسوول (س.خ.ل.) خوەش ناهێت، لەورا ئەز تانجێ تە قەبوول ناکم".

بەرخوەدانا کەلا دمدم و خانێ لەپزێرین د داستانێدا ب تەسویرێن زندی و حەماسەتەکە ب رەوانبێژی و هونەرێن ئەدەبیڤە هاتی خەملاندن، تێ ڤەگۆتن. دەما مرۆڤ گوهداریا داستانێ دکە، مرۆڤ وەسا هیس دکەت کو د ناڤا شەریدایە. تەسویر و ڤەگۆتن ئەو چەند زندی و ب جۆش ن، گوهدار تامەکە گەلەك خوەش ژ گوهدارییێ دستینە. هندی داستان بەر ب داوییێڤە دچە، تابلۆیێن دلسۆژ و هەستڤەژین زێدە دبن. وەسا لێ تێ کو ئێدی گوهدار شەهینا هەسپان، گرێنا تۆپان، سیرێنا شیران، خیسێنا خەنجەران و هەیتهەیتا مێرخاسان دبهیزە. ئەم دکارن ڤێ بەندێ وەکی نموونە ژ بۆ ڤێ چەندێ بدن:

"تۆپێـــد مـــەزن گرەگـــرە
برجێـــد بەلـــەك خرەخـــرە
رەڤـــدا شـــێران نرەنـــرە
رۆندکێد ستیان گورەگورە
فـــەرمانا ســـەر بـــاب و کـــورە
خان میرە، عەبدال بەگ کورە

ئۆردیـــان بوویـــە گرێنـــە
مســـریان بوویـــە ســـیرێنە
وان لاوان کـــەفت قرییێنـــە
وان هەســـپان بوویـــە حیرێنـــە
هـــەر ســـەد ژ وان ب یەکێنـــە"

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

٤. مەتنێ داستانێ

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخو بو ڤەكولینێن كوردی

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

٤ -١: بەشا یەکەم

ناڤێ خانێ لەپزێرین یێ راستین عومەرە. ئەو خەلکێ هزارجۆتێ یە. بابێ وی هێژ ئەو بچووک مربوو، لەورا سەمیانێ وی دایکا وی لەعلیخان بوو. رۆژەکێ خەونەکێ دبینیت کو رۆژ و هەیڤ پێکڤە تێنە مالا وی دا. ئەو گەلەک ما د بن تەسیرا خەونا خوە دا. دچیت نک مەلایەکی و تەعبیرا خەونا خوە ژێ دپرسیت. مەلا دبێژیتە وی: "تو دێ گەنجخانەیەکە گەلەک مەزن ببینی. تو دێ بشێی ب سایا وێ گەنجخانێ هەفت سالان شەرێ دەولەتێ بکەی. مشەخت، مێرکوژ و مێرخاس دێ ل دۆرا تە کۆم بن. ناڤوودەنگێ تە دێ گەلەک بەلاڤ ببیت. تو دێ بمری، لێبەلێ ناڤوودەنگێ تە دێ ل دنیایێ بمینیت". پاشێ خانێ لەپزێرین ل وەلاتێ خوە هزارجۆتێ خویندار دبیت. لەورا تەرکا وەلاتێ خوە دکەت و دئێتە نک شاهێ عەجەم.

خولینـــــــــه خولینـــــــــه
گـــەلی خـــەلک و عالەمینـــە
گوهـــ بـــدەن دل و یەقینـــە
قەســـــەتا خـــانێ لەپزەرینـــە

قەســـەتا خـــانێ زەریندەســـتە
کەمـــــەرا خیرەتـــێ بەســـتە
خـــەلکێ خـــوەشمێر دانـــە دەســـتە

خـــەلکێ خـــوەشمێر دانـــە ڤـــێ را
وێ دبەســـتن کەمەرێـــد زێـــرا
نـــاڤوودەنگ دنیـــایێ گێـــرا

خانـــــەك رابـــوو هزارجـــۆتی
کـــرت و مـــالێ خـــوە فرۆتـــی
خوە دگەل شاهێ عەجەم گۆتی

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

خانـــــەك هزارجــــۆتێ رابـــــوو
هـــەفت ســـالان دنـــێ گـــەریابوو
وێ ل نــــك شـــاهی ڤەهـــەویابوو

خــــان، عەبدالــــــە ل بــــــەریێ
دگـــــەریت نــــانێ خــــولامیێ
دێ بیـــت مـــیرێ کورمـــانجیێ

ویـــی لــە خـــانێ چـــەند و مەنــدان
دگـــەریت مالێــد دەولەمەنــدان
کـــا قیمـــەتا نـــانی ب چـــەندان

ویـــــی لــــــە خـــــانێ نانبریـــــای
وێ ل چـــەند وەلاتـــان گـــەریایی
هـــەفت سـال بـوو خـولامێ شـایی

هـــەفت ســالان بوویـــە گاڤانـــە
ســـالا هەشـــتێ دانشـــت مالـــە
بـــــن خیڤـــــەت و چـــــادرانە
ئانفـــــەرم خـــــانێ کوردانـــــە

خانێ لەپزێرین چەند سالەکان گاڤانیا شاهی کر. پاشی شاهێ عەجەم، هێدی هێدی ب مێرخاسی، جامێری، عاقلداری و دلسۆزیا خانێ لەپزێرین حەسیا. لەورا ئەو و شاه بوونە دۆست و هەڤالێن ئێکوودو. رۆژەکێ خانێ لەپزێرین دەستوورا خوە ژ شاهی خوەست و چوو راڤ و نێچیرێ. د نێچیرێدا باران و گژلۆك باریا. ژ ناڤا گژلۆکێدا ئاسنەکی (هەسنەکی) قودرەتی کەفتە بەر وی. ئەو، ڤی ئاسنی تینیت و دبەت نك جقسیەکی ئەمین. دبێژیتە جقسی: "تو شیرەکی ژ ڤی ئاسنی بژەنە.

لێبەلێ بەرێ تو ژ بۆ من، ل پێش چاڤێن من، سنجەقەکێ ژێ بژەنە داکو تو ئاسنێ من نەگوهۆری. پاشی ئەز دێ هەقدەستێ تە ب دلێ تە بدەم". جقسی ژی ل پێش چاڤێن خانی، سنجەقەکێ چێدکەت. ئەڤ سنجەق چاوان پەل (پۆل) داری کون بکەت، وەسا هەر ئاسنەکی کون دکەت. یانی جەوهەرەکی وەسا موکم بوو. پاشێ جقسی شیرەکی ژ بۆ خانی دژەنیت و خان ژی کاڤلانەکی بێسەرووبەر ل سەر شیرێ خوەدا دبەت دا کەس پێ نەهەسیت.

رۆژەك ژ رۆژان خانێ لەپزێرین و شاهـ پێکڤە دچنە نێچیرێ. د نێچیرا خوەدا راستی بیشەکە قامیشی تێن کو تێدا شێر دژین. دەما شێر پێ دحەسیت کو هنەك کەس نێزیکی بیشی بوونە، نریەکێ ژ گەوریا بەرددەت. دەما ئەوان دەنگێ شێری بهیستن ترسیان. شاهی خوەست خانی بجەربینیت کانێ مێرخاسیا وی چاوانە. دبێژیتە خانێ لەپزێرین: "هەرە وی شێری بگرە و بۆ من بینە". خان ژی هنەك لەوەنان دبریت، داسبر دکەت، سەرێ وان تیژ دکەت و ل سەر زەندکا خوەڤە دئالینیت. شیر و خەنجەرێد خوە هلگرتن و چوو شەرێ شێری. کورێ وی عەبدال بەگ کو هینگێ هێژ زارۆك بوو دا ل دوو بابێ خوە.

رۆژێکـــــە ژ ڤـــــان رۆژانــــــە
خـــان و شـــاهێ ئیســـفەهانە
هــــەردووکان کــــرە دیوانـــــە
بچــــــینە راڤ و نێچــــــیرانە

خـــان و شـــاهی وێ دچـــووینە
نـــاڤ دەشـــتێ دا خـــوار کەفتینـــە
راڤ و نێچــــــیران گەرینــــــــە
قەدەرەکـــــــە زۆر چـــــــووینە
ئـــەڤ کـــافر جـــەما بووینـــە
گۆت: "شێرەك کەفتی بیشانە"
شاهی گۆت:

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

"هاى خوەشمێرێ كوردان خانە
كا مێرانيا تە چاوانە"
خانى دابوو سفكە تانە
كەربێد خانى زۆر ڤەبوونە

كەربێد خانى زۆر ڤەبوويە
قەستا بيشى وێ مەشيە
ئەبدال بەگێ دابوو دوويە

شێرەك بن بيشى نريە
نرێن ژ شێرى هاتيە
خانێ سۆر چوو شەرێ وييە
بنێ بيشى سەكنيە
شێرێ مەزن دەركەفتيە
خان ل وى شێرى خوريە
شاهێ عەجەم زۆر ترسيە

شێر سەر خانى دا هاتيە
دەستە راستێ دا دەڤيە
شێرى دەستێ وى خواريە
دەستێ چەپێ شێر گرتيە
ئەبدال بەگ لێ سووار كريە
بۆ شاهى ئينا دياريە

گازى دكەتن شاهيە
"وەرە پێش، خان و شێريە"
شاهى گرتن عەجێبيە

شاهێ عەجەم تێ دفكوريت

هەیبـــەت و عـــەجێبا دگریـــت
ئـــەڤ چ خانـــە شـــێرا دخوریـــت

شـــاهی گـــۆت: "خـــانۆ بلەزینـــە
زكــــــێ شـــــێری بدرینــــــە
دلـــێ شـــێری بـــۆ مـــن بینـــە"

شــــیرەك ل شـــێری داییـــــە
ســـــەرێ شـــــێری ژێ بریـــــە
زكــــێ شـــێری كەلاشـــتیە
دلــــێ شـــێری وێ خواریـــــە

"ئـــەرێ شـــاهۆ كـــورێ مـــاكێ
مـــن دل خـــوار بـــۆ تـــە مێلاكـــێ
تـــو خـــوە پـــێ نەبـــە هیلاكـــێ"

شاهـ دبێژیت:
"لــــەز بكـــەن و بلــــەزینن
قورســــێد زێـــران ڤەجـــەمینن
ســــەر ســــندانان بهەرشــــینن
بـــەر چەكووچـــان تـــرەقینن
دەستێک زێر بۆ خانی بینن"

وێ لـــەز كـــر و وێ لەزانـــدۆ
قورســـێد زێـــران وێ هەلانـــدۆ
ســـەر ســــندانان هەرشـــاندۆ
بـــەر چەكووچـــان ترەقانـــدۆ
دەستێک زێر بۆ خانی ئینانـدۆ

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەكولینێن كوردی

دەســـــتەك بـــۆ خــــانی ژەنیـــە

خـــــودێ روح بـــــەر دا بریـــــە

جــــارا بـــــەرێ چـــێتر بوویـــــە

دەما خان چوویە ناڤ بیشی دا، شێری راهێلا خانی. خانێ لەپزێرین ژی دەستێ خوە یێ ب لەڤەنانڤە پێچایی دا بەر دەڤێ شێری و دەستێ دیڤە ژی شێر گرت. لێبەلە شێری دەستێ ب لەڤەنانڤە هاتی پێچان لەق دا و زەندکا خانی کراند. خان هەر وەکی تشتەك نەبوویی کورێ خوە عەبدال بەگ ل پشتا شێری سووار کر و ئینا حوزوورا شاهی. شاهـ ژ جەسارەتا خانی شاش بوو و حەزکرنا وی ژ بۆ خانی زێدەتر بوو. شاهی، ئەمر دا خانی کو شێری بکوژیت. پاشێ چاڤێ شاهی ل دەستێ خانی یێ پێچایی کەفت. ژێ پرسی: "دەستێ تە چ لێ هاتیە"؟ خانی گۆت: "شاهـ خوەش بیت. چ نینە. پچەك برین بوویە". لێبەلێ یێن دەردۆرێ گۆتن شاهی: "نەخێر! شێری دەستێ وی ژ زەندکێ را قەت کریە". هینگێ شاهی ئەمر داکو دەستەکی زێر بۆ خانی بێتە چێکرن. خودێ تەعالا ژی روح دا دەستێ وی یێ زێرین. ژ بەرێ باشتر چێبوو. و ژ هینگێ ویڤە وەکی خانێ لەپزێرین ب ناڤ و بانگ بوو.

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

٤ - ٢: بەشا دوویەم

ئێدی پشتی هینگێ شاهی، خانێ لەپزێرین کر ئاقلمەندێ خوە و بێیی وی چ بریار نەددان. خان ژی وەکی مرۆڤەکی تێگەهشتی و عاقلدار رێک نیشانی شاهی ددا. شاهی گەلەك ژ خانی حەز دکر و قەدرەکی مەزن ددایێ. رۆژەکێ شاه و خان هەردوو پێکڤە چوونە دەشتا هۆزانێ راڤ و سەیرانێ. ل وێ دەرێ راستی شڤانەکی هاتن. ل نک شڤانی روونشتن خوارێ و بێهنا خوە ڤەدان. شڤان ژی رابوو مهەکە رەش دۆت، شیرێ وێ کرە کۆدەکێ و ئینا دانا ل بەر مێڤانێن خوە. پاشی ژی چوو بەر پەزێ خوە. وان ژی شیرێ خوە ڤەخوار. شاهی گۆت: "خانۆ! بۆ من بێهنەکێ بلوورێ لێدە دا ئەز ل بەر دەنگێ بلوورێ را بنڤم". خانی ژی بلوور لێدا و شاه ل بەر دەنگە بلوورێ خەوێ گرت.

رۆژەك ژ ناڤـــــا رۆژانــــــە
شاهی گۆت: " هەی خانە، خانە
بێهنـەك بچـین راڤ و ســەیرانە
راڤ بــەردەین دەشـــتا هۆزانــە"

رۆژێـــک ژ رۆژێـــن خودێیـــە
خـان و شاهــ هــەردوو چـووینە
ناڤـــا دەشـــتێ دا مەشـــینە
ســەر کــەرەك پــەزی هەلبینــە
نـــک شـــڤانی روونشـــتینە

شـــــڤانی وێ لەزاندیــــــە
مهەکــــە رەش بــــۆ دۆتیــــە
تــژی کــۆدێ شــیر کریــە
دەینــا بــەر خــان و شــاهیە

بلووربێـــــژە تەمبوورڤانـــــە
كـيس هەژانـدی بـەر تليانـە
تـەمبوور ئێخسـت بـەر ملانـە
بلـوور ئێخسـت بـەر لێڤانـە
ئانفـــەرم خـــانێ كوردانـــە

خـــەوا شـــاهی وێ هاتيـــە
خـــانی بلـــوور بـــۆ گۆتيـــە
شـــاهی د بـــەر را خـــەو چـــوويە

دەما شاهـ نڤستی خانی ژێ بلوورا خوە دانا ل سەر كۆدا تژی شير. د وێ ناڤبەرێدا مێشەك ژ كەپێ شاهی دەركەفت، د ناڤا بلوورا ل سەر كۆدا شيری دا دەرباس بوو و چوو ل ناڤ كەلەكا كەڤران دا ل سەر كەڤرەكی راوەستا. پاشێ ديسا ل سەر وی كەڤری رابوو، ل ناڤا بلوورێ دەرباس بوو و چوو كەپێ شاهی دا. شاهـ بێهنشی و ژ خەوێ هشيار بوو. خان شاش و هەيبەتی ما. شاهی گۆت: "خانۆ! من خەونەك عەجێب ديت". خانی گۆت: "شاهـ خوەش بيت! تە چ خەون ديت"؟ شاهی گۆت: "من د خەونا خوەدا ديت ئەز ل سەر بەحرەكە سپی د پرەكە كون دا دەرباس بووم و چوومە د ناڤا گەنجينەيەكێ (خەزينەيەكێ)دا كو گەلەك گەلەك زێر و زينەت تێدا هەبوون".

خـــانی بلـــوور بـــەتال كـــری
دەينـــابوو ســـەر كـــۆدێ شـــيری
وەكـــــی پرەكـــــێ چـــــێكری

شــــاهی خـــــەونێ دا ديتيـــــە
خـــانی ب چـــاڤێد خـــوە ديتيـــە
تشـــــــابەتەك عەجێبيـــــــــە
مێشەك كەپێ شاهی دەركەفتيە

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەكۆلينێن كوردی

تەختەنا کۆدێ کریە
هنداڤا کۆدا شیریە
ناڤ بلووریێ را چوویيە
ل سەر بەرەکی روونشتیە

مێش ژ سەر بەری رابوویە
ژ بلووریێ دەرباز بوویە
تەختەنا شاهی کریە
چوویە سەر لێڤا شاهیە
ناڤ دفنا وی را چوویيە

خان دمینیت تێ دفکوریت
عەجێبیان ژێ وەردگریت
عاقل و سەودا بۆ نامینیت

شاه کەنی و گرنژیە
جهێ خوە هەلجنقیە
ژ خەوا شرین هشیار بوویە

شاه ژ خەوێ جنقیە
گۆت: "خانۆ من خەونەك دیە
خەون نینە عەجێبییە

سەر بەهرەکە سپی را چوومە
پرا کون را دەرباز بوومە
سەر گەنجخانەکێ هەلبوومە

من دیتی بەحرەکە سپیە
پرا دارین سەر بەستیە
ئەز خوە سەر را دەرباز بوومە

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخو بۆ ڤەکولینێن کوردی

مـــن ديـــت خزينێـــد زێرينـــه
دەرێـــــد وان قفلـــه كرينـــــه
ســــەنەدە زۆر پـــــێ برينـــــه
بــــــەرێ رەش دا نڤيســــــــينه
راســـته دەرەو قـــەت تـــێ نينـــه

خانـــه، خانـــه، هـــەرێ خانـــه
مـــن خەونـــەك ديـــتی چـــاڤانه
بـــۆ مـــــن بێـــژە تەعبيرانـــــه"

دەما شاهی ئەڤە گۆتی، خانی د دلێ خوەدا گۆت: "ئەوا تە خەونێدا دیتی من ب چاڤێد خوە دیت". خانی حەز كر ل بەر شاهی بەرزە بكەت و گۆت: "شاهـ خوەش بیت! هندی هوون مرۆڤێد مەزن و ماقوولن هەر هزرێن مالێ خوە دكەن. لەورا خەونێد وە ژی ل سەر مال و خەزینێد دنیایێ نە. ئەڤە خەونەرۆژكە چ تەعبیر بۆ نینە".

خانی گۆت:
"خـــەون نينـــه ئـــەو خەيالـــه
خــــەيالا خزينـــــه و مالـــــه
خەونەرۆژكا پووچ و بەتاله

هنـدی خەونێـد د رۆژێ نـــه
شــــرينن ژ كەيفـــه تێنـــــه
لــەو چ تــەعبير بــۆ ناهێنــه

شـــاهی بێـــژم تەعبيرچـــيه
خەونرۆژكـــــه تـــــه ديتيـــــه
خەونێـــد رۆژێ تەعبيرنيـــه"
بـــەر شـــاهی بـــەرزە كريـــه

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەكۆلینێن كوردی

خـــان و شـــاهی وێ رابوونـــه
ژ زۆزانـــــــــێ زڤرینـــــــه
قەســتا مــالا خــوه کرینــه

شاهـ تێنەگەهشت. پاشێ هەردوو ژ وێ دەرێ زڤرین دا بێنە مالا خوه. د رێکێدا خانی حەجەتەك هەلێخست و گۆت: "شاهـ خوەش بیت! من گوستیرا خوه ژ بیر کر ئەو ئەردێ مە شیر لێ ڤەخواری. هەکە ئیزنا تە هەبیت ئەز دێ بچم بینم و بێم". زڤری هاتە ئەردێ شیر لێ ڤەخواری و چوو ئەو کەڤرێ مێش ل سەر راوەستایی ڤەدا و هنەك کاخەزێن کو مالیەتا وێ گەنجینێ تێدا بوو دەرێخست، کرە پاخلا خوە دا، ئەو دەر ژی نیشان کر و هات گەهشتە شاهی.

قەدەرەکـــــــــە زۆر چـــــــوویيه
خـــــان وێ پـــــاش دا زڤریـــــه
حەجەتـــەك بـــۆ خـــوه گرتیـــه
"من گوستیرا خوه بیر کریه"

شـــاهێ عەجـــەم دبێژتـــه خـــانی
"وەرە نەچـــــــــه نـــــــــەزڤرە
ددەمـــە تـــه گوســـتیرەك چێترە
هـــەر دایـــم دگـــەل خـــوه هلگـــرە"

خان دبێتێ "شاهی خوەش بیت
نـــێ هنـــدی گوســـتیرا منـــه
ســـەر هەیـــە نـــاڤێ بـــابێ منـــه
هـــــەتا مرنـــێ دگــــەل منــــه"

خــــــان د رێکـــــێ زڤریـــــه
دۆل و ملکــــان ســــەرکەفتیه
تەختـــــەنا مـــــوکرێ کریـــــه

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکولینێن کوردی

گرکــێ گــەنجێ کۆلاییــە
بــەرەك ژ کەلــەکێ راکریــە
کولـــۆزەك ژێ دەرکەفتیـــە
دەرێ کولـــۆزێ ڤەکریـــە
کاخـــەزەك تـــێ دا دیتیـــە
کاخـــەز ســەر ئێـک نڤیسـیە
خـــانی کاخـــەز هەلگرتیـــە
پـــاخلا چـــەپێ حەشـــاندیە
لـــۆت بـــەر لـــۆتێ بشـــکفتیە
هـــات و گەهشـــتە شـــاهیە
هـــەمی ژ شـــاهی ڤەشـــارتیە

خان چوو مالا خوە، ما چاڤەرێ مێڤانەکی خوەندا دا کو ئەو کاخەزێن دیتی بۆ وی بخوینیت. رۆژەکێ مەلایەك دبیتە مێڤانێ خانی. خانی ژ مەلایی خوەست کو وان کاخەزان بۆ وی بخوینیت. دەما مەلا ل کاخەزان نێری، مەسەلێ تێگەهشت و گۆت: "گەنجینەیە تە دیتی، لێبەلێ ل من و تە ب نیڤییە. نەخوە دێ ببێژمە شاهی". خان ژێ ترسیا کو ئەڤ مەلایێ چاڤبرسی ڤێ مەسەلێ هەمیێ ژ بۆ شاهی ئەشکەرا بکەت. لەورا هێدیکا خوە نێزی مەلا کر و پاشێ مەلا کوشت.

خـــانێ کـــوردان وێ رابوویـــە
قەســـتا مـــالا خـــوە کریـــە
مەلایـــەك مێڤـــانێ وییـــە

"هـــەی مـــەلایێ علمخوینـــە
ئـــەڤێ کاخـــەزێ بخوینـــە
یـــا تـــێ دا مـــن تـــێ بگەهینـــە"

کاخەزا خوە ئیناییە
دەستێ مەلا را کریە
مەلایی کاخەز خوەندیە
بەر خوەندنێ را کەنیە
"گەنجخانێیە تە دیتیە
بەلێ من و تە ب نیڤییە"

مەلا دبێتە خانیە:
"گەنجخانە ل مە نیڤییە
هەکە دێ بێژم شاهیە"

والاهـ هەقە، بلاهـ هەقە
چ مەلایەکی سەر رەقە
بۆ کوشتنێ مستەحەقە
دا خەبەرێد وی نەدەن شەبەقە

خانێ کوردان وێ رابوویە
ب نەرمی دگەل ئاخفتیە
هەتا مەلا را گەهشتیە
شیرەك سەرێ وی داییە
سەرێ مەلا فراندیە

کەندالەك وێ کۆلاییە
مەلا ناڤ دا ڤەشارتیە
هەقێ وی دا دلێ وییە
مەلا هەقێ خوە رازییە
چ سبەیە هێشتا زوویە
"عەیالێ خانی رابوویە
کا مێڤانێ شەڤا دییە"

"مێڤـــان مێڤـــانێ بیـــانی
سـبێ زوو دەرکـەفت ژ خـانی
نـزانم چـوو کیـژ مـەکانی"

خانێ لەپزێرین گەنجینەیەکە گەلەك مەزن دیتبوو، لێبەلێ نەدزانی کانێ دێ ب وێ گەنجینێڤە چ بکەت. شەڤەکێ غەوسێ بەغدایێ (شێخ عەبدولقادرێ گەیلانی) هاتە خەونا خانی و گۆتە خانی: "ئەز قاسدێ خودێ مە. خودێ ئەڤ گەنجینە دا تە، دا تو پێ شەرێ عەجەمان بکەی".

هاتە خەونێ غەوسێ بەغدایێ
"تانجێ عەجەم کێر تە نایێ
رابە دێ لێ ڤەکەین خەزایێ"

٤ - ٣: بەشا سێیەم

رۆژەکێ خانێ لەپزێرین مالا خوە هەمی کۆم کر و ژ سەری هەتا بنی بەحسا گەنجینێ و خەونا خوە بۆ وان کر. دایکا وی و کورێن وی ژی گۆتن: "مادەم خودێ خەزایا دگەل عەجەمان ژ مە دخوازیت، دڤێت ئەم ژی تەقسیرییێ نەکەین و بەرهەڤیێن شەری بکەین". وەسا قەرارا خوە دان، بەرێ دێ کەلەکە قایم ئاڤا بکەن و پاشێ دێ ل ناڤ کوردستانێ بگەرن و چەند کەسێن مەرخاس و عەگید هەبن دێ د کەلێدا کۆم بکەن. زاد و زەخیرە، چەك و سیلاحێ بۆ شەری پێدڤی ژی دێ کۆم بکەن. پاشێ ژی دێ شەرێ عەجەمی بکەن.

دایکا خانی گۆت: "کورێ من هەرە نک شاهی و هندی چەرمێ گایی ئەردی ژ دەرا هوون چوونە راڤ و سەیرانێ ژێ بخوازە". خان ژی چوو دیوانا شاهی و ئەردەك هندی چەرمێ گایی ژێ خوەست. شاهـ چ مەعنا نەدا داخوازا خانی. خەلیفە ژ ڤێ گۆتنا خانی کەفتە شکێ و گۆتە شاهی: "ئەڤ خانە دێ مە بخاپینیت". بەلێ هندی شاهـ ژ خانێ لەپزێرین پشتراست بوو، قانع بوو و گۆت: "خانۆ! ئەو ئەردێ مە

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

راڤ و سەیران لێ کری هندی چەرمێ گای، من ئەرد دا تە و هەرە وێ دەرێ بۆ خوە خانیەکی ئاڤا بکە".

دایکـــا خـــانێ کـــوردان دبێتــــە:
"هەکــــە شـــەرمە هەکـــە کرێتـــە
مـــــە ئـــــەڤ خولامیــــــە نەڤێتـــــە
دوومـــــــاهی دێ بـــــین فهێتـــــــە"

رۆژێکـــــە ژ بێـــــد خـــــودێ دایـــــی
دایکـــا خـــانی دبێتـــــە خـــانی
"تـــو رابـــە هـــەرە دیوانـــا شـــایی
ئەردی ژێ بخوازە هندی چەرمێ گایی"

رۆژەکـــــــــە خـــــــودێ داییـــــــە
خـــان چـــوو دیوانـــــا شـــاهیە
"خـــانۆ بێـــژە تـــە ژ مـــــن چـــیە؟"

خانی گۆت: "هەرێ شایی هەرێ شایی
بدە مـن ئـەردی تەمـەد چـەرمێ گـایی
ئـــەردێ مـــە ســـەیران ســـەر ڤـــەدایی
دا بکــــــەم نــــــژیار و ئاڤــــــایی
دا نــــــەمینم بـــــێ دوومــــــایی

"هـــــەرێ خـــــانۆ تـــــو وە نەکــــــە
چ نــــــژیاران ئاڤـــــــا نەکــــــــە
چ قەرقەشـــــان تـــــو راســـــت نەکـــــە
دلـــێ مـــن و خـــوە ژێـــک نەکـــــە"

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخو بۆ ڤەکولینێن کوردی

"خان نینە مێرکێ دەروێشە
دێ ئاڤا کەت کۆلکێ مێشە
شاهێ عەجەم بێتە پێشە
بێ قەرقەشە و بێ ئارێشە

خان نینە مێرکێ زەرباڤە
بدە من جهکێ پێنج گاڤا
دێ کۆلکەکی لێ بکەم ئاڤا"

"تو خان نینی، تو برایی
من دا تە تەمەد ئەردێ چەرمێ گایی
جهێ مە سەیران سەر ڤەدایی

من دا تە ئەرد تەمەد چەرمێ گامێشە
بۆ خوە بکە کۆلکێ مێشە
بێ قەرقەشە و بێ ئارێشە

چێبوو خانۆ مالی ئاڤا
من دا تە جهکێ پێنج گاڤا
ئینشالاهـ شاهـ و خەلیفە بێنە سلاڤا

خانۆ هەمی شۆلان دەستووردایی
من دا تە ئەرد تەمەد چەرمێ گایی
جهێ مە سەیران سەر ڤەدایی
بکە نژیار و ئاڤایی
بێ قەرقەشە و بێ دووماهیی

هندی دنیا خوەش ئاڤا بیت
هندی روح ڤی قالبی مابیت
دلێ من و تە ژێک نابیت"

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

کەیفا خانی خوەش بوو و ب لەز چوو گرێ گەنجێ گایەك سەر ژێ کر و چەرمێ گایی هەفت رۆژان هێلا ئاڤێ دا. دەما چەرم باش نمیا، رۆژا هەشتێ قەرەچەك ئینا، چەرمێ ئاڤێدا نمیایی دڤێل دڤێل راکر و ل کونا دەرزیێ را دەرباس کر و کرە گولۆلکەکە بەنی. ئەو گولۆلکا بەنی چەند ئەردی دگریت هەمی پیڤا و وەکی جهێ کەلێ دیار کر.

خــانی لۆتــەك ل خــوە دایــی
بــــەزی زەڤیـــا بـــن چـــیایی
گامێشەك گرت ئەردی دایی

خـــانۆ رابـــوو چـــوو زۆزانـــە
گایـەك گرتـی نـاڤ گارانـە
پـێ ئـەردی شـاخ ل ئەسمانـە
گا ڤەکوشت و ئـەردی دایـی
چـەرمێ گـایی د ئـاڤێ نـایی
هـەفت شـەڤ و رۆژان نـەنمیایی

رۆژا هەشـــــتێ وێ نمیـــــایی
قەرەچـــەك ژ بـــەریێ ئینـــایی
کێـر و گـویزان د نـاڤ نـایی
دڤێـــــل دڤێـــــل هــــــەلینایی
کــون دەرزیکــێ راکێشــایی
بهوسـت و چـەرخ یـێ لـێ دایـی
کر گولۆلك و بەردا چیایی
گـــرێ گــــەنجێ وەرینـــایی
بنیـاتێ دەمـدمی لـێ پیڤـایی

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکولینێن کوردی

گولۆلکەك هندە ژ بەر مایی
بزمارەك ل سەر قوتایی
ئەڤە ژی بۆ خاترا دلێ شایی

هەرێ خانێ فەند و فێلە
چەرمێ گایی کر دڤێلە
پێ گرتن دەشت و دۆل و رێلە
هەفت کوور و دۆنزدە نهێلە
چەرمێ گایی کر نقارە
گرتنێ تەنگ و هەفسارە
پێ گرتن بەرۆژ و نزارە

نێرن خانی، نێرن فێلا
لبا زۆزانێ نەهێلا
بنیاتێ دمدمی کۆلا

پاشی خان چوو نک شاهی و ژ بۆ چێکرنا کەلێ هنەك هۆستا و بەرهۆستا ژێ خوەستن. شاه ژی پانزدە پالە بۆ وی رێکرن. خان، گەلەك عاجز بوو. هاتە نک شاهی و گۆت: "شاه خوەش بیت! ما ئەز یێ دوهی و ئەڤرۆکە مە تە پانزدە پالە بۆ من رێکری. من هەوجەیی گەلەك پالان هەیە". شاهی گۆت: "ئەز دێ هند هۆستان بۆ تە رێکەم کو تو نەشێی نانی بدەیێ". پاشی پێنسەد پالە بۆ چێکرنا کەلێ ژ بۆ خانی رێکرن. خان ژی ب ڤان پێنسەد پالانڤە خیمێ کەلێ کۆلا، بنیشێ کەلێ چێکر، ژ سەرەکانیەکە ژ دەرڤەیی کەلێ ب رێکا سۆلینان ئاڤ کێشا کەلێ.

چ سبەیە چ بەیانە
خان دچیتە پێش شاهانە
ژێ دخوازیت دەستەك هۆستانە

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

شاهی لەز کر و لەزاندی
پانزدە هۆستا ڤەجەماندی
بۆ خانێ کوردان وێ شاندی
دەما خانی ئەڤە دیتیە
کەربێد وی گەلەک ڤەبوویە
کیسک و قەلوون هەلگرتیە
قەستا نک شاهی کریە
قەت سلاڤ لێ نەکریە
جهێ پێلاڤان روونشتیە
چاڤێ شاهی ڤێکەفتیە
"خێرە! خانۆ ما چ بوویە؟"

"شاهۆ! ما ئەز یێ دوهی و ئەڤرۆکە مە
ما چەند جاران سلاڤ کەمە
ما کەلا من یا هندێیە
پانزدە پالە ئاڤا بکەنە"

شاهی گۆت: "زوو بکەن و بلەزینن
ل ئوورمیێ هوون گێرینن
پێنسەد پالان ڤەجەمینن
بلا خیمێ کەلێ بۆ دەرینن"

زوو کرن و زوو لەزاندن
پێنسەد پالە ڤەجەماندن
ل سەر دمەدمی پەنگاندن
خان دبێژیتە هۆستانە:
"بکۆلن خیمێ هەفت گاڤانە
چل گەز کوور و هەفت گەز پانە"
عەگید هەر خانێ کوردانە

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکولینێن کوردی

دمدم ئینا بەر کۆلانێ
پالە و فێرس بەردانێ
چێدکەن جهکێ مەیدانێ

دمدم ئینا بەر بەستنێ
پالە و فێرس ڤەرەستنێ
چێدکەن جهکێ مرنێ

دمدم ئینا بەر پێکۆلێ
پێنسەد پالە لێ دکەن شۆلێ
چێ دکەن جهکێ خەرەتۆلێ

دمدم ئینا بەر خووەرجێ
پێنسەد پالە رۆژێ دچیتێ
چێدکەن جهکێ سریجێ

پێنسەد مرجن، پێنسەد تەڤر
تۆز بەر ئەسمانان بوو عەڤر
دێ تێکەل بن کورد و گەور

پێنسەد مرجن، پێنسەد لهاز
سەر دمدمی بوو گازەگاز
دێ تێکەل بن کورد و بەراز

پێنسەد مرجن، پێنسەد بێرك
سەر دمدمی بوو نرکەنرك
دێ تەکەل بن کورمانج و ترك

پێنسەد مرجن، پێنسەد ماهۆل
سەر دمدمی بوو گۆلەگۆل
دێ تێکەل بن کورد و موغول

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

پێنسەد مرجن، پێنسەد مەرە
سەر دمدمی تۆز و گەرە
دێ تەکەل بن کورد و تەتەرە

پێنسەد مرجن، پێنسەد کولنگ
سەر دمدمی بوو رنگەرنگ
دێ تێکەل بن شێر و پلنگ

خان دبێژیت پێنسەد پالانە:
"ئەز بم قوربانا دەستانە
قاهیم دانن ڤان کۆچکانە

دا خوە بگرن بەر تۆپانە
دێ بم جیهانگیرێ جیهانە
دێ بم دوژمنێ شاهانە"

خان دبێتە هۆستا عومەرە:
"بەران ببرە ب تەبەرە
بدەم تە بەر و زێرێ زەرە"

ناڤێ سەرهۆستا عومەرە
بەر بری رساس کر سەرە
دا تۆپێد شاهی نەکەت دەرە

خان دبێتە هۆستا عەلیە:
"ئەز بم قوربانا دەستیە
بەران ببرە ب تەڤشیە
بدەم تە بەر و زێرێ سپیە"

ناڤێ سەرهۆستا عەلیە
بەر سمت و رساس کریە
هزرا تۆپێد شاهی کریە

ناڤێ سەرهۆستا عوسمانە
مرجێ وی ل سەر ملانە
چ مرجێ ددانیت بەرانە
دبیتە تۆز و دوومانە
پرتی دچنە بەر ئەسمانە

خان دبێتە هۆستا عوسمانە:
"تو گەرا دمدمی دانە
چل گەز کوور و هەفت گەز پانە
دا خوە بگریت بەر تۆپانە
دێ بدەم تە خەلاتانە"

چ بەرێ ئەوی دانایی
بەر سمت و رساس ناڤ نایی
گۆڤەندەك سەر گرێدایی

خان دبێتە هۆستا عەبباسە:
"بەران ببرە ب ئەلماسە
دێ زێران دەم تە ب تاسە"

ناڤێ سەرهۆستا عەبباسە
بەر بریبوو ب ئەلماسە
بەرکەرکر، تێ کر رساسە

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

خان دبێتە هۆستا شەکرە:

"تو هێسلێد پان ببرە

دا خوە بەر تۆپان بگرە"

هۆستا شەکری چ کرە

وی هەچی بەرێ کون کرە

تژی ناڤێ رساس کرە

سەر رساسی مفرق کرە

سەر مفرقی زێرچ کرە

سەر زێرچی پیلا کرە

دا خوە بەر تۆپان بگرە

ناڤێ سەرهۆستا پرمیسە

چەکووچێ وی خیسەخیسە

دێ زێران دەم تە نامیسە

ناڤێ سەرهۆستا هاشمە

بەری ببرە و بسمە

پیلا، مفلق، زێریچ، رساس خەما منە

سەرپالە خانێ پالەوانە

پێ خوەشتر شۆل دکەن ژ داستانە

عەگید هەر خانێ کوردانە

خانێ کوردان وێ چێدکرن

بەر سمتن رساس تێ دکرن

دا خوە بەر تۆپان بگرن

Zakho Centre
for Kurdish Studies

چـــەند هەیامـــەك وێ پـــێ چـــوونە
بەرێـــــد پـــــالان خـــلاس بوونـــــە
رابـــــە خـــــانۆ تـــــو نەروونـــــە

خـــــانێ كـــــوردان وێ رابوویـــــە
مـــــەرتال تـــــژی زێـــــر كریـــــە
ســـــــەر پـــــــالان دا رەشـــــــاندیە

پالـــــە چـــــوون ســـــەرێد چـــیانە
بریبـــــــوون حێســـــــیلێد پانـــــــە
ئینـــــان بـــــۆ كـــــەلا خانانـــــە

پالـــــە مەشـــــــینە كەلیـــــــە
حێســـــیلێد پـــــان راكریـــــە
قەســـــتا دمـــــــدمی كریـــــــە

خانێ لەپزێرین، دەما كەلە نیڤی كر و جهێ ئاڤێ درست كر و بن ئاخێدا ڤەشارت، داكو ئەڤ پالە جهێ ئاڤێ ئەشكەرا نەكەن سەرێ هەمیان بری و كوشتن. تنێ مەحموودكێ ئالەكانی ساخ هێلا. پاشێ دیسا چوو نك شاهی و گۆت: "ئەو پالێن تە بۆ من رێكری شۆلێ من نڤیشكان هێلان و هەمی رەڤین چوون. من پێنسەد پالەیێن دی لازم ن". شاه دیسا پێنسەد پالان ددەت خانی كو كەلا خوە پێ خلاس بكەت. خانی ژی ب وان پێنسەد پالانڤە كەلا خوە تەمام كر. خان ژ بۆ قایمچێكرنا كەلێ، خوە ژ چ مەسرەفێ نەدا پاش. زێر و پارە ل پالان بەلاڤ دكر دا كەلێ قایم چێكەن. د چێكرنا دیوارێ كەلێدا ژ رساس و مفرق و زێرچ و پیلا ئیستفادە دكرن داكو كەلە خوە ل بەر تۆپان بگریت.

رۆژا دمـــــــدم نیڤـــــــی كـــــــری
ســـــــۆلینە و كـــــانی بـــــەرزە كـــــری
ســـــــەرێ پێنســـــــەد هۆســـــــتان بـــــری
تـــــنێ دەنـــــگ مـــــەحموودكی نـــــەكری

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەكۆلینێن كوردی

رۆژا دمەدم نیڤ بوو ئاڤا
خان، چەرخەکێ سەر گەریاڤە
سەرێد پالان بری گەرا دمەدمی ناڤە
تنێ مەحموود تێ هێلاڤە

چ سبەیە چ بەیانە
خان دچیت پێشا شاهانە
دەست دانانە سەر داستانە
ژێ دخوازیت دەستەك هۆستانە
ژێ دخوازیت دەستەك پالانە

گۆتێ شاهێ خوەش بیت
"پالێد تە هەمی رەڤینە
ناڤ ئیرانێ بەلاڤ بوونە
شۆلێ من ما نڤیشکانە"

شاهی گۆت:
"زوو بکەن، زوو بلەزینن
پێنسەد پالان بۆ من بینن
پێنسەد هۆستان بۆ من بینن
پێش من کەتکەتە وەستینن"

وێ لەز کری وێ لەزاندی
پێنسەد پالە ڤەجەماندی
ئینان پێش شاهی وەستاندی
ناڤێد هەمیان نڤیساندی
دۆر دمەدمی وەریناندی
خانی بۆ خوە خەبتاندی

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکولینێن کوردی

تاقێ کەلێ چەندی پانە
بەر عەرەبە سەر گێرانە
جا خوە بگریت بەر تۆپانە

هەچی رێزا وان خلاس کر
کۆلا و تژی رساس کر
دمدم وێ دەرێ خلاس کر

گاڤا دمدمە دەینایی
هەفت گاڤ بن دەرگەهی هێلایی
قەندەر حالێ چەرمێ گایی
ئەو ژی بۆ خاترا دلێ شایی

گاڤا دمدم خلاس بوویە
خوەلی سەرێ شاهێ ئوورمیێ
هەفت سالان سەرێ خوە گرێدەت پۆشیا نیهارییێ
خانەك رابوو ژکورمانجیێ
ئاسێ بوو پلنگێ بەریێ

دەما دمدم تەمام کرن
هۆستا و پالە خەلات کرن
ئەو سەر مالێد خوە دا دزڤرن

وەختێ خانێ لەپزێرین، کەلا دمدمێ تەمام کری، دایکا وی گۆت: "کورێ من! دڤێت بەرێ تو کەلا خوە بجەربینی. کانێ کەلا تە قاهیمە ئان نە". رابوو چوو نک شاهی و دەستەکی تۆپان ژێ وەرگرت. تۆپ ئینان ل بەر کەلێ چکاندن و ل برجێن کەلێ راوەستا تۆپان. سێ شەڤ و سێ رۆژان بەردەوام تۆپ ئاڤێتنە کەلێ. رۆژا

سێیێ تۆز و دووکێل ڤەرەڤیا. بەرێ خوە دا کەلێ چ عەیب و علەت لێ نەدیتن. خان ئێدی ژ ساخلەمیا کەلا خوە پشتراست بوو. ئیزنا خوە ژ شاهی خوەست و مالا خوە ئینا کەلا دمدمی ڤە.

دایکـــا خـــانی ب تەخمینـــە
"خـــانۆ! رابـــە دەســـت هەلینـــە
تـــو دەســـتەکی تۆپـــان بینـــە
کـــەلا خـــوە پـــێ جەربینـــە"

چ ســـــبەیە، ســـبە زوویـــــە
خـــان چـــوویە پێشـــی شـــاهیە
دەســـت دانانـــدن ســـەر دەســـتیە
"خـــانۆ! بێـــژە، تـــە ژ مـــن چـــیە"

"مـــن ژ تـــە دڤێـت دەســـتەك تۆپانـــە
دێ بـــــەردەم بـــــرج و کەلانـــــە
کـــانێ کـــەلا مـــن چـــاوانە"

شـاهی گـۆت: "زوو بکـەن و بلـەزینن
دەســـــتەکی تۆپـــــان هــــەلینن
تۆپـــان بـــەر کـــەلێ دایـــنن
شـــێلکەکە تۆپـــان رەشـــینن
کـــەلا خـــانێ کـــوردان جـــەربینن"

چ ســــــبەیە چ بەیانـــــــە
وێ ئینـــان دەســـــتەك تۆپانـــــە
بـــــەر کــــــەلاتێ وێ دانانـــــە
بـــــەردانێ شـــێلکەك تۆپانـــــە
تـــۆز رادبیتـــــە بـــــەر عەورانـــــە

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

دەستەکی تۆپان ئینانـدی
باریتە تـێ دا حەشـاندی
برجێد کەلێڤە پەقاندی

دمدمۆ بەرێ کـۆلایی
شێلکەکە تۆپان بەردایی
بەر سەر بەری نەهەژیایی

دمدمۆ بەرەکی گەورە
وێ لێدان کولنگ و تەڤرە
تۆز ل ئەسمانان بوو عەڤرە

دمدمۆ، بەرۆی بەرانی
ژێ تاڤێن سۆلنە و کانی
شۆلا خانی کەس نزانی

دمدمۆ بەرەکی پانە
کرن ئارمانجا تۆپانە
عەگید هەر خانێ کوردانە

دمدمۆ بەرەکی شینە
چەل و چیا خەبارینە
عەگید، خانێ لەپزێرینە

دمدمۆ بەرەکی قۆپە
دارەتنێ تفەنگ و تۆپە
وەکی باران و دلۆپە

دمدم بەرەكی قولۆزە
دارەتن تۆپ و چەقەلۆزە
گوری ژ ئەسمانان كر تۆزە

دمدمۆ بەرۆی خوەرستی
پەنجسەد تۆپ لێدان درستی
بەر سەر بەری نەگوهوستی

دمدمۆ بەرۆی د رێدا
پێنسەد تۆپ وێ پێكڤە لێدا
بەر سەر بەری نەچوو تێدا

نێ سێ شەڤ و سێ رۆژانە
قرپێنەك كەفتە تۆپانە
ئاڤێتن برجێد خانانە

رۆژا سێیێ تۆپ راوەستاندی
بایێ رەحمێ تۆز و دووكێل هەلاندی
خانی چ عەیب دمدمی نەدی

خان وێ كەلێ دفكوریت
رەمز و حالان ژێ دگریت
"باشە ئەڤە دێ وەجێ بگریت"

چ سبەیە سبە زوویە
خانی تۆپێد شاهی بریە
تەسلیمی دەستێ وی كریە
ئزنا مالا خوە ژێ خوەستیە
مالا خوە ئینا ناڤ كەلێ دانیە

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەكۆلینێن كوردی

وەختێ کەلا دمدمی تەمام بوویی و خانێ لەپزێرین مالا خوە بریە تێ ڤە، شاهی گۆتە وەزیرێ خوە خەلیفە: "هلۆ! رابە دا بچین بەرێ خوە بدەینە ئاڤاهیێ خانی". وەختێ هەردوو ب هەیهەتێن خوەڤە پێش گرێ گەنجێ کەفتن، بەرێ خوە دانێ تاتەکی شین هاتیە دانان. دەما ئەڤ کەلا هندە ب هەیبەت و ئاسێ دیتن خەلیفە دیسا نەکامیا خانی کر و گۆت: "ئەڤ خانە دێ مە بخاپینیت". دەما خانێ لەپزێرین، شاه و خەلیفە دیت ژ کەلێ هاتە خوارێ پێشوازیا وان کر و ئەو برنە کەلێ. پشتی خانی باش قەدرێ هەردووکان گرتی، شاهی حەز کر وەکی دیاریا کەلێ، کەچا خوە خان پەریێ بدەتە کورێ خانی عەبدال بەگێ. شاهی گۆت: "خانۆ! من کەچا خوە خان پەری دا عەبدال بەگێ. بلا ئەڤە دیاریا من یا کەلێ بیت". کەیفا خانی گەلەك پێ هات. کارێ داوەتا خوە کر و بووکا خوە ب داوەت و دیلان ئینا کەلێ.

گاڤـــا دمــــدم ئاڤـــا کـــری
بــــرج و حەوالــــە چــــێکری
خـــانی قـــەرەچ و مـــترب گـــازی کـــری
داوەتا کورە خوە عەبدال بـەگێ تێ دا کری

هــــاتی کانینـــــا بچـــــــووکە
بــــەفرێ وێ گـــــرتن گەدووکــــــە
خانی ئاڤا کر قەسر و قوسۆر و برج و سووکە
بــــۆ کـــورێ خـــوە ئینـــا بووکــــە

هــــاتی کانینـــــا مەزنــــــە
بــــەفرێ گــــــرتن تەرازنــــــە
خـانی ئاڤـا کـر قەسـر و قوسـۆر و سـەر و بنـە
بــــۆ کـــورە خـــوە ئینـــا ژنــــە
چ ســــــــبەیە، رۆژە تاڤــــــــە
گۆڤەنـــــدەك شـــــێران گێراڤــــە
خــان پــەری بووکــە، عــەبــدال بــەگ زاڤــا

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

٤ - ٤: بەشا چارەم

خانێ لەپزێرن دەما کەلا دمدم تەمام کر و داوەتا کورێ خوە کر؛ ل ناڤ گوند و باژێرێد کوردستانێ گەریا و کی دەرێ مرۆڤەکی زیرەك و مێرخاس هەبیت ئینا کەلێ. پرسیار کر کانێ چ قویت و خوارن زوی خراب نابیت. شارەزایان گۆتێ: "هەکە دەخلی ب ئووشیڤە عەمبار بکەی هەفت سالان خراب نابیت، دێ خوە بگریت". ئەوی قویتێ دەخل و دانی ب ئووشیڤە کۆم کر و تژی عەمبارێن کەلێ کر. ناڤ و دەنگێ خانی ل ناڤ کوردان بەلاڤ بوو. خان عەبدالێ موکری ژی مرۆڤەکی فەقیر بوو. دەما بهیست خانێ کوردان داوەتا کورێ خوە کریە، ئەو ژی لاندکەکێ (دەرگووشەکێ) چێدکەت و قەستا کەلا دمدمێ دکەت داکو دیاری بدەتە خانی و دا خان ژی شاباشەکێ بدەتە وی. خانێ لەپزێرین ژی تەبدیلا قیافەت کربوو و ژ کەلێ دەرکەفتبوو. بەرێ خوە ددەتێ کو زەلامەك ژ وێڤە تێت و لاندکەك ل ملە. خانێ لەپزێرین گۆتێ: "تە خێرە زەلام". خانێ موکری ژی گۆت: "من لاندکەك چێکریە دێ بۆ خانێ کوردان ببەم. بەلکی شاباشەکێ بدەتە من. ئەز ژی زارۆکێن خوە پێ خودان بکەم". خانێ لەپزێرین گۆتێ: "خانێ کوردان مرۆڤەکی موونە. هەوجەیی ب لاندکا تە یا دارین نینە". خانێ موکری گۆت: "هەکە شاباش دا باشە. هەکە نەدا ژی ژ ك..ێ کەرێ من ڤە. من چ منەت پێ نینە". خانێ لەپزێرین گۆت: "تو دێ بوێری ل نک وی ژی وەهە ببێژی". خانێ موکری گۆت: "دێ نک وی ژی وەسا ببێژم. ما دێ ژێ بترسم؟". دەما خانێ لەپزێرین ئەڤە بهیست، زڤری هاتە کەلێ و جلێد خوە گوهۆرین. خولام هاتن و گۆتن: "خانۆ! یەك دخوازیت تە ببینیت". وی ژی گۆت: "بلا بێت". خانێ موکری هاتە ژوور و گۆت: "ئەزبەنی! ئەڤە لاندکەکە دارینە، من دیاری بۆ تە ئینا دا تو شاباشەکێ بدەیە من". خانی گۆت: "مالخراب! ئەز دێ چ ب لاندکا تە بکەم. هەرە ببە من نەڤێت و چ شاباشان ژی نادەم تە". موکری گۆت: "هەکە شاباشێ بدەی باشە، هەکە نەدەی ژی منەتا تە ك..ێ کەرێ من ڤە". خانێ لەپزێرین تێگەهشت کو ئەڤە مرۆڤەکی زیرەك و مێرخاسە. ژ کورسیا خوە هاتە خوارێ و خانێ موکری هەمبێز

کر و گۆت: "تو مرۆڤەکی باشی. وەرە ئەز و تو ببنە دەستەبرا. هەرە مالا خوە ژی بینە و وەرن د کەلێ ب جهـ ببن". هەردوو بوونە دەستەبراییێن ئێکوودو. پاشی خانێ لەپزێرین ئەمر دا لەشکەرێ خوە دا دەست ب شەلاندنا کاروانێن شاهی بکەن.

پـــــایزە چ خـــــوەش پـــــایزە
ڤـــێ بـــەفرۆکێ گیزەگیـــزە
خـــان خولامـــە، ژ بـــاخوێ زیـــزە

پـــایزە بـــەفرێ کێـــری ئالانـــدن
خویســـــارێ کـــانی پەنگانـــــدن
خـــانی بازرگانێـــد شـــاهی شـــەلاندن

پـــایزە بـــەفرێ کێـــری ســـپی کـــرن
خویســـــارێ کـــانی تـــیر کـــرن
خـــانی بازرگانێـــد شـــاهی رویـس کـرن

پـــایزە بـــەفرێ کێـــری و مـــل مشـــتن
خویســـــارێ کـــانی هەلمشـــــتن
خـــانی بازرگانێـــد شـــاهی کوشـــتن
"خـــان عـــەبـــدال بـــەگۆ بـــابگۆری
زوو بکـــــــە زوو بلەزینـــــــە
کۆمێـــد مێرچـــاکان هەلینـــە
رەڤـــــدا شــــێران بخوشـــــینە
ل دنیـــــــایێ ڤەبژینـــــــە
رێ و رێبـــــــاران بگـــــــرە
خـــەلک و عالـــەمێ بشـــەلینە
تـــەرش و تالانـــان بـــۆ بـــابێ خـــوە بینـــە"

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

خان عەبدال بەگێ زوو کر زوو لەزاندی
کۆمێد مێرچاکان هەلاندی
رەڤدا شێران وێ خوشاندی
وێ ل دنیایێ بژاندی
خەلک و عالەم شەلاندی
تەرش و تالان وێ جەماندی
بۆ کەلا دمدم ئیناندی

پشتی ڤان رووداناں، خەلیفە ب لەز چوو نک شاهی و گلیا خانێ لەپزێرین کر و گۆت: "شاه خوەش بیت! ئەو خانێ کوردان ئەوێ تە گەلەك مەزن کری، بوو دوژمنێ مە و چاڤێ وی ل دۆشەکا تەیە. وی بازرگانێن تە شەلاندن". شاهی گۆت: "نەخێر! خان مرۆڤەکی ئەمینە. ڤێ دگەل من ناکەت". خەلیفە گۆت: "شاهم! ئەگەر تو ژ من باوەر نەکەی تانجێ خوە رێکە بۆ خانی و ببێژێ بلا وی تانجی براموسیت و دانیتە ل سەر سەرێ خوە". شاهی ژی قەبوول کر. تانجێ شاهی بۆ خانێ لەپزێرین رێکرن و گۆتنێ "شاهی گۆتیە بلا براموسیت و دانیتە ل سەر سەرێ خوە". خانی ئەڤە قەبوول نەکر و سەر را تانجێ وی شکاند.

چ پایزە، زڤستانە
خەلیفە جاب دا شاهێ ئیسفەهانە
"قبهەت کرن خانێ کوردانە
وی شەلاندن بازرگانە
ئێجار من و وی لێکدانە"

رۆژێکە ژ بێد خودێ دایی
خەلیفە رابوو چوو نک شایی
"سەرێ تەیە و بابێ تەیە
هەچی یا دبێژم هەروەیە
خانی شەلاندن بازرگانێد تەیە

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکولینێن کوردی

خان دوژمنێ دینێ مەیە"

"چ خانە تە راکری کوردستانێ
سەراڤ بەردانە ئیرانێ
خراب کر هەتا ئالیێ وانێ

چ خانە تە راکری دمدمەیە
خراب کری جهکێ مەیە
بوو دوژمنێ دینێ مەیە
دەعوا وی دۆشەکا تەیە
نابۆریتن سەرێ مەیە"

شاهی گۆت: "خەلیفەۆ! قەت وە نینە
خان، خولامەکی ئەمینە
من دەستێ وی کر زێرینە
من دڤەت دل و یەقینە
چ جار ل من نابیت خاینە

خان خولامەك ئەمین کری
من دەستێ وی زێرین کری
کچا خوە کورێ وی مار کری
نابیت حەجەتان من بگری"

خەلیفە گۆت: "سەرێ تەیە و بابێ تەیە
هەچی یا دبێژم هەروەیە
خان دوژمنێ دینێ مەیە
دەعوا وی دۆشەکا تەیە"

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

خەلیفە گۆت: "شاهم هەکە وەیە
ئەو تانجیێ وە سۆر و سپییە
بدە دەستێ چار خولام و جندیە
رێکە بۆ خانێ کوردیە
بلا سێ جاران رامیسیت دانیت سەر سەریە

ئەو تانجیێ وە سۆر و زەرە
بدە دەستێ چار خولامێد تەتەرە
رێکە بۆ خانێ بەگلەرە
بلا سێ جاران رامیسیت دانیت سەر سەرە"

ئەو تانجیێ وە سۆر و سپییە
دانە دەستێ چار خولامێد جندیە
رێکر بۆ خانێ کوردیە
گۆتێ: "شاهی سلاڤ رێکریە
بلا سێ جاران رامیسیت دانیت سەر سەریە"

ئەو تانجیێ وە سۆر و زەرە
دانە دەستێ چار تەتەرە
رێکر بۆ خانێ بەگلەرە
بلا سێ جاران رامیسیت دانیت سەر سەرە

چار تەتەروێ هاتن دەر دا
سبەخێرەك دابوون سەر دا
خانێ بەگلەر دگەل خەبەر دا

ئەو تانجیێ وە سۆر و زەرە
دانان بەر خانێ بەگلەرە
"خانێ خوەش بیت شاهی سلاڤ ل تە کرن
گۆتێ بلا سێ جاران رامیسیت دانیت سەر سەرە"

Zakho Centre
for Kurdish Studies

خانی گۆت:

"هەی کافرۆ بێ ئوسووله
خوەش ناهێت خودێ و رەسووله
تانجێ تە ناکەم قەبووله"

هەی کافرۆ بێ مەفەره
ئەو تانجێ وە سۆر و زەره
لێدا و کره شەش کەره

شاهە دەرکەفتە ل بانیە
وێ دووربینێ لێ نێریە
تەتەر قاسد وێ هاتیە

قاسدان گۆت:"ئەو تانجێ وە سۆر و زەره
مە دانا بەر خانێ بەگلەره
شاهی گۆت بلا رامیسیت و دانیت سەر سەره
بەلێ خانی لێدا کره شەش کەره

گۆتێ وەی کافرۆ بێ ئوسووله
خوەش ناهێت خودێ و رەسووله
تانجێ تە ناکەم قەبووله"

دەما خانێ لەپزێرین ئەڤ تشتەنە کرن، ئێدی شاه پێ قانع بوو کو بەلێ خان ل من خاین بوویە. گۆتنا خەلیفە قەبوول کر و ئەمر دا خەلیفە کو ئۆردیەکێ ببەت و کەلا دمدم خراب بکەت و خانێ لەپزێرین ژی دیل بگریت و بینیت. خەلیفە ئۆردیەکە مەزن ئامادە کر و هات کەلا دمدمی دۆرپێچ کر. سبەیەکێ خەلکێ کەلێ هشیار بوون، بەرێ خوە دانێ وەکی خیزێ چەمان لەشکەر و خیڤەت ل بەر کەلێ دانانە. چەند تۆپ بەردانە کەلێ ژی چ کێماسی نەبرن کەلێ. هەر

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

شەڤەکێ کورد ژ کەلێ دەرکەفتن و ئێریش ئینانە سەر ئۆردیا خەلیفە. ژ بلی خەلیفە کەسەك ژ وێ ئۆردیێ نەهێلا. خەلیفە ژی رەڤی و چوو نک شاهی. گۆت: "ژ بلی من کەسەك ژ ئۆردیا من نەما".

شاهی گۆت: خەلیفە
مادەم وە بیت، هەکە وە بیت
شیرێ من بەر بەژنا تە بیت
بلا ئەڤ شەرە خەما تە بیت
سەرێ من و سەرێ تەیە
شیرێ من سەر دەستێ تەیە
ئەڤ سەفەرە خەما تەیە"

شاهی گۆت:
"خەلیفە لەز بکە، بلەزینە
تو کاخەزان ڤەبژینە
ئۆردو و عەسکەری بجەمینە
دەستەکی تۆپان هەلینە
ل بەر کەلاتێ داینە
وێ کەلۆکێ هەرفینە
خانێ کوردان دیل بگرە بۆ من بینە
مە شەرە چ سولحە نینە"

خەلیفە دبێت: "شاهی خوەش بیت
نەوێرم ب چەمێ ب کۆمێ
ترسم من بکێشیت دۆمێ
هانەك بۆ بێتن ژ کناری رۆمێ"

"خەلیفە بەس بێژە خەبەرێد تفالی
هەفت سالان رۆمێ گەریام ب ئەڤدالی

من ژ رۆمێ نەدیتن چ تالی
خەلیفە بەس خەبەران بدە بەر خەبەران
عەسکەری ددەمە تە ژ دار و بەران
هەرە وێ کەلۆکە ژ وێرێ راکە ب لەشکەران"

خەلیفە رابوو بێ دۆمە
دەر و دنیا دوو بوون کۆمە
دێ بچن شەرێ خانێ دەستکورۆمە

خەلیفە ژ ئیسفەهانێ رابوو
دەر و دنیا دوو خشیابوو
رەخێ دمدمی دەینابوو
پێنسەد تۆپ پێکڤە لێدابوو
بەر سەر بەری نەهەژیابوو

خەلیفە لەز کر و لەزاندە
بۆ خوە لەشکەر ڤەجەماندە
وێ ل بن دمدمی پەنگاندە

دەستەکی تۆپان ئیناندی
ل بەر کەلاتێ داناندی
خیڤەت و چادر داناندی
شێلکەکە تۆپان رەشاندی
بەر سەر بەری نەهەژاندی

هندی خیزێ بەر ڤان چەمانە
هندی بەلگێد دار و بەرانە
هندی ستێرێد ئەسمانانە
هندی خوریا پشت مهانە

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخو بۆ ڤەکولینێن کوردی

هند خیڤەت و چادر ئینانە
ل بەر کەلا دمدمی دانانە

خەلیفە گۆت:
"هەرێ خانۆ، خانێ رەعیەتێ
قەبوول کە تانجێ دەولەتێ
هەکە دێ ل تە راکەین قیامەتێ

هەرێ خانۆ ل مخارێ
پلنگۆ کەتی حیسارێ
تو کەرەم کە وەرە خوارێ"

ئاڤێتێ تۆپا مەزنە
بەرکێ وێ بێم هندی منە
دمدم چیە لەقینم ژ بنە
هشیار نەبوون زاڤا و ژنە
ئاڤێتێ تۆپا بچووکە
ب خرخال و سندرووکە
دەرمان کرێ عەلبێ سووکە
هشیار نەبوون زاڤا و بووکە

ئاڤێتێ تۆپا دەڤ زراڤە
بەرک و دەرمان کرن ناڤە
برجێد کەلێ دەنگ ڤەداڤە

ئاڤێتێ تۆپا دەڤ زێرە
بەرک و دەرمان ئالیێ تێرە
نەهەژاندن برج و شکێرە

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخو بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

ئـــــاڤێتێ تۆپـــــا ئیرانـــــێ
دەڤ وەکـــــــی دەرێ قـــــــازانێ
ئاڤێتـــــــه برجێـــــد ئـــــــەیوانێ

ئـــــاڤێتێ تۆپـــــا ئـــــەنزەلێ
دەڤ وەکـــــــی دەرێ مەنجـــــــەلێ
ئاڤێتنـــــــه برجێـــــد کـــــەلێ

ئـــــاڤێتێ تۆپـــــا ســـــەحرانە
دەرمـــــان کـــــرێ مەنجەلانـــــە
ئاڤێتـــــه برجێـــــد خانانـــــە

نـــێ ســـێ شـــەڤ و ســـێ رۆژانـــە
قرپێنـــــەك كەفتـــــە تۆپانـــــە
ئـــــاڤێتن برجێـــــد خانانـــــە

دمـــــدمۆ بـــــەرێ کـــــۆلایی
پێنســـــەد تـــــۆپ پێکڤـــــە لێـــــدایی
بـــــەر ســـــەر بـــــەری نەهـــــەژیایی

دمـــــدمۆ بەرەکـــــە گـــــەورە
وێ لێـــــدان کـــــولنگ و تـــــەڤرە
تـــــۆز ل ئـــــەسمانان بـــــوو عـــــەورە

دمـــــدمۆ بـــــەرۆی بـــــەرانی
ژێ تـــــاڤێن ســـــۆلینە و کـــــانی
شـــــۆلا خـــــانی کـــــەس نزانـــــی

دمەدمۆ بەرەکە پانە
ئارمانجێ تۆپ و تفەنگانە
عەگید هەر خانێ کوردانە

دمەدمۆ بەرەکە شینە
چەل و چیا خەبارینە
عەگید خانێ لەپزێرینە

دمەدمۆ بەرەکە قۆپە
دارەتنێ پێنسەد تۆپە
هەروەکی باران و دیلۆپە

دمەدمۆ بەرەکە قولۆزە
لێدان تۆپ و چەقەلۆزە
گوری ژ ئەسمانان کر تۆزە

دمەدمۆ بەرۆی خوەرستی
پەنجسەد تۆپ لێدان درستی
بەر سەر بەری نەگوهوستی

دمەدمۆ بەرۆی د رێدا
پێنسەد تۆپ جارەکێ لێدا
بەر سەر بەری نەچوو تێدا

نێ سێ شەڤ و سێ رۆژانە
قرپێنەك کەفتە تۆپانە
ئاڤێتن برجێد خانانە

Zakho Centre for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکولینێن کوردی

خەلیفە ل کەلێ دفکوری
رەمز و حالان ژێ وەردگری
والا ئەڤە خوەش ئاسێتییە
خانێ کوردان بەر پێ من چێکری

شەڤەکە ژ ییێد تاریسانە
خوارکەفتێ خانێ کوردانە
دگەل برەکە لاویانە
سێسەد خیڤەت کر تالانە

شەڤەکە هەیڤەشەڤییە
خوار کەفتی خانێ موکریە
دگەل برەکە لاویە
سێسەد خیڤەت ب شیر بریە

شەڤەکە ژ ییێد تاری تاڤا
خوار کەفتێ عەبدال بەگ زاڤا
کەت بۆ کەتێ ژێ ڤێکداڤە
ئۆردیا خەلیفە چ نەهێلاڤە
خەلیفە تنێ ژێ ماڤە

تەتەرخان بەگێ رەوالە
هەلبەستن شیر و مەرتالە
هەفسەد خیڤەت کرن ڤالە
کەسێ نەزانی چ حالە چ هەوالە
ژ خەلیفە وێڤە کەس نەهێلا

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخو بۆ ڤەکولینێن کوردی

سبەیە، سبە سحارە
خەلیفە عەسکەرێ خوە هەژمارە
لەشکەرێ وی نەبوو هزارە
ئەو بوو روورەش و شەرمەزارە

چ سبەیە، سبە زوویە
خەلیفە ژ خەوێ رابوویە
عەسکەرێ خوە فکوریە
ژ خەیری وی کەس نەماییە
ب هەردوو پیان رەڤیە
خەلیفە رەڤی و دبێتە
"کۆما دگەل من وێ پەرێتە
خان پلنگە، ئاسێ بوو ل کەلێتە"

خەلیفە ل سەر گرکەکێ راوەستایی
کۆدێد خوەلیێ دانە بایی
کۆما گران ئەو ژێ مایی

خان دبەژیت: "دێ هەرێ خەلیفە
من تو دایە خاترا دلێ شایی
دا جابێ ببەی بۆ شایی"

خەلیفە رابوو وێ دبێتە
"هەکە شەرمە هەکە فهێتە
بلا شاه ب خوە بهێتە
پلنگ ئاسێ بوو کەلێتە
چ ژ دەستێ من ناهێتە

هەکە شەرم هەکە شەرم نینە
دڤێت شاه ئۆردیێ ڤەجەمینە
ئاسێ بوو خانێ دەستزێرینە

دمدم نینە تاتێ شینە
هەمی سۆلینە و کانینە
ناڤ دا خانێ دەستزێرینە"

دمدمۆ بەرە سەحرایێ
لێ دابوو باکێ دنیایێ
شێرهنگێڤان خوە کێشایێ

خەلیفە زڤری دگەل بایی
کۆما دگەل من کەس نەمایی
نێ ئەو خانێ نانبریایی
ئاسێ بوو پلنگێ چیایی

٤ - ٥: بەشا پێنجەم

شاهی گۆتە خەلیفە: "ئۆردیەکێ راکە هەرە کەلا دمدم دیسا دۆرپێچ بکە و رەزەکی ژی بۆ من دانە. هەکە هێژ بەرێ رەزێ من نەهاتی تو کەلێ بستینی باشە. هەکە رەزێ من بەرێ خوە دا و تە هێژ کەلە نەستاندی هینگێ ئەز دێ ب ئۆردیەکە گەلەك مەزنڤە بێمە وێ دەرێ". خەلیفە ژی ئۆردیا خوە راکر و کەلا دمدم دۆرپێچ کر. رەزەك ژی دانا. سێ سالان بێ ناڤبەر کەلا دمدم تۆپباران کرن، لێبەلێ نەشیان کەلێ بستینن. سالا سێیێ رەزێ شاهی بەرێ خوە دا. شاهی گۆت: "مادەم سێ سال دەرباس بوون و رەزێ من ژی بەرێ خوە دا و هێژ کەلا دمدم نەهاتیە ستاندن جابێ بۆ هەمی عەجەماتێ و ئیرانێ رێکەن بلا هەمی خانێن ئیرانێ لەشکەرێ خوە کۆم بکەن و بێن". کاخەز و نامە بۆ هەمی ئالیێن ئیرانێ هاتن بەلاڤکرن و خانێن عەجەمان ب لەشکەرێن خوەڤە هاتن هاری شاهی. شاه ب ئۆردیا خوەڤە هات و کەلا دمدم دۆرپێچ کر. دەملدەست دەست ب تۆپباراندنەکە خورت کرن. پاشێ تانجێ خوە رێکر بۆ خانێ کوردان کو ڤی تانجی قەبوول بکەت و براموسیت. لێبەلێ خانێ کوردان گۆت: "مز کوردینیێ بە ناڤ و بێ نامووس ناکەم، لەورا تانجێ تە قەبوول ناکەم".

شاهی گۆت: "خەلیفە زوو کە، بلەزینە
رەزەکی بۆ من بچینە"
هەتا بەرێ رەزێ خوە نەبینە
ئۆردیێ سەر خانێ کوردان ناهەلینە

خەلیفە لەزکر لەزاندی
خۆخ و زەردەلی ئیناندی
رەزەك بۆ شاهی داناندی

رەز و باخ داناندینە
بەرێ وان پێڤە هاتینە
چ چارە پێ نەبرینە

Zakho Centre for Kurdish Studies

سێ سال چوویه تەمامیه
دارا زەردەلی گرتیه
شاهی بەرێ رەزێ خوه خواریه

گۆتە خەلیفە:
"قەول و قەرار تەمام بوویه
من بەرێ رەزێ خوه خواریه
من خانێ لەپزێرین نەگرتیه"

زوو بکەن زوو بلەزینن
کەنەفێد خیڤەتان قەتینن
ئۆردیا مەزن سەر خانێ کوردان هەلینن

"لەز بکەن و بلەزینن
دەستی ب قەلەمان بشدینن
سەر کاخەزان برەشینن
گوند و وەلاتان بژینن
عەجەماتێ ڤەجەمینن
کۆما مەزن بۆ من بینن"

وان لەز کر، وان لەزاندی
دەست ل قەلەمان شداندی
وێ سەر کاخەزان رەشاندی
گوند و وەلاتان بژاندی
عەجەماتێ ڤەجەماندی

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

زڤستان چوو، هات بهارە
هون لەشکەران بکەن کارە
خانێ کوردان دگەل مە خوارە

بهار چوو، هاتی هاڤینە
دێ لەشکەران ڤەجەمینە
خانێ کوردان دگەل مە خاینە

هاڤین چوو، هاتی پایزە
دێ لەشکەران بتەویزە
مە و خانێ کوردان خوینریزە

پاییز چوو، هات زڤستانە
راکەن لەشکەرێ گرانە
مە و خانێ کوردان لێکدانە

خانەك هاتی ژ ئەردەهانە
فێرسە سەر دەورە زەمانە
وی گۆت "دمدم چیە؟
دێ خراب کەم ب ئاورێد چاڤانە"

خانەك هاتی ژ تەبریزە
عەسکەرێ وی بوویە رێزە
"شوونا دمدمەی دێ کەمە پارێزە"

خانەك هاتی ژ تەهرانێ
عەسکەر کێشا هەتا وانێ
"چ خانە رابووی کوردستانێ"

خانەك هاتی ژ ئاڤێ وێڤە
گەل خوە ئینا توڤێ سێڤە
"هینگێ دێ چم بهێن پێڤە"

خانەك هاتی ژ بەرێ كۆخێ
گەل خوە ئینا توڤێ خۆخێ
"هینگە دێ چم بخوەم خۆخێ"

خانەك هاتی ژ گازا بەری
چ عەجەمێ تانج ل سەری
دوژمنێ دینێ پێخمبەری

خانەك هاتی ژ هۆدەری
د پاخلێدا توڤێ تری
"هینگێ بهێم ئەو بگری"

خانەك هاتی ژ هەنج و مانجە
نە فەڵەیە، نە جوهییە، نە كورمانجە
وێ ل سەرێ عەجەمی تانجە
"دمدمەی بەر تۆپان بكەم ئارمانجە"

خانەك هاتی ژ بەرێ بری
عەسكەرێ وی تیپ ل سەر تیپێ دزیڤیری
هەمی هاتنە بابێ و كوری

خانەك هات ژ بەهرا گری
تەیران تاڤێت، بازیا دگری
ئۆخلمەكە تۆپان كری
هەفت رۆژان هەتاڤ ڤەدبری

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەكۆلینێن كوردی

خانەك هاتی ژ ئەردەبێلە
سمبێل وەكی دووڤێ چێلە
"دێ دمدمەی خراب كەم ب سمبێلە"

خانەك هاتی هووكە هووكە
لەشكەرە وی بێلووك بێلووكە
"دێ دمدمەی خراب كەم ب نەینووكە"

خانەك هاتی شنۆ و سەبلاخە
لەشكەرێ وی گرت ئەرد و ئاخە
"دێ دمدمەی خراب كەم ب ڤان شاخە"

خانەك هاتی ژ دیلێمانە
لەشكەرە وی بۆشە، گرانە
"خانۆ دێ ل تە بم مێڤانە"

خانەك هاتی ژ سەلەماستە
لەشكەرە وی تیپ ل سەر تیپێ راوەستا
گۆت: "گەلی خانان مەتحان نەكەن، من ب خوە
خانێ كوردان دیتیە شێرەكی راستە"

خانەك تێتن ژ خۆیێۆ
ئەڤرۆكە هەفت مەهە تێتن رێۆ
یا رەببی تو نەدەیێ ئەولەهیێۆ
"دێ چم خراب كەم خانێ كورمانجیێۆ"

خانەك هاتی ژ ئوورمیێ
یا رەببی نەدەیێ ئەولەهیێ
دێ چیت خراب كەت خانێ كورمانجیێ

خانەک هات ژ چین و ماچینە
زەخیرێ هەفت سالان ئینا
هەفسەد بەدلەک بەراهینە
هەفسەد بەدلەک دووماهینە
هەفسەد بەدلەک کۆدەرینە
هەفسەد بەدلەک داوەتینە
خر و خیزان حساب نینە
گۆت: "من چ عەسکەرێ خێرێ نینە
بۆ دیتنا شاهی هاتمە"

خانەک هاتی رۆژهەلاتێ
شەڤ و رۆژ دکەت خەباتێ
"دمدمی دێ بستینم گاڤ و ساتێ"

خانەک هاتی ژ رۆژئاڤا
شێلکەکە تۆپان بەرداڤە
هەفت رۆژان نەدیتن تاڤە
رۆژە هەشتێ برجێد بەلەک شەبەق داڤە

خانەک هاتی ژ حەبەشە
عەسکەرێ وی سێ هزارو شەشە
"شاهۆ روویێ من بەر تە رەشە
عەسکەرێ من نیڤەک تاوی، نیڤەک نەخوەشە"

خانێد عەجەم ڤەجەماندن
ئالاییێد هەربێ هەلاندن
سەر خانێ کوردان پەنگاندن

خان هەمی وێ جەمابوونە

چل هزار وێ تەمام بوونە

بەر دمدمی پەیا بوونە

شاه رابوو ژ ئیسفەهانێ

دەر و دنیا دان هایدانێ

سەفەرا خانێ دەشتا هۆزانێ

شاه ژ ئیسفەهانێ هاتە

عەسکەرێ وی گرتبوون

دوانزدە دەشت و دوانزدە وەلاتە

بەردانێ تۆپێد زولماتە

عەجێب خان ژ بەر نەحەلاتە

شاهی ژ ئیسفەهانێ رابوو

هندی عەجەم دوو رژیابوو

رەخێ دمدمەی دەینابوو

پێنسەد تۆپ پێکڤە لێ دابوو

بەر سەر بەری نەهەژیابوو

دەشتا هۆزانێ سەرکەفتیە

شاه پێش کەلاتێ کەفتیە

وێ کەنی و گرنژیە

"وەی لە خانێ نانبریایی

خوەش ئامارەتە دەینایی

پیرۆز بیت خودان ژێ مایی"

ڤەرەساندن تۆپێد ئەنزەلێ

باریتە دکەنێ مەنجەلێ

تێک هەژاندن برجێد کەلێ

ڤەرەساند تۆپێد مراری
باریتێ دکەنێ تراری
تێک هەژاندن برجێد تاری

ڤەرەساند تۆپێد دەڤزێرە
باریت کرنێ ئالیێ تێرە
تێک هەژاندن برجێد شکێرە

ڤەرەساند تۆپێد دەربری
باریتێ دکەنێ جوهۆری
تێک هەژاندن برجێد کەڤری

ڤەرەساندن تۆپێد ئیرانێ
باریتێ دکەنێ قازانێ
تێک هەژاندن برجێد خانێ

تۆپێد مەزن ڤەرەساندن
حەوالێد برجان فراندن
ستیان رۆندک وەراندن

"هەرێ خانۆ تو کورمانجی
تو قەبوول بکە ڤی تانجی
هەکە بەر تۆپێد مە ئارمانجی"

"ئەز وی تانجی قەبوول ناکەم
خوە ژ خودێ و رەسوول ناکەم
کورمانجیێ بێ ناڤ ناکەم"

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

تۆپێد مەزن گرەگرە
برجێد بەلەك خرەخرە
رەودا شێران نرەنرە
رۆندکێد ستیان گورەگورە
فەرمانا سەر باب و کورە
خان میرە، عەبدال بەگ کورە

ڤەرساند تۆپێد مەزنە
شداندن تۆق و بازنە
تێک هەژاندن وێ ژ بنە
هشیار کرن زاڤا و ژنە

ڤەرساندن تۆپێد بچووکە
شداندن تۆق و نەینووکە
تێک هەژاندن برج و سووکە
هشیار کرن زاڤا و بووکە

قەباخەك تۆپان بەرداڤە
پێنسەد تۆپ پێکڤە لێداڤە
هەفت رۆژان نەدیتن تاڤە
رۆژا هەفتێ شەفەق داڤە
بەر سەر بەری نە هەژیاڤە

خانە، خانێ لەپزێرینە
کەلا وی هەمی بەرینە
چ چارە پێ نەبرینە

شاهل دمدمی فکوری
بەر سەر بەری نەگوهوری

Zakho Centre for Kurdish Studies

"پـــــيرۆز بيــــــت خــــــودان نـــــــەمری
ئاســــــێ بـــــوو پلنگـــــــێ كـــــەڤری"

شـــــاهی پـــــێش دمـــــدم راوەســــــتايی
بـــــەر ســــــەر بـــــەری نەهـــــەژيای
"پـــــيرۆز بيـــــت خـــــودان نــــاڤ مـــــايی
ئاســــــێ بـــــوو پلنگـــــــێ چـــــيای"

وەختێ شاه ب ئۆرديا خوە يا مەزنڤە هاتی و تۆپ بەردا كەلێ، عەبدال بەگێ كورێ خانی هاتە سەربانێ كەلێ بەرێ خوە دايێ و ژ بۆشاتيا لەشكەرێ عەجەمی ترسيا. خانی دلەندی ل كورێ خوە دا، گۆت: "كورێ من، ئەڤ ئۆرديە هندە بۆش و قەرەبالخ نينە. عەجەم هيلەيێد لەشكەری دكەن. خيڤەتێد وان گەلەك خالی نە. هەما وەسا دكەن دا ئەم بترسن. تو قەت مەرەقێ نەكە ئەڤە هەمی تێرا بابێ تە ناكەن". عەبدال بەگ ژ ڤێ گۆتنێ عاجز بوو. ئينا خانی گۆت: "ئەبدال بەگێ ببەنە ژۆرڤە بلا دەرنەكەڤيت".

عەبـدال بـەگ دچـيت سـەر بـانی
حيكمـــەتێ دگريـــت گرانـــی
لەشـــكەر بۆشـــە بـــن مـــە دانـــی

عەبـدال بـەگ دچـيت حەوالانـــە
فكـــرا دگريـــت گرانــــە
هنــــدی خيـــزێ دەڤ چــــەمانە
هنـــدی بەلگێـــد ڤـــان دارانـــە
هنـــدی خوريـــا ڤـــان بەرخانـــە
هنـــدی ســـتێرێد ئەسمانانـــە
هنـــد خيڤـــەت بـــن مـــە دانانـــە
هــــەوارە ئــــەڤ چ زەمانـــــە

"چ عەجەمە دۆر مە دگرن
ژ خیزێد چەمان پتر ن
ژ بەلگێد داران بۆشتر ن"

خانێ سۆر دبێتە کورە خوە
"عەڤدال بەگ بابۆ، نەترسە
ئەو عەجەمن، پر هنێرن
خیڤەتان خالی ڤەدگرن
هند سەمەرن، هند حێشترن
هند شڤانن هند گاڤانن
هند خەربەندێد دەوارانن
هەمی تێرا بابێ تە نابن
عەسکەر نینە بازرگانە
تێت ژ وەلاتێ سۆرانە
بابێ تە پلنگێ چیانە

بابێ تە خانێ کوردانە
خەواسێ بنێ بەهرانە
سبەیی دێ چم ناڤ وانە

خەرج و خەراجێ من سەر وانە
هەکە نەدەن، من و وان لێکدانە
کتەکێ ناهێلم ژ وانە"

عەبدال بەگ دبێتە بابێ خوە
"خەبەرێد تە ب تیڤلن
جەرگ و هناڤێد من دگرن
ما تو مێری، خەلک هەر ژنن

Zakho Centre
for Kurdish Studies

"عەبــدال بــەگۆ خەبــەر خورتــۆ
مــن بــۆ خــوه ژ داڤــان گرتــۆ
ئەڤە چ خەبەرە تە بۆ خوه گرتۆ"

خانی گۆت "ژەهێد کەڤانان بینن
دەست و پیێ عەبدال بەگێ بالینن
بــــەر پــــەریێ را بهەشــــینن"

٤ - ٦: بەشا شەشەم

ب ڤی رەنگی هەتا سالا هەفتێ حیسارا ل سەر کەلا دمدم ب دژواری دەوام کر.ئێدی خوارن و ئەرزاقێ کەلێ ژی هێدی هێدی کێم بوو. دەما خوارن و ئەرزاق کێم بوو، خانێ کوردان خوەست عەجەمان بخاپینیت، هیڤیا وان یا ستاندنا کەلێ بشکێنیت. دبێژن رۆژەکێ دێلەك ل بەر کەلێ زا. خانێ کوردان ب شیرێ دێلێ ماستە فریێ چێکر و دا دەستێ قەرۆیێ بێدکاری و ژ بۆ شاهی رێکر. دەما شاهی فریێ تازە دیت، گۆت: "ئەڤە هەفت سالە مە کەلا دمدم دۆرپێچ کریە، لێبەلێ خانێ کوردان ژ ئالیێ خوارن و ڤەخوارنێڤە بێ منەتە و ژ بۆ من فریێ تەڕ رێدکەت". کەیفا عەجەمان نەخوەش بوو. شاهی ژ قاسدێ خانێ کوردان قەرۆیێ بێدکاری پرسی کانێ سەرەکانیا ئاڤا کەلا دمدم ل کی دەرێیە. قەرۆیێ بێدکاری بێ ترس گۆتە شاهی: "هەکە هوون بخوازن دشێن من بکوژن، لێبەلێ ئەز سەرەکانیێ نیشا وە نادەم، خیانەتێ ل خانێ خوە ناکەم". شاه ژی ژ بەر دلسۆزیا وی، ئەو خەلات کر و رێکر.

خانێ کوردان دبێت:

"دلێ منۆ دکەت گری
تەیرەك بەر ئەسمانان دفری
ئەڤە هەفت سالە رەز دەینان ژێ خوارن تری

سالا هەفتێ تەمام بوویە
دێلەك بەر کەلێ زاییە
فری ژێ چێکر، رێکر بۆ شاهیە

رۆژەك ژ ییێد خودێ دایی
دێلەك وێ ل بن کەلێ زایی
فری ژێ چێکر، دەستێ لاوێ بێدکاری نایی
رێکر بۆ ئۆردیا شایی

Zakho Centre for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکولینێن کوردی

"هەی لاوۆ، لاویێ بێدکاری
مێرۆ، ژ مەران بژاری
چیه خانی بۆ مە هناری"

"نێ ئەڤە فریێ مهانە
خانی رێکر بۆ شاهانە
دا هوون پێ بکەن شیلانە"

شاهی گۆت: "ئەڤە سالا هەفتێۆ
ماست پەیدا نابیت چ ئەردێۆ
خوارن بۆ مە تێت ژ کەلێۆ"

"وەی دمدمۆ بەرێ گەرە
هەفت سالە من سەر تە شەرە
سالا هەفتێ خانێ کوردان
بۆ من رێدکەت فریێ تەرە

وەی دمدمۆ بەرێ پانە
هەفت سالە من دۆر لێ پێچانە
سالا هەفتێ خانێ کوردان
بۆ من رێدکەت فریێ مهانە

مها خانان ژ نووزا بیت
و ئەڤە فریێ مها بیت
بە حالێ مە دێ چاوا بیت"

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

شاهی گۆت:
"لەزبکەن و بلەزینن
تەنگێد دەواران بشدینن
ئەڤ خانە دێ مە برینن"

هەکە دەرەو هەکە راستە
ئۆردی ل بەر ئۆردیێ گوهاستە
پێشاهیک چوو سەلەماستە

شاهێ عەجەم وێ چ کرە
پسیار ژ لاوێ بێدکاری کرە
"کا هەوە سۆلینە کیڤە برە"

خوەشمیرۆ، لاوێ بێدکاری
هەی میرۆ، ژ میران بژاری
حەلال بیت نانێ تە خواری

گۆت: "هون چ نهە من دکوژن
ئان من دکوژن دانێ ئەڤاری
من کەرکەر بکەن بەر خیزاری
من باڤێژنە بەر مشاری
نابم قاتلێ چەند هزاری"

د ڤێ ناڤبەرێدا مەحموودکێ ئالەکانی هزرا خاینیێ کر و شەڤەکێ خوە ژ کەلا دمدم بەردا خوارێ و هاتە ل نک شاهێ عەجەم و گۆتێ: "شاهم! خانێ کوردان وە دخاپینیت. د کەلێدا شیڤا شەڤێ نەمایە. ئەو فریێ تەر ژ شیرێ دێلێ چێکربوون. ئەز دخوازم سەرەکانیا ئاڤا کەلێ نیشا وە بدەم". شاه گەلەك پێ مەمنوون بوو. ب ڤی رەنگی مەحموودکێ ئالەکانی سەرەکانیا ئاڤا دئێتە کەلا

Zakho Centre for Kurdish Studies

دمدم نیشا عەجەمان دا. رۆژەکێ خانی گۆت: "باشە، مەحموودك كی دەرێیە دیار ناکەت". گۆتن: "خانۆ! مەحموودك گەهشتە عەجەمان ل مە خاین بوو". خانی ژ نوو لێڤا خوە گەست گۆت: "خوەزی، من ئەو ژی دگەل هۆستەیان کوشتبا".

نـــێ مـــەحموودکێ ئالـــەکانی
کولکـــەك بێـــت ســـەرێ ئـــەزمانی
بـــوو خـــەریمێ مـــالا خـــانی
حـــالێ خانـــان کـــر بـــەیانی
ئـــەو مـــەحموودکێ بـــاب نـــەمایی
کاخـــەزەك تـــیرێ پێچـــایی
ئاڤێتـــە خیڤـــەتا شـــایی

"شـــیڤا شـــەڤێ ل نـــاڤ نـــەمایی
ئـــەو دێـــل بـــوو ل کـــەلێ زایـــی
ئـــەو فریـــێ تـــەر ژ بـــەر مـــایی"

ژ وێ رســـتا هـــوور بزمـــارە
مـــەحموودکی خـــوە بـــەردا خـــوارە
شـــاهێ عەجـــەم ژێ کـــر پســـیارە

ئـــەو مـــەحموودکێ بـــاب نـــەمایی
"ســـەرەکانی بـــن چـــیایی
نیشـــانە بـــەرێ بـــادایی"

ئـــەو مـــەحموودکێ بـــاب لـــێ مـــری
"ســـەرەکانی بـــن کـــەڤری
نشـــان بـــەرێ رساســـکری"

خـان پسیار دکـەت: "مـەحموود کـانێ"
"خـــانۆ، مـــە روو نـــەما جیهـــانێ
خـــانۆ، جـــاب ناهێنـــە دانـــێ

Zakho Centre for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

خەبــــەر ناهێنــــە گـــۆتنێ
کـــێ گوهلێبوویـــە ســـەر دنـــێ
خولام باخوۆی بەر خوە بدەت کوشتنێ"

شاهی گۆتە مەحموودکی: "هەمبەری ڤێ قەنجییێ تو چ ژ مە دخوازی"؟ مەحموود گۆت: "شاهـ خوەش بیت! من بووکا خانێ لەپزێرین، ژنا عەبدال بەگێ، خان پەری دڤێت". ژ بەر کو خان پەری کەچا شاهی بوو، شاهـ گەلەك عاجز بوو و ئەمر دا مەحموودکێ ئالەکانی سەرووسەر بکەن دەڤێ تۆپێدا و بەردەن برجێد کەلێ ڤە. وان ژی قەت تەقسیری نەکرن و ب ڤی رەنگی مەحموود گەهشتە هەقێ خوە.

شــــاهێ عەجــــەم وێ دبێتــــە
"مـــەحموودکۆ تـــە چ دڤێتـــە"
گـۆت: "هەکـە شـەرم، هەکـە فهێتـە
مـــن بووکـــا خـــانی دڤێتـــە

ئـــەو خـــان پـــەریا بابانـــە
مـــەمک فـــەخفوور و فنجانـــە
ئـــەو ســـەقا دلـــێ لاوانـــە"

شــاهی گــۆت: "دێ بیــنن و دێ بیــنن
تۆپـــا مـــەزن هـــوون خشـــینن
مـــەحموودکی تـــێ بحەشـــینن
برجێـــد کەلێڤـــە پـــەقینن
دا چ جـــار خـــولام ل ســـەرێ
بـــاخوۆیێ خـــوە ڤـــێ نـــەینن"

تۆپا مەزن وێ ئینانەدی
مەحموودكێ ئالەكانی تێ حەشاندی
برجێد كەلێڤە پەقاندی

نێ ئەو مەحموودكێ ئالەكانی
كرن تۆپێ بەرێ وی دان ئەسمانی
گۆت "دێ وێ وەجێ ژ من گری،
ئەو وەجا تە گرتی ژ خانی"

عەجەم رابوون چ كرن، سە و حێشتر برن ل سەر سەرەكانیێ سەرژێكرن و ئاڤا كەلێ هەمی پیس كرن. پاشێ ژی ئاڤا كەلێ ب یەكجاری بڕین. سریجخانەییێن كەلێ تژی خوین بوون و ئاڤ ژێ هاتە برین. خانێ كوردان سبێ ژ بۆ نڤێژێ رابوو چوو سریجان، دا دەستنڤێژێ وەرگریت بەرێ خوە دایێ سریجخانە هەمی بوویە خوین و ئاڤ ژی لێ هاتیە بڕین. دەما ئەهلێ كەلێ هەمی رابووی، ئەڤ چەندە دیتن، حالێ وان گەلەك نەخوش بوو.ئێدی بێهنمرار كەفتە كەلێ و عەرز و عەیال ژ تێهنان دا كرن نالەنال.

چ سەبەیە تیرەتاڤە
ڤان عەجەمان گەشت و راڤە
ژ خانان بر كرن ئاڤە

شاهێ عەجەم وێ كوو دكەتە
چل حێشتران سەرژێ دكەتە
سریجان تژی خوین دكەتە

شاهێ عەجەم چوو سەر سۆلینە
سەرێ سە و دێلان برینە
سریج پەنگاندن ژ خوینە

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەكولینێن كوردی

سۆلین و ئاڤ خراب کرن
کۆپەك تێدا مرار کرن
سریج ژ خوینێ سۆر کرن

هندی گا نە هند حێشترن
سەر سۆلینان سەر ژێ کرن
سرینجە تژی خوین کرن

عەجەم چوونە بن چیایی
ئاڤ ژ سۆلینان وەرگێرایی
کەڤلێ گامێشان پێ دادایی

"هەی مەحموودکێ ئالەکانی
سەۆ کورێ نەهسەد سانی
من هەنە پێنسەد خولامێد بیانی
رۆژ هەیە بەلکی نەگەهیتە یەکی کەرەك نانی
تو بۆ چ بووی سابینا مالا خانی"

چ سبەیە رۆژ ئەینە
خانان هەلگرتن مەسینە
قەستا نڤێژێ کرینە
سریجخانە تژی خوینە
خانێ کوردان چ حال نینە
روونشتن بۆ خوە گرینە

چ سبەیە سبە سۆرە
خانان هلاڤێتن ژۆرە
ئاڤا سۆلینان تێت سۆرە
ڤان خانان بوو لۆرەلۆرە

Zakho Centre
for Kurdish Studies

چ سبەیە سبە سارە
فەقیان دەست دان ترارە
سریجخانە ژەهرەمارە

ئەڤ خانێ مە چ بێگاڤە
ل سەر سریجان گەریاڤە
هند ئاڤا زەلال نەدیت کو
پێ بشۆتن دەست و چاڤە

خان وێ لەز دکەت و وێ دلەزینیت
ئاڤێ ل ناڤ خوینێ دهەلینیت
"ئینشاڵاه کەس حالێ من نەبینیت"

خان وێ سریجان دفکوریت
ئاڤێ ناڤ خوینێ ڤەدگریت
"ینشاڵاه کەس حالێ من نەبینیت"

خانێ سۆر رابوو رندری
دفکوریت مندالا کوری
هناڤان رادبیت گوری

خوینێ ناڤ ئاڤێ کەف داڤە
هاڤینە بێهنمرار کەفتە ناڤە
من حەیفا مندالێد ساڤا

ڤان خانان لێبوو نهارە
بەستن فۆت و دادان چارە
مەفەرێ مە یێ جەبارە

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

خانێ كوردان رابوو چوو نک دایكا خوه لەعلیخانێ و گۆتێ: "دایێ! بۆ مه چارەیەكێ پەیدا بكه". دایكا وی گۆتێ: "ئەو رۆژا ته هۆستا هەمی كوشتی، بلا ته مەحموودك ژی كوشتبا". خان، ژ نەچاری دەستێد خوه ل بەر ئەسمانی ڤەكرن و دوعا ژ خودێ خوەست دا بارانەكێ ببارینیت. خودێ تەعالا ژ بانێ بلند دل ب وان سۆت و هەر چەند دەمێ بارانان ژی نەبوو، لێبەلێ بارانەكه خورت رێكر. پشتی بارینا بارانێ، شاهیانه كەفته ناڤ ئەهلێ كەلێ. شەوق و كەیفا خوەشمێرێت د كەلێڤه خوەش بوو.

خانی گۆت: "هەرێ دایێ هەرێ دایێ
ژ كۆچـــــكێ وەرە ســـــــەرایێ
مـــــه بكـــــه تـــــەیبیر و رایـــــێ
عەجـــەمان ســـۆتم ســـەر دنیـــایێ"

دایكـــێ گـــۆتێ: "هـــەرێ خـــانۆ
تـــەیبیر ئـــەوە یـــا تـــه كـــری
رۆژا دمـــــــدم خلاســـــــكری
ســـەرێ پێنســـەد پـــالان بـــری
دەنـــگ ل مـــەحموودكی نـــەكری"

خانی گۆت:
"نەعلـــەت تـــوخمی، عەســـل ژنـــه
ئـــــەولی ژی دایكـــــا منـــــه
چـــاوا ســـۆتی زكـــێ منـــه"

خـــــانێ لـــــەپزێرین رابوویـــــه
دەرەجێـــد كـــەلێ ســـەركەفتیه
بـــــەر قبلـــــێ راوەســـــتیایه
دوعـــــا ژ خـــــودێ خوەســـــتیه

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەكولینێن كوردی

خانێ سۆر چوویە سەر بانی
ڤیریێ دهێلیت بەر ئەسمانی
"هیڤیا مە ڕەببێ رەحمانی"

"یا کەر عەڤرێ سەر مەیدانێ
تو بدە تەبەك بارانێ
ئاڤ تژی بیت سریجخانێ
دا ڤەخوەین، بچین سەیرانێ
کەر عەڤرێ سەر مەیدانێوۆ
تو بدە تەبەك نختێوۆ
ئاڤ پەنگیت سریجخانێوۆ
دا ڤەخوەین، بچین گەشتێوۆ

کەر عەڤرێ رەش و درێژە
تەبەك بارانێ دارێژە
دا پێ بکەین نڤێژە
چاڤێد مە گرتن قرێژە

یا کەر عەڤرێ رەش و تاری
د دانێ نیڤرۆ، ئێڤاری
تەبەك بارانێ بباری

یا کەر عەڤرێ رەش و شینە
تەبەك بارانێ بارینە
عەسکەرێ خانان چ حال نینە"

نە نیسانە نە گولانە
بەینا تیرمەه تەباخانە
قرپێنەك کەفتە ئەورانە

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سانتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

یالّاهـ خێر بێتن بارانە
ئاڤ پەنگاند سریجخانانە
ناڤا کەلێ بوو شاهیانە

نرێنەك کەڤتە شێرانە
قەبەقەبا ریادانە
ڤان خوەشمێران ناڤ خوە دانە

شوشتی خوینا د حەوشێ
ئاڤ تژی کر سریجێ
خەلکێ کەلێ پێ کر نڤێژا سبێ

ئاڤ چوو سریجێد خانانە
سۆفیان دەست دا مەسینانە
ئەڤرۆ دێ کەین نڤێژانە

هینگێ خانێ لەپزێرین هزر کر نامەیان بۆ میرێت کوردان رێکەت دا ب هەوارا کەلا دمدمێ بێن. رابوو مەلا تەیبێ کاتبێ خوە گازی کر و ژ بۆ هەر میرەکی کوردان نامە نڤیسین و رێکرن کو بێنە هەوارا خانێ کوردان. پشتی دەمەك چووی، چ جەواب ژ میرێت کوردان نەهاتن و کەس ب هەوارا کەلا دمدم نەهات.

مەلا تەیبۆ بلەزینە
کاخەزان بنڤیسینە
ناڤ ئیسلامێ بگێرینە
عەجەمی دۆر مە گرتینە
مە شەرە، چ سولحە نینە

"هون لەز کەن و بلەزینن
مەلا کاتبێد من بینن

Zakho Centre
for Kurdish Studies

هوبری کاخەزان رەشینن
ناڤ میرەکان ڤەبژینن
بۆ من عەسکەری جەمینن"

کاخەزۆ بەلگێ بیۆکێ
مەلا نڤیسی سەر چۆکێ
رێکر بۆ میرێ دهۆکێ

کاخەزۆ بەلگێ گێلانێ
مەلا نڤیسی ئەیوانێ
رێکر بۆ پاشایێ وانێ

کاخەزۆ بەلگێ گولێۆ
مەلا نڤیسی سبێۆ
رێکر بۆ میرێ مووشێۆ

کاخەزۆ ژ بەلگێ تاری
مەلا نڤیسی ئێڤاری
رێکر بۆ میرێ هەکاری

کاخەزۆ بەلگێ هەژیرێ
مەلا نڤیسی نک بیرێ
رێکر بۆ میرێ جزیرێ

کاخەزۆ بەلگێ هێرۆیێ
مەلا نڤیسی نیڤرۆیێ
رێکر بۆ میرێ زاخۆیێ

کاخــــەزۆ ژ بــــەلگێ گـــولێ
مـــــەلا نڤســــــی ل ملـــــێ
رێکـــر بــــۆ مــــیرێ مووســـــلێ

کاخــــەزۆ بـــــەلگێ هنــــارێ
رێکـــر بـــــۆ میرکــــێ زێبـــارێ
بــــۆ خانـــــان بێیـــــە هــــەوارێ

مـــــەلا کاخــــەز نڤیســــــاندی
ئاڤێت بەر بایێ رەحمێ وێ شەقاندی
ژ خودانـــــــــان را گەهانــــــــدی

کاخـــــەز تـــێن و قـــەوی شــــینن
خەبەرێــــد خــــوەش تـــێ دا نیــــنن
یـــــەقین پاشــــا ل مــــال نیــــنن

کاخـــــەز تـــێن و قـــەوی رەشــــن
خەبەرێــــد تـــــێ دا نەخوەشـــــــن
یـــــەقین ئــــەو پاشـــا نەخوەشـــــن

کاخــــەز رەشــــن، رەنگـــێ مـــۆرێ
چ مــــــەلا لــــێ نــــادەن دۆمـــــێ
یـــەقین نەخوەشــــە، پاشــایێ رۆمـــێ

کاخـــــــەز رەشــــــن، ژ نــــــەزامێ
چ مـــــەلا لــــێ نــــادەن خەبــــەردانێ
نەخوەشـــــە، ســــولتانێ ئیســــلامێ

کاخەزێـــــد خــــوە جەماندینــــــە
بــــەر و پشـــت یـــێ دنەقشـــاندینە
چ خەبەرێـــــد خـــوەش تــــێ نینــــە

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکولینێن کوردی

"ئـەڤ مـیره هـەمی نـەخوەش بـن
کۆلانێـد وان تـەرم و لـەش بـن
ئـەو ژ خـەزایێ بـێ بـەش بـن"

"جـابێ بـدەن مـیرێ سـەرحەدە
بـەر خـوە بکـەت کراسـێ شـەمەدە
نـەهێت زەحمـەتێ ل خـوە نـەدە

جـابێ بـدەن مـیرێ بەهدینـە
چ جوهییـە نـەینک شـینە
نـەهێت، مـن منـەت ژێ نینـە

جـابێ بدەنـە مـیرێ وانـێ
چ جوهییـە ل بـەر دوکـانێ
نـەهێت، شـەرێ کوردسـتانێ

جـابێ بدەنـە مـیرێ بۆتـان
بروونیـت دگـەل دای و دۆتـان
نـەهێت شـەره مەلکـەمۆتان"

نـە بادینـان نـە شـەمزینا
نـە نـاڤ کۆجکێـد مـیرێ بۆتـان
کەسـێ هـەوار بـۆ خانـان نـەینا

دەما هەوار ژ بۆ خانێ کوردان نەهاتی، دایکا وی گۆتێ: "هەوارا تە ئیلّا ئەولیا و باطنی و مناسبێن خودێ نە. دوعایێ بکە دا ئەو بێنە هەوارا تە". خانێ کوردان ژی دوعا ژ خودێ خوەست کو ئەولیا و باطنی بێنە هەوارا وی. خودێ دوعایا وی قەبلاند و کۆمەکە باطنیان د سوورەتێ تەیراندا دادان ل سەر برجێن کەلا دمدم و هاتن هاری خانێ کوردان.

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکولینێن کوردی

"هەرێ دایێ هەرێ دایێ
هەی کورتکێ لەبلەبایێ
مە بکە تەیبیر و رایێ
کەس ئیمدادا خانان نایێ"

"چ تەیبیرە ل خوە کری
چ رایە تە ل خوە کری
خوە دمدمی ئاسێ کری
شاهێ عەجەم بن خوە پەیا کری"

"دمدم نەبووم کرمە دمدم
ئەز میر نەبووم کرمە حاکم
برادۆستان کرمە دوژمن
شاهێ عەجەم دەینا بن من"

های دمدمە، های دمدمە
تۆپان سەر مە گورمەگورمە
شاهێ عەجەم دەینا بن مە

دایکا خانی کر تەخمینە
"هەوارا تە باتنینە
چ مەفەرێد دی مە نینە

هەرێ داوۆ کاخەز شینن
چ گر و نیشان تێ نینن
هەوارا تە باطنی نن"

هەوارا من خودێ، غەوسێ بەغدایێ
کەس هەوارا خانان نایێ
دگەل خانان بێی خەزایێ

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخو بۆ ڤەکولینێن کوردی

هەوارا من خودێ، شێخ ئەحمەدێ بادی
تو علمێ خودێ ریادی
هەوارا خانان دا هاتی

هەوارا من خودێ، شێخ زێلاتێ
شەڤێ و رۆژێ دکەی خەباتێ
دگەل خانان بێی ئارەساتێ

هەوارا من خودێ، شێخ پرمیسە
د دەستیدا شیرێ رویسە
بۆ خانان بکە نامیسە

هەوارا من خودێ، شێخێ ناڤکوران
تو خودانێ علم و سران
هانەك بێت بۆ باب و کوران

هەوارا من خودێ، ماریمێ ساتێۆ
پلنگۆ کەفتی لاتێۆ
هانەك بێتن بۆ خانێۆ

هەوارا من خودێ، مناسبێ پیرەلۆکە
چار شەهیدێد دەشتیلۆکە
بێن هەوارا خانان نووکە

هەوارا من خودێ، مەلا ئەحمەدێ کەمەکی
تو ب عەبایێ رەشبەلەکی
تو ناڤ باتنیان گەلەکی

Zakho Centre
for Kurdish Studies

هەوارا من خودێ، مناسبێ شووشێۆ
علمێ خودێ دکۆشێۆ
تو بێی هەوارا خانێۆ

هەوارا من خودێ، شێخ ئەحمەدێ بشێشی
دائیم علمێ خودێ دبێژی
تو سەنجاقا خانان بکێشی

هەوارا من خودێ شێخ عەلیێ دزێۆ
دگەل شێخ مووسایێ نیشێۆ
دگەل شێخ نازرێ قبلێۆ
تڤەنگان داگرن تێزێۆ
دگەل خانان وەرنە رێزێۆ

هەوارا من خودێ، شێخ سماهیلێ بیادری
شیر و مەرتالان هلگری
بێیە خەزایا کافری

چ سپێدەیە، دنیا زەر بوو
رەفەك فەرخێد کۆتران دەر بوون
رەخێد برجا کەلێ وێربوون
ژ خانێ کوردان را عەسکەر بوون

چ سپێدەیە، دنیا زەرە
رەفەك کۆتران هاتنە دەرە
رەخێد برجێد کەلێ وەرە
ژ بۆ خانێ کوردان لەشکەرە

Zakho Centre for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

چ ئێڤارە، درەنگییە
برەکە تەیران فریە
سەر برجێد کەلێ دانیە

چەند خیزێ د ڤان چەمانە
چەند بەلگێد دار و بەرانە
چەند ستێرێد ئەسمانانە
سەر برجێد کەلا خانانە
هند باتنیان دانانە

مناسب هەمی جەمیانە
دەست ل سەر قەڤدێد شیرانە
هیڤیا ئەمرە خانان مانە

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکولینێن کوردی

٤ - ٧: بەشا هەفتەم

خانێ کوردان و لەشکەرێ خوە هەیامەکا دی شەرێ خوە کرن. پشتی ئاڤا بارانێ ژی هێدی هێدی کێم دبە، دەرفەتێن بەرخوەدانا کەلێ ژی کێم بوو. هینگێ خانێ کوردان گۆتە دایکا خوە: "دایە! ئەز چ بکەم؟ کەس ب هەوارا مە نەهات و ئاڤا مە ژی ئێدی یێ کێم دبیت". دایکا وی گۆتێ: "کورێ من! دەستێ خوە بدە شیرێ خوە و تو و لەشکەرێ خوە داکەڤن مەیدانێ. ب مێرانی شەرێ خوە بکەن دا ناڤ و دەنگێ مێرانیا وە ل دنیایێ بەلاڤ ببیت". خانێ کوردان ژی گۆتێ: "بلا دایە، دێ وەسا بکەم، وەکی تە دڤێت". پاشێ جابا کورێ خوە عەبدال بەگێ ژی رێکر دا ئەو ژی بەتن.

خان دبێت:

"هــەرێ دایــە، هــەرێ دایــێ
تــو بکــە تــەیبیر و رایــێ
هــەوار چــوون قــۆلێ بەغــدایێ
بــێ هیڤــی مــە، ئیمــداد نــایێ"

دایکــا خــانی دبێــت خــانی:
"خــانۆ، کــورێ دێلەشــێرێ
دەســت بدە شــیرێ هــەرە گێرێ
خودێ بەرخێ نێر دا بۆ کێرێ"

خــــانی گــــۆت:
"نەهاڤێــــژە هشــــکەتانە
دێ دەســت باڤێــژم چــەکانە
تنــە دێ بچــمە مەیدانــە"

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکولینێن کوردی

"هــەی خــانۆ، كـوڕێ مـۆمێ
بـــەس بكێشـــە ئـــەڤێ دۆمـــێ
دەسـت بـدە شیری هـەرە كۆمێ
هەكە نەوێرى ئەز وێ چوومێ
دا نــاڤ بچــیت ئـــەرزەرۆمـــێ

هـــەی خـــانۆ، ســـەرە هیڤیـــێ
تـــو نەكێشـــە رەزیلیـــێ
دەسـت بـدە شـیری هـەرە زەڤیـێ
هەكـە نـەوێرى بـدە سـتیێ
دا نـــاڤ بچـــیت كورمـــانجیێ

هـــەی خـــانۆ، ســـەرە دەولـــەتێ
تـــو نەكێشـــە رەزالـــەتێ
دەسـت بـدە شـیری هـەرە داوەتـێ
هەكـــە نـــەوێرى بـــدە مـــەتێ
دا نــاڤ بچیت نــاڤ حوكمــەتێ

تـو خـانی، خـانێ كـوردانی
مەلـــەڤانێ بـــن بـــەهرانی
دەلیلەتێـــد شـــۆلان دزانـــی

هـــەرێ خـــانۆ، بـــەرخێ دایـــێ
دەسـت بـە شـیری هـەرە خـەزایێ
بكـــە تـــاریخ ل دنیـــایێ"

خـــــــان دبێـــــــت:
"هـــەرێ دایـــێ هـــەرێ دایـــێ
ئـــەز خـــانم، خـــانێ بۆخەمـــە
پیرەمێرەكـــــێ كۆنەمـــــە

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەكولینێن كوردی

تێـــرا گـــەرەکا دی هەمـــە
نـە خاسمـە کـو کـورێ تەمـە

هـــەرێ دایـــە، هـــەرێ دایـــێ
ســــــبەیی وەرە بێلایـــــــێ
ئەم چەند مێر دێ چین خەزایێ"

"هــەی ســتیێ هــەی ســتیێ
هــەی کـورتکێ زەنـدك سـپیێ
سـبێ دێ خوارکــەڤین زەڤیـــێ
دا نــاڤ بگــەریت کورمــانجیێ"

خـــان دبێـــت ژنـــا مـــەزنێ:
"هــەی کــورتیێ دەسـت بـازنێ
ســـــبەهی رۆژا مرنــــــێ
ئـەم چـەند مێـر تێنـە کوشتنێ"

خـــان دبێتـــە ژنـــا بـــەرێ:
"هـــەی کـــورتیێ بـــازن زەرێ
ســـــبەهی وەرە پەنجـــــەرێ
ئەم چەند مێر دێ چین سەفەرێ
نێر مێرێ خوە، نێـر خەنجەرێ"

"هـــەی ســـتیان هـــەی ســـتیان
بیـــنن رەختێـــد کۆدەریـــان
بشـــدینن پشـــتێد لاویـــان
لاوی شـۆر بـوون سـەر دەریـان
وێختـــە خـــان دێ چـــن زەڤیـــان

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخو بۆ ڤەکولینێن کوردی

هـــەی ســـتیێ، هـــەی ســـتیێ
زاڤـــا راکـــە پشـــت پـــەریێ
ئـــەوە میێـــرێ بـــاب هیڤیـــە

هـــــــــای زەری، زەری، زەری
زاڤـــا راکـــە ل پشـــت پـــەری
دا دگـــەل خانـــان بیێتـــە شـــەری"

رابـــوو، رابـــوو، رابـــوو، رابـــوو
عەبـــدال بـــەگێ بـــابێ رابـــوو
بـــەژنا شـــرین تیێـــک هـــەژیابوو
ســـیلەح ل مـــلان دو تـــا بـــوو
بـــرەك لاوان ل دوو خشـــیابوو
خزمـــەتا بـــابێ ویێســـتابوو

پاشی خانێ کوردان هەمی سەرقۆل و لەهنگێد خوە کۆم کرن و گۆتە وان: "ئەم چ بکەین"؟ ئەوان ژی گۆت: "ئەم دێ رابین چەند زیێر و زینەتێ کەلێدا هەیە دێ بحەلینین و بکەین ئالاتێد هەربێ. دا هەم دلێ مە ل دوو مالێ دنیایێ نەبیت هەم ژی ئەڤ مالە بۆ عەجەمی نەمینیت". خانی ژی ئەمر دا: "بلا هەر خوەشمیێرەك ل دوو دلێ خوە بۆ خوە ئالاتێد شەری چیێکەتن". دو میێرچاکێد خانی هەبوون؛ ناڤێ یەکی قەرۆیێ بیێدکاری ناڤێ یێ دی ژی کانین بوو. هەردوو دەستەبراییێد ئیێک بوون. ئەو چوونە نک جقسی دا شیرەکی ب دلێ خوە بدەنە چیێکرن.

ســـــبەیە خانـــــان دیوانـــــە
مەســـقەل بـــدەن قەڤدیێـــد شـــیرانە
مـــە ســـبێ عەمـــەل ســـەیرانە

ســـــبەیە خانـــــان تـــــەیبیرە
مەســـقەل بـــدەن خەنجـــەر و شـــیرە
ســـــبەیی عەمـــــەل نیێچـــیرە

عەبدال بەگێ گۆتە بابێ خوە
"مە رای گۆتن، رای پەرێتن
هەدوودان جوهۆر ئاڤێتن
دەستەك شیران مە دڤەتن"

"یاڵاهـ دەسكۆكان لەزینن
هۆستا و جقسیان بینن
قورسێد زێران بحەلینن
دەسكێد شیران تێ هەلینن
پاش مە دێ بۆ كێ بمینن
لاو بچووكن بكەرمینن"

قورسێد زێران هەرشاندن
باچۆقێد شیران شداندن
حەجەتێد لاوان براندن

خانێ سۆر دبێت جقسیان
"مەسقەل بدەن شیر و مسریان
شل نەكەن ملێد لاویان

قورسێد زێران ب هەرشینن
باچۆقێد شیران بشدینن
حەجەتێد لاوان برینن"

قورسێد زێران حەلاندن
شیر كاڤلانڤە تێ ئالاندن
بەر بەژنێڤە هەژاندن

یەك قەرەیە، یەك كانینە
هەردوو برایێد ئاخرەتینە
وێ نك جقسی روونشتنە

"من شیرەك ژ تە دڤێتە
د دەستە من دا نەشكێتە
دا ئەز پێ نەبم فهێتە

من دڤێت شویرەك پیلای
تاسەك مفرقی لێ دای
دا پێ بگەهم خیشەتا شای"

جقسی وێ شیرەك چێكری
تاسەك مفرقی لێ كری
دا دەستە قەرۆیێ بێدكاری

قەرە شیر گرت و هەژاندی
چركەچرك شیری ئیناندی
د باچۆخی را فراندی

"نەعلەت بابێ تە جقسیە
شۆلا تە ب حلەییە
هەكە شیرێ من د شەری شكەستبوو
دا ژ خانی بم شەرمەزاریە"

جقسی دو شیر ناڤ ئێك نایی
سەرشەقا وی ژ پیلایی
یەك چەكووچ تنە لێ دایی
بۆ قەرۆ بێدكاری ئینایی

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەكۆلینێن كوردی

جقسی وێ شیرەك چێکری
دو شیر ناڤ ئێک دا بری
تاسەك مفرقی لێ کری
دەستە قەرۆیێ بێدکاری راکری

شیری دگریت و دهەژینی
چرکەچرکێ ژ شیری تینی
چ عەیبان شیری نابینی
دل و یەقین دحەبینی

خانێ سۆر چوو ناڤ فەقا نە
فەقیان کتێب دەینانە
دەست ئاڤێتنە شیرانە
"سەر گۆری خانێ کوردانە
نێ ئەڤرۆ رۆژا مێرانە"

خانێ سۆر چوو ناڤ فەقیان
فەقیان دەست دانە شیران
"سەرێ مە گۆری خانێ میران"

خان چوو کەل و کەلەمەندان
دکەت نەسیحەتێد مەردان
"کەس بەر من نەکەت گۆڤەندان"

خان چوو کەل و کەلەدێران
وێ دکەت نەسیحەتێد خێران
"کەس بەر من نەکەت چ گێران"

پشتی هەر خوەشمێرەکی شیرەکی ب دلێ خوە بۆ خوە چێکری، دیسا دیوان بەستن. خانێ کوردان گۆت: "عەیبەکە مە هەیە". ئەهلێ کەلێ گۆت: "خانۆ! عەیبا مە چیە"؟ وی گۆت: "عەیبا مە ستینە (خانمن). پشتی کو ئەم بێنە کوشتن ئەو دێ بۆ کێ بن". ستیان هەمیان پێکڤە گۆتن: "پشتی وە، مە مالداری حەرام بیت". هنەك ژنێد کەلێ ژ بۆ کو ب ساخی نەکەڤن د دەستێ عەجەمان ژەهر ڤەخوارن و خوە کوشتن. هنەکان ژی پێچوولك و دەرگووشێن خوە ب خوەڤە گرێدان و خوە ژ برجێن کەلێ بەردانە خوارێ. ئەڤ فیداکاریا ژنان جەرگ و دلێ خانێ کوردان سۆت. لێبەلێ بووکا خانی، خان پەریێ، خوە نەکوشت و گۆت: "حەملێ من حەملێ کورانە. کورێ من دێ حەیفا بابێ خوە هلینیت. لەو ئەز خوە ناکوژم". خانێ کوردان ژی ئەو دەستوور داکو پشتی شەری بچیتە مالا بابێ خوە.

"شۆلێد مە هەمی ب کتێبن
تشتێد مە هەمی ب هسێبن
پاش مە ستی دێ بۆ کێ بن

ئەز خانم، خانێ کوردانم
دورناسێ بنێ بەهرانم
عەیبەکێ ڤێ شۆلێ دزانم

خانم، خانێ لەپزێرینم
بازیێ ل سەر هێلینم
عەیبەکێ ڤێ شۆلێ دبینم

دێ پسیارێن مە بێ عێبن
گۆتنێد مە ژی بێ لێبن
پشتی مە ستی بۆ کێ بن"

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

خان دبێژیت ڤان زەریانە
"خەملن رەنگێ حۆریانە
من، هوون هەمی دەستوور دانە
هون هەرن بۆ کافرانە"

زەریا خانی گۆت:
"کەپ و لێڤێد مە دێ برین
سەرکۆکێد مە دێ تراشی بن
شووکۆکێد مە دێ خازی بن

کەپێ ستیان بری بیت
سەرکۆکێ وان تراشی بیت
پاش خانان مالداری نابیت"

چێ دبیتن زەریا خانی
زەریا خانی دل و جانی
وێ گۆڤەندەك برە بانی

ستییێد خانان پر حنێرن
پسیاران ئێکوودو دگێرن
پشتی خانان دێ بۆ کێ بن

ستییێد زەر و زراڤە
ل روویان نەکەفتی تاڤە
مخابن عەجەم بێت ناڤە

ئەڤ زەری چەندی دەلالن
سەر دۆشەکان نالەنالن
چ نەخوەشێد د بێ حالن

Zakho Centre for Kurdish Studies

ستی وێ دکەن زێمارە
دەستی گرتن دو ترارە
یەك ئاڤ تێ دا، یا دی ژاهرە

"ئەم ستینە چل پترین
تاسێد ژاهرێ ژێک وەرگرین
یەك ڤەخوەین چار پێ بمرین"

ستییێد خانان وێ چ دکرن
فینجانێد ژاهرێ تێ دکرن
یەك رادکەت چار پێ دمرن

ئەو فینجەنێد تژی ژاهرە
یەك ڤەدخوەت، پێ دمرن چارە
نەڤەخوار پەریا نازدارە

زەریا، خان عەبدال تەرلانە
حەملێ وێ حەملێ کورانە
وەرناگریت فینجانانە
سەر دبەت مالێد بابانە
کور ڤەدکەن تۆلێد بابانە

ستیان بوو نالەنالە
نیڤەك ژێ دایکێد مندالە
هەچی ڤەخوار مر دەرحالە

وان لاندك خوەڤە شداندن
خوە حەوالان دا فراندن
جەرگێ ڤان خانان کراندن

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سانتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

خـــان زڤـــری ژ نـــاڤ زەریانـــە
وێ دادرێـــــژیتن رۆندکانـــــە
حـــەیفم مندالێـــد کورانـــە

مـن هـەفت کـور کرنـە زاڤـا
گـــوری رادبیــــت ژ هناڤـــا
حـــەیفا مـــن منـــدالا ســـاڤا

خـان تێـت و دکـەتن گـری
ژ هناڤـــان دچـــیتن گـــوری
حـــەیفا مـــن منـــدالا کـــوری

خانێ کوردان ئەمر دا: "هەچی کەسێ حەز نەکەت شەری بکەت سەربەست ژ کەلێ دەرکەڤیت و بچیت". د ڤێ ناڤبەرێدا خانێ موکری ژنا خوە و کورێ خوە ل سەر پشتا هەسپی سووار کر و ئینا ئەیوانا کەلێ. دەما چاڤێ خانێ لەپزێرین ڤێ چەندێ کەفتی، گۆتە خانێ موکری: "وە دیارە دەما بوو شەر تو دێ برەڤی". موکری گەلەك عاجز بوو و ژنا خوە و کورێ خوە دەملدەست کوشتن.

"خـــــانم، خـــــانێ کـــــوردانم
ئـەڤ خیڤـەت و چـادر تێـرا مـن نیـنن
هەیفـــەکێ ڤـــێ شـــۆلێ دبیـــنن"

خانـــــان وێ گرتـــــی دیوانـــــە
"روح شـــرینە، عوفـــەك گرانـــە
هەچـــــی مـــــال و ژن دڤێتـــــە
بـــلا بچـــیت مـــن دەســـتوور دانـــە"

خانێ موکری تێت لەزینیت
ژنێ و کوری دگەل خوە تینیت
ناڤا دمدمەی دا تینیت

خانێ کوردان وێ دبێتە
"هەکە شەرم، هەکە کرێتە
هەچی مال و ژن دڤێتە
بلا ژ دمدمی نەهێتە
دا ژ خودێ نەبین فهێتە

هەچی دڤێت مال و ژنە
بلا نەهێت دگەل منە
بۆ من ژی خودێ مەزنە"

خانێ کوردان گۆتە خانێ موکری:
"تو ئەو نینی یێ ل دەڤی
هەچی گاڤا شەر هەلکەڤی
یەقین ئەڤە تو دێ رەڤی"

موکری گۆت: "تە ژ بەر منە
من حەرام بن مال و ژنە
خوە دگەل تە بدەم کوشتنە"

خانێ موکری دزڤریتە
ژنێ دگەل کوری دکوژیتە
کوری ژ هناڤان رادبیتە

موکری، شیرێ خوە ل با کر
روح ژ قالبی جودا کر
جەرگ و دلان ئاگر راکر

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

پشتی خانێ کوردان و لەشکەرە وی خوە ژ هەر خەمەکە دنیایی خالی کری و چ تشت ل دوو خوە نەهێلایی دا دلێ وان ل دوو را نەمینیت، کەلا مێرانیێ خوە لێدا و پێکڤە گۆتن: "رابین دا بچینە ل سەر دوژمنی". بەری ژ کەلێ دەرکەڤن گوڤەندەك بەر دەرێ کەلێ گرێدان.

دێ هلـــــۆن بــــــابۆ دا بچــــــنێ
دێ هلــــۆن جـــــانۆ دا بچــــــینێ
مســـــریان تـــــەرکـــــەین ژ خــــوینێ
مــــرن خوەشـــــترە ژ ڤــــێ ژیــــنێ
ئـــەڤ حـــالێ هـــۆ ئـــەم کـــەتینێ

دێ هلـــــۆن بــــــابۆ مجالـــــــە
دێ هلــــۆن جــــانۆ مجالــــــە
شـــۆر بکــــەین بەندێـــد مەرتالـــە
مــــە ژ خـــودێ فەرســــەد ئێخبالــــە

دە هلـــــۆن بــــــابۆ مــــە وەختـــــە
دێ هلـــۆن جــــانۆ مــــە وەختــــە
خـــوە گرێـــدەن چـــەك و رەختـــە
مــــە ژ خـــودێ تـــــالع و بەختــــە

دێ هلـــــۆن بــــــابۆ هـــــــەوارە
دێ هلــــۆن جـــــانۆ هــــــەوارە
پـــــف بــــدەن داهــــۆل و نقــــارە
تــــەمام بوونــــە یـــــەك هـــــزارە
خـــــانێ لـــــــەپزێرین ســــــەردارە

"ئــــەز خــــان م، خانــــــەمیرە
ســـــەرێ مـــــن ســـــندانێ تـــیرە
ســــینگێ مـــــن مـــــەرتالێ شـــــیرە

ئەز خانم، خانێ میران
سەرێ من سندانێ تیران
سینگێ من مەرتالێ شیران"

های رابوون رابوون و رابوون
بەژنێد شلکۆکە هەژیا بوون
کۆمێد لاویان وێ رابوون
سیلاح ل ملان دو تا بوون
رەختێ زێرین گرێدابوون
کومزوری سەر دا کێشابوون
پشت دەرگەهان راوەستابوون
هیڤیا ئەمرێ خانان مابوون
هەتا کەنگی دکەین گرین
بەحس و حالان ژێک هەلدگرین
.... بەر پێکان دادبرین

گرێدان رەختێد ب مۆری
ب قوەتا رەببێ ژۆری
دەرکەفتن ژ مەزەلا ژۆری

خان سێ جاران وێ دبێتن:
"هەچیێ مال و ژن دڤێتن
بلا ژ کەلاتێ نەهێتن"

کۆما شێران دابەرستن
قەڤدێد مسریان بەرستن
گۆتن: "خانۆ، ما ئەم گۆلکێد بابێ تەنە
هەفت سالە تە ئەم کەلێ ڤەبەستن"

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

"بێـــژن عـــەبـــدال بـــەگێ جانـــە
بچـــــيت تـــــەرەڤ گوندانــــــە
بينـــــــيتن چـــــەند متربانـــــە
بـــــۆ خـــــوە بکـــــەين ســـــەيرانە"

ئـــەو عـــەبـــدال بـــەگێ جانـــە
چـــوو بـــۆ تـــەرەڤ گوندانــــە
چــــــەند مــــــترب وێ ئينانــــــە
بـــــۆ خـــــوە کـــــرن ســـــەيرانە
"پـــێ مـــە شـــل بـــوون ژ گۆڤەنـــدا
مليـــد مـــە شـــل بـــوون کەريەنـــدا
ئـــەم دێ قـــوت بـــين ژ برســـان دا
ناگەهينــــــــــە چ مــــــــــرادا"

خانێ کوردان لەشکەرێ خوە هەمی بەر دەرگەهێ کەلێ کۆم کر و پيلانا خوە بۆ وان گۆت. گۆت: "ئەم دێ ب رەنگێ تەسليمبوونێ دەرکەڤن. پاشێ دێ ل ناڤ خيڤەتێن عەجەمان بەلاڤ ببين. ئەز دێ بچم بن خيڤەتا شاهی، خانێ موکری ژی دێ بچيت ل بن خيڤەتا خەليفە. دەما من شەر هەلێخست، هوون ژی دەست ب شەری بکەن. هەتا دەنگێ شيرێ من نەهێت کەس دەست ب شەری نەکەت". ب ڤی رەنگی ژ کەلێ دەرکەفتن. دەما عەجەمان ديتی کورد ژ کەلێ دەرکەفتن گۆتنە ئێک: "بەس تۆپان باڤێژن کەلێ. کوردان شێرێ مە پێ چێنابيت ئەڤە تەسليم دبن". خانێ لەپزێرين قەستا خيڤەتا شاهی و خانێ موکری قەستا خيڤەتا خەليفە کر. بەرێ خانێ موکری گەهشتە خيڤەتا خەليفە.

ســــــبەيە دەمـــــــێ ســـــــحارێ
متربـــــان پـــــف کـــــر نقـــــارێ
خـــــانێ ســـــۆر مەشـــــيا حيســـــارێ

Zakho Centre for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلينێن کوردی

شێر ژ کەلان هاتن خوارێ
سبەیە دەمێ سەحرایێ
بوو پیکەپیکا زرنایێ
خان دەرکەفتن بۆ خەزایێ

خان ڤەرەسین ژ دەرەجا
بوو تەقەتەقا دەبانجا
خانە سەرداریێ کورمانجا

هاتن دەرەجێد بەرینە
هەردوو خان ڤێ دا مەشینە
وان هیڤیا سەرێ خوە نینە

هاتن دەرەجێد کولایی
هەردوو خان ڤێ دا مەشیایی
هیڤیا سەرێ خوە نەمایی

هاتن دەرەجێد خوەرستی
خان ژ کەلێ ڤەرەستی
گۆڤەندا شێران ڤەبەستی

هاتن دەرەجێد کەلێۆ
هەردوو خانان پێ دانێۆ
لەش گەردمان برن ژێۆ

هاتن دەرەجێد نووبری
ژ هناڤان رادبیت گوری
من حەیفا مندالا کوری

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

هاتن دەرەجێد نووئاڤا
گوری رادبیت ژ هناڤا
من حەیفا مندالا ساڤا

سپێدەیە، تیڤێ هەتاڤێ
مانەکان پێنگاڤا باڤێ
بەس توٚپ و تفەنگان باڤێ
وەختە خان دە چنە راڤێ

هاتن دەرەجێد ژێرینە
رەڤدا شێران بەر خوشینە
هیڤیا سەرێ خوە قەت نینە

خان ژ کەلێ خەرجینە
پێشیا عەسکەری گرتینە
عەسکەرێ خوە شیرەت کرنە

"دێ سەر خیڤەتان بەلاڤ بن
سپێدێ دگەل دەنگە من رابن
ب خەزایێ جان فیدا بن"

خان دبێتە لاویانە
"ئەز بم قوربانا دەستانە
وەکی مێڤانی بەلاڤ بن سەر خیڤەتانە
ژ خوە نەڤەکەن چەکانە
باوەریێ نەدەن ڤان سانە"

خان دبێتە عەبدال بەگێ
"رەختێ زێری وێ کێلەکێ
گازندێ بکە ژ فەلەکێ"

Zakho Centre
for Kurdish Studies

خـان دبێـت هــەر هــەفت كورێـد خـوە
"ئــەز دێ دەمـــە وە پـــەرێ خــوە
مەیـــدانێ بكـــەن شـــەرێ خـــوە
گازنـــدێ بكـــەن ژ رەبـــبێ خـــوە"

"ئــەم كۆمـــا خانـــان حســـێبن
دێ پســـیارێد مـــە بـــێ عـــێبن
شـــۆلێد مـــە بـــێ فەنـــد و لـــێبن
كـــا ئـــەم دێ مێڤانێـــد كـــێ بـــن

كۆمـــا دمـــدمی رەقاســـــن
خـــودان شـــیرێد ب ئەلماســـن
ئـــەم مێڤانێـــد شاهـــ عـــەباســـن

خـــانم، خـــانێ لـــــەپزێرینم
مەلـــــەڤانێ بەحرێـــد شـــینم
مێڤـــــانێ شـــــاهێ ئـــــەمینم

خـــانم، خـــانێ بەگلـــــەرم
رەقاســـــــایێ ب خەنجـــــــەرم
مێڤـــــانێ شـــــاهێ قەچـــــەرم

خـــانم، خـــانێ كالۆمـــــە مـــــە
رەقاســـــەیێ گالۆمـــــە مـــــە
مێڤـــانێ شـــاهی ب خـــوە مـــە"

"ئـــەز خـــانم، خـــانێ مـــوكری مـــە
رەقاســـــایێ ب مســـــری مـــــە
مێڤـــــانێ خەلیفـــــەیی مـــــە"

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەكۆلینێن كوردی

عەجـــــــــەمان گـــــــــۆت:

"چ ســــــــبەیە تیڤـــــــــەتاڤیٚ

بـــەس تـــۆپ و تفـــەنگان بـــاڤیٚ

نــــیٚ خـــان هاتنـــــە ســــلاڤیٚ

ســــــبەیە، هیٚشــــــتا درەنگـــــــە

بـــەس بـــاڤیٚن تـــۆپ و تفەنگـــــە

خـــان هـــاتن ســـلاڤی فرەنگـــە"

وەختیٚ خانیٚ کوردان ب لەشکەریٚ خوەڤە ژ کەلا دمدمی دەرکەفتی عەجەمان هزر کرن ئەڤەنە دیٚ تەسلیم ببن. کەیفا وان خوەش بوو و تانجیٚ شاهی بۆ خانی ریٚکرن دا قەبوول بکەت. بەلە خانی دیسا تانج قەبوول نەکر.

خـــان ژ کـــەلیٚ هاتـــە دەرە

جەوشـــەنەك زیٚـــرین ل بـــەرە

هــــــزارو هزارســـــــەلاوات

ل محەممـــــەد پیٚخمبـــــەرە

خـــان ژ کـــەلیٚ هاتـــە خـــوارە

بـــر کـــر زرنـــا و نقـــارە

عەســـکەریٚ وی یـــەك هـــزارە

دەمـــا کـــەلیٚ دەرکەفتینـــە

سیٚســـەد خیڤـــەت بـــەر خشـــینە

کەس هیڤیا سەریٚ خوە نینە

دەرکـــەفت کۆمـــا دمدمییـــە

سیٚســـەد خیڤـــەت بـــەر لڤییـــە

ســـبەخیٚرەك لـــیٚ کرییـــە

خـــان هاتـــه دەرەجێـــد ژێـــری
وێ دنـــریتن وەكـــی شـــێری
خەلیفـــه تـــانجی دهنێـــری

"هـەرێ خـانۆ تـو كورمـانجی
تـو قـەبوول بكـە ڤـی تـانجی
هەكـه بـەر تۆپـان ئارمـانجی"

"خەلیفـە چـەند بـێ ئوسـووله
خوەش ناهێت خودێ و رەسووله
ئـەز تـانجی ناكـەم قەبوولـه

ئـەز تـانجێ تـه قـەبوول ناكـەم
خوه ژ خـودێ و رەسـوول ناكـەم
كورمـانجیێ بـێ نـاڤ ناكـەم

عەسـكەرێ مـن هـەمی بـەلاڤن
هـــەمی د بـــێ نـــان و ئـــاڤن
هـــەمی گازیـــا مـــن رادبـــن"

خانێ لەپزێرین چوو بۆ خیڤەتا شاهی و خانێ موكری ژی چوو بۆ خیڤەتا خەلیفە. دەما موكری چوو خیڤەتا خەلیفە، خەلیفە خێرهاتن لێ كر و جهێ روونشتنێ نیشان دا. موكری ژی روونشت و گۆته خەلیفە: "من بهیستیه كو تە شیرەكی گەلەك باش هەیه". خەلیفە ژی گۆت هەر چاوان بیت، ب خوه خانێ موكری ئێسیرێ من حسابە. لەورا چوو ئەو شیرێ خوه یێ گەلەك باش ئینا دا دەستێ خانێ موكری. خانێ موكری ژی ژ ڤێ خشیمیا خەلیفە گەلەك مەمنوون بوو و خەلیفە و یێن د وێ خیڤەتێدا هەمی كوشتن.

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

خانێ موکری وێ خوارکەفتە
قەستا خەلیفەی وێ دکەتە
خەلیفە وێ ل بن خیڤەتە
خان سەر پێ سلاڤێ دکەتە
خەلیفە دگریت هەیبەتە

خانێ موکری چووبوو دەر دا
سبەخێرەك کرە سەر دا
خەلیفە دگەل خەبەر دا
"سەر سەر و هەردوو چاڤانە
وەرە پال دە بالیفانە
دا ڤەخوەین جۆتەك فینجانە
ئەو رێزا مە ماقوولانە"

"هەرێ سوارێ خۆهێۆ
سەد نەعلەت دای و بابێۆ
ناڤەخوەم فنجانا ژاهر تێۆ
دێ بم قاتلێ روحێۆ"

خەلیفە دبێتێ: "هەی خانە
تو ژ خوە ڤەکە چەکانە
کەرەم کە سەر مەحفوورانە
پال بدە بالگێد پەرانە
دا دگەل تە بکەم دو قەسانە
تە کەمە ئێخسیرە شاهێ ئیسفەهانە"

"هەی خانۆ سەرێ هیڤیێ
کەرەم کە سەر مەزخوولیێ
تە کەمە ئێخسیرێ شاهێ ئوورمیێ

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکولینێن کوردی

هەی خانۆ سەرێ دەولەتێ
کەرەم کە سەر مەسلحەتێ
تانجێ شاهی ل سەرە تە تێ"

خانێ موکری دبێت: "ئەی خەلیفە
تانجێ شاهی ل سەرێ تە بیت
منەتا تە ل بابێ تە بیت
من منەت ژ ڤی ناڤی نەبیت

ناروونم سەر مەحفوورانە
پال نادەم بالگێد پەرانە
نانێ وە ل من گرانە

من سۆند خواری ب ئەنوارە
چۆکێد خوە نادانم خوارە
قەهوا هەوە بۆ من ژاهرە

من زانیە ل برجانە
تە شیرەك کری دەبانە
پێنسەد مەسقەل قەساب دانە
کا بینە کانێ چاوانە
پاشی دێ کەین بەحسێ شەرانە"
"من کەلا میران زانیە
تە شیرەك کری مسریە
جۆم و جەلال و کانییە"

شیرەك ستوونکا خیشەتێ ڤەکری
خوە ل کاڤلانی ناگری
دەعوا وی خەزا کافری

"خانۆ، من شیرەك کری باشە
بها پێ دابوون هەفت ئاشە
نک دلێ من هێژ بەلاشە

من شیرەك کری دەبانە
سێ سەد کەلبی دەڤی دانە
بها هەفت گوندێد فەلانە
هەفت ئاش مزگینی لێ دانە

هەر بۆ سەرێ وە خانانە
من لێ نەدابوو کاڤلانە
من دوربیوو ل تاقانە
من گۆت بلا حازر بیت
بۆ سەرێ هەوە خانانە"
"خوەزی من دیتبا کا چاوانە
من گرتبا ڤان داستانە
من دێ زانیبا قیمەتا چەکانە
دا دلێ من دا نەبیت کۆڤانە
مرن هەر رێکا مێرانە"

خەلیفە خولامان دخوریتن
شیری ژ خیڤەتێ بکێشیتن
دەستێ خانێ موکری دنیتن

خەلیفە دبێت خولامی
"دلێ منۆ هانوومانە
رابە شیری بدە دەستە خانانە
دا دلی نەبیت کۆڤانە"

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکولینێن کوردی

خەلیفـــــــه گـــــــۆت خولامانـــــــه
"بـــــۆ بینـــــه شــــیرێ دەبانـــــه
بـــــده دەســــــتێ ڤـــان خانانـــــه
ئـــــاخر هـــــەر بـــــۆ ســــەرێ وانـــــه"

خـــــولام دبێــــــت: "ئـــــەز وه ناکـــــەم
شــــیری دەســــــتێ خـــان را ناکـــــەم
ڤـــێ بــــەلایێ بــــۆ خــــوه چـــێناکەم"

خەلیفـــــــەیێ کـــــــەر و کـــــــۆره
هێــــــــدی هێــــــدی چـــــوویه ژووره
تینیـــــــــت مســـــــــریێ دەڤ مــــــــۆره
دا دەســــــــتێ خـــــــانێ سمبێلســـــــۆره

خەلیفـــــــه رابـــــــوو بەزیـــــــه
هەلکێشـــــــا شــــــیرێ مســــــریه
دا دەســـــــــتێ خـــــــانێ موکریـــــــه

خەلیفـــــه رابـــــوو یـــــێ مەســــــته
عـــــەرەق ڤـــــەخوار هـــــەردوو دەســــــته
شـــیر ســــتوونێ ڤـــەکر ئینـــا دا دەســـته
پاشــــــێ ژی لێڤــــــا خــــــوه گەزتـــــه

خــــــان مـــــا ل شــــــیری فکـــــوری
شـــــــیر ســـــــــۆرتره ژ ئـــــــاگری
دەســــــک و کـــــاڤلان زێـــــر کــــــری
خـــــوه داڤێـــــت دەســــــتێ مـــــوکری
دخوازیــــــــت قـــــــەتلا کـــــــافری

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکولینێن کوردی

شیر نینە بابرووسییە
دەست خان عەبدالێ موكریە
دل دا دبێت: "مەفەرێ تە كییە"

خانێ موكری دبێت "خەلیفە
شیرێ تە دەبانێ سۆرە
لێ نینە جەوهەر و مۆرە
نابریت تیڤلێ گوندۆرە"

"خەلیفە شیرێ تە هندییە
یێ بێ جۆم و بێ كانییە
نابریت بەنەكی موویە
دزانم قیماتا وی چییە"

"خانێ موكری تو نەزانی
قیمەتا چەكان دكەی ئەرزانی
شیری بكێشە ژ كاڤلانی
دا بهایێ چەكان بزانی"

"شیرێ من یێ مسرییە
جۆم و جەلال و كانییە
هەفت تۆنێد زێران كریە
جۆتەك ئاش خوەستنا وییە
جۆتەك گوند بەرتیلا وییە
جۆتەك هێستر مزگینیا وییە
ئەزیێ وە مە هەكۆ من دیتی چۆلییە"

Zakho Centre for Kurdish Studies

"شیرێ ته هەکه مسری بیت
جۆم و جەلال و کانی بیت
هەفت تۆنێد زێران کریبیت
جۆتەك ئاش خوەستنا وی بیت
جۆتەك گوند بەرتیلا وی بیت
جۆتەك هێستر مزگینیا وی بیت
تو وه بی هەکۆ بۆ خوه چۆلێ دیتیبیت
وو دەست خان عەبدالێ موکری بیت
مەفەرێ مام و برازان دێ کی بیت"

"نێ شیرێ من یێ عەسلییه
عەسلێ خوه دا کەرمانییه
ئاسنێ وی برووسییه
سەر شەقا وی پیلایییه
چل چەرخه دەڤی داییه"

"هەکه شیرێ ته عەسلی بیت
عەسلێ خوه دا کەرمانی بیت
ئاسنێ وی برووسی بیت
سەر شەقا وی پیلایی بیت
چل چەرخه دەڤی دایی بیت
وو دەستێ خانێ موکری بیت
مەفەرێ مام و برازان دێ کی بیت"

"شیرێ ته بێژم هیندییه
هیندیێ پیلا دەرزییه
گەهشت خان عەبدالێ موکریه
هەوارا ته ئێدی کییه

Zakho Centre for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

شیرێ تە بێژم لاهۆرە
لاهۆرەکی پیلا مۆرە
گەهشتە لاوێ پسپۆرە"

"خانێ موکری تو وە نەکە
دەستە خوە ژ شیرێ من ڤەکە
بەرەڤانیا سەرێ خوە بکە"

خانێ موکری گۆت "وە ناکەم
داستان ژ چەکێد تە ڤەناکەم
ئەز کەلا میران هاتمە
دێ خیڤەتێ ل تە وێران کەم"

"هەرێ بازیۆ م ژ کەڤری گرتی
هەفت سالە حیسار سەر گرتی
ما چێدبیتن هێژ تو خورتی"

بنێرن خەلیفە و خەبەران
سمبێل وەکی کوریا کەران
کەرۆ کەفتی ژ ماکەران
دێ تە دەمە بەر خەنجەران

بنێرن خەلیفە و ڤان فێلان
سمبێل وەکی کوریا دێلان
سەئۆ کەفتیە دوو دێلان
دێ رابم تە دەمە بەر پێنان

خانێ موکری دبێت "ئەی خەلیفە
خەلیفە تو بەس ببێژە
سەرێ من سەودا و گێژە
ئەز دۆما تە ناکەم دیرێژە

هەی پیرەسەئۆ، مراره
من ل کەلێ سۆندەك خواره
بێتە سەرێ تە زولفەقاره"

شیر هەژاند ستوونا خیڤەتێ
بەری دەستێ خانی بگەهتێ
کافر کەفتە رەزالەتێ

"وەره روونن سەر مەحفوورانە
وەره ڤەخوەین دو فینجانانە
دێ بکێشین دو قەلوونانە
ئەو تەرزێ مە ماقوولانە"

"خەلیفە، سەد جار خەلیفە
تو سەد جار بکەی تەکلیفە
پال نادەین بالگێد قەدیفە"

"خەلیفە لەزکە، لەزینە
تو تلیا شاهدێ هەلینە
هەکە سەرێ تە فرینە"

موکری، شیر کێشا ژ قوەتێ
خەلیفە گۆت "تو بدە من موهلەتێ
دا بگەهمە بنێ خیڤەتێ

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکولینێن کوردی

بۆ بینم زێر و زینەتێ"

"خەلیفەئۆ قەت وە نینە
تو شەهدە ئیمانێ بینە
گەهشتە تە شیرێ شینە

خەلیفەۆ نەعلەت لێۆ
تلیێ بکێشە شەهدێئۆ
هەکە شیر گەهشت روحێئۆ"

"تو بدە سەبر و موهلەتێ
دا بگەهمە بنێ خیڤەتێ
بۆ بینم زێر و زینەتێ"

خانێ موکری راوێستایی
شیرێ کۆسەوێ دەینایی
سەرێ خەلیفە و مام و برازان
دگەل ستوونکا خیڤەتێ فردایی

خانێ موکری شیر کێشاندە
هێدی هێدی داوەشاندە
سەرێ خەلیفە و مام و برازان
دگەل ستوونا خیڤەتێ فراندە

خانی شیر کێشا ژ کاڤلانە
یا ئاڵاهـ قوەتا رەحمانە
نە ژ قوەتا ملانە
سەرێ خەلیفە، مام و برازا دگەل ستوونا خیڤەتێ
ب هەوەکێ وێ فردانە

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکولینێن کوردی

دەما خەلیفە هاتە کوشتن شەری دەست پێ کر. خانێ لەپزێرین ژ ڤێ چەندێ گەلەك عاجز بوو. گۆتە خانێ موکری: "تە بۆ چ بێیی کو ئەز شەری دەست پێ بکەم شەر کر. سێ خیڤەت مابوون ئەز دا بگەهمە خیڤەتا شاهی". خانێ موکری ژی گۆت: "خوە ئەز گۆلکێ بابێ تە نینم. ئەڤە هەفت سالە تە ئەز کەلا دمدمی ڤەبەستی. من نەشیا خوە و من شەر دەست پێ کر"..ئێدی شەری دەست پێ کر و کورد و عەجەم ناڤ ئێک کەفتن.

ئۆردیـــــان بـــــوو گازەگــــازە
کوشـــتن خەلیفـــە، مـــام و بـــرازە
وێ بوونـــــە تــــــەرم و جنـــــازە
خـــانێ ســـۆر، تـــو شـــەری بخـــوازە

ئۆردیـــــان بوویـــــە گرێنـــــــە
مســـــریان بوویـــــە ســــیرێنە
وان لاوان کـــــــەفت قریپێنـــــــە
وان هەســـــپان بوویـــە حیرێنـــە
هـــەر ســـەد ژ وان ب یـــەکێ نـــە

جـــاب گەهشـــتە خـــانێ ســـۆرە
خـــانێ ســـۆر گەهشـــتە شـــەری
نێرنـــە ســـەری، نێرنـــە پـــەری
وەکـــی گـــورگ تێتـــەناڤ مـــەری

خـــانێ ســـۆر دبێـــت خـــانێ مـــوکری
"وەی خـــانۆ تـــو ل مـــن بـــەلا یـــی
ژیکورتـــۆ عـــــەمر نـــــەمایی
تـــە نـــەکر ســـەبرا دنیـــایی
تـــە هـــۆ زوو کـــر خـــەوخای

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

سێ خیڤەت مابوون یا چارێ
دا گەهمە خیڤەتا شاهی"

"موکریۆ بۆ هندە گوری
ناڤ شەران دا خوە ناگری
سێ خیڤەت مابوون یا چارێ
دا گەهمە خیڤەتا کافری"

خانێ موکری دبێت خانێ سۆر
"خانێ کوردان تو یێ خورتی
وەی بازیێ ژ رەڤ گیرتی
ما کار و گۆلک م ئەز ڤەگرتی
من هند خوە کەربێ دا گرتی"

"هەرێ خانۆ، تو زێرینتری
تو خەبەرێد خوە ناگری
ما نێریێ بابێ تە مە
ئەڤە هەفت سالە تە تەول کری

هەرێ خانۆ، تو زێریندەستی
تو خەبەرێد خوە ناوەستی
ما گۆلکێ بابێ تە مە
ئەڤە هەفت سالە تە دمدمی ڤەبەستی"

ڤێدا، ڤێدا، ڤێدا، ڤێدا
خان سووارە بازێ کمێدا
مەشیا دەرگەهێ خیڤەتێدا

خیڤـــــەتا شـــــاهی کوورێـــــدا
پێنســــــەد رم قەســــــابی تێـــــدا
خـــانێ ســـۆر ســـینگێ خـــوە لێـــدا
شـــێرێ ســـۆر ســـینگێ خـــوە لێـــدا

بـــــوو شــــەر و ڤێکـــــرا، ڤێکـــــرا
ســــەرێد رمـــــان چـــوونە تێکـــــرا
کـــورد و عەجــەم بــەر بــوون یــەك را

ئۆردیـــــان بـــــوو نرکەنرکــــــە
بـــوو شـــەرێ کورمـــانج و ترکــــە
ســـەر فـــرین ژ ئـــەڤان کورکــــە

ئۆردیـــــان بـــــوو گۆلەگۆلـــــە
خـــوەشمێران شـــیر دانـــە شـــۆلە
بـــوو شـــەرێ کـــورد و موغولـــە

ئۆردیـــــان بـــــوو لەمەلەمــــە
مەیـــدانێ بـــوو تـــۆز و تەمــــە
بـــوو شـــەرێ کـــورد و عەجەمــــە

بـــوو شـــەر و حـــەرب و لێکدانــــە
قرێنـــــــە، ئـــــاخر زەمانـــــــە
هەوهـــــــەوا باطنیـــــــانــــــە
ســـەر فـــرین قالـــب جهـــ مانــــە

شـــەرێ ڤـــان هـــەردوو خانانــــە
چرپەچـــــرپا مســـــــریانە
گۆرانــــــان یـــــەمان یەمانــــــە

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سانتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

شـەر چـوو كۆلكێـد خانـــەمیر تـــێ
پێنســـەد میرێــت دەســت ب شـیر تـــێ
بـــەر بریـنـــان خوینـــا تـــیر تـــێ

شـەر چـوو كۆلكێد شێخ حەیـدەر تـێ
پێنســـەد لاوێـد دەســت خەنجــەر تـێ
بـــەر بریـنـــان خوینـــا تـــەڕ تـــێ

شـەر چـوو كۆلكێد شێخ عـەبـدال تـێ
پێنســـەد لاوێـــد دەســـت رەوال تـــێ
بـــەر بریـنـــان خوینـــا تـــال تـــێ

شـەر چـوو كۆلكێد خـان عـەبـاس تـێ
پێنســـەد لاوێـد دەســت ئـــەلماس تـێ
بـــەر بریـنـــان خـــوین قـــەیاس تـــێ

د ڤێ ئۆخلما شەریدا عەبدال بەگێ كورێ خانێ لەپزێرین ژ بیر كربوو كو شیرێ خوە ژ كاڤلانی دەرێخیت. هەما ب كاڤلانڤە شیرێ خوە دادوەشاندە عەجەمان و د بەر را ژی دگۆت: "نەعلەت بابێ هۆستای، شیرێ من باش سەقا نەدایە. لەو هەسپ و زین و خودانی نابریت". دەما خانێ لەپزێرین ئەڤ چەندە دیتی، گۆتە كورێ خوە: "كورێ من شیرێ خوە ژ كاڤلانی دەرێخە هینگێ دێ هەسپ و زین و خودانی ببریت". پاشی عەبدال بەگ ب حالێ خوە حەسیا و شیرێ خوە ژ كاڤلانی دەرێخست.

"عەبـــدال بـــەگێ بـــابێ رابـــە
خـــــودانێ شـــــیرێ كولابـــــە
نـــێ مـــە كوشـــتن بـــێ حســـابە"

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەكولینێن كوردی

عەبدال بەگێ بابێ مەستە
وی شیر و مەرتال هەلبەستە
شیر ب کاڤلانڤە چوو دەستە

عەبدال بەگێ گۆت:
"سەد نەعلەت بابێ هۆستا یی
شیرێ من خراب سەقا دایی
نابریتن شیف پیلایی
خودان بری هەسپ هێلا یی

های نەعلەت بابێ هۆستا نە
شیر خراب مەسقەل دانە
نابریت زری و خودانە
دهێلیت بن زکێ هەسپانە
نە ژ قوەتا ملانە
نە ژ شەوکەتێد میرانە
نابریت ئەڤ ڤێخودانە"

چاڤێ خانی، عەبدال بەگێ دکەڤیتن
هەیفێ ڤێ شۆلێ دبینیتن
دلێ وی پێڤە دمینیتن

"کورێ منۆ، تو نەزانی
شیرێ تە هێژ یێ کاڤلانی
هشیاریەکێ بدە گیانی
دێ بریت زین و هەسپ و خودانی"

شیر ژ کاڤلانی کێشاندە
هێدی هێدی داوەشاندە
خودان بری هەسپ دراندە

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

"رەحمـــەت بـــابێ هۆســـتا یـــی
شـــیرێ مـــن بـــاش ســـەقا دایـــی
خـــودان بـــری هەســـپ نـــەمایی"

دێ بـاب گـۆری عـەبـدال بـەگێ
قـــەت نزانیـــت هەکـــە و مـــەکێ
ســـەد ســـەران دبریـــت هـــەوەکێ

شـــەر کەفتـــە ئـــەردێ جـــۆخینێ
مانـــەك هـــاتن گەرووەشـــینێ
دنیـــا بوویـــە بـــەحرا خـــوینێ

شـــەر کەفتـــە ئـــەردێ بێنـــدەرێ
مانـــەك هـــاتن گـــەرووەزەرێ
خـــوین دچـــیت وەکـــی لێســـەرێ

شـــەر کەفتـــە ل بـــەر زەڤیـــان
بـــوو رنگـــەرنگا مســـریان
خـــوین دچـــیت وەکـــی لـــەهیان

شـــەر کەفتـــە ل بـــەر بێنـــدەران
بـــوو رنگـــەرنگا تەبـــەران
کـــەس نابهیـــت چ خەبـــەران
خـــوین دبـــەتن تـــەرم و ســـەران

"هـــەی شـــڤانە، هـــەی شـــڤانە
ئـــەز بم قوربانـــا دەســـتانە
نـــزانم جـارەك دی ئـەز نـەبم خانـە
دێ تـە ئـوورمیێ کەمـە سـولتانە
دەمـــە تـــە دەور و مەعاشـــانە"

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکولینێن کوردی

عانفەرم مەلایێ تۆرێ
گامێشە یێ کەفتی کوورێ
کەس نەوێریت بچیت دۆرێ

چێ دبیتن کورە مەلایی
دەست دا بقرێ پیلای
چاڤ دابوو خیشەتا شایی
پێ وی ل کەنەڤ ئالیایی
عەجەمان سەر کر تەبای

هەوهەوا کورە گەوهەرە
ژ بن تەرمان هاتە دەرە
هەژدەهـ دراندن ب خەنجەرە

هەوهەوا لاوێ شەرەفە
دەستی خەنجەرا سەدەفە
ناڤ شەران دا گور و گەفە

هەوهەوا لاوێ هارسی
مەزن بوو ب نانێ گارسی
خیشەت بەر خیشەت رەقسی

وەختێ شەر خوش بوو، قەرە و کانینێد دەستەبرایێد ئێک، هەر یەکی وان ژ سەرەکی هاتبوون و کەس نەهێلابوون د ناڤبەرا خوەدا هەتا کو هەردوو گەهشتنە ئێک. ڤەجا خوینێ چاڤێد وان گرتبوون، ئێکودو نەناسین و ئێکوودو راوەستان شیران. هندی مانە پێکڤە کەسێ ژ کەسێ نەبر. قەرە گۆت: "ئەڤە تو چ کەسی ل هەمبەرێ من". کانینی گۆت: "ئەز کانین م". ئینا ژ نوو ئێکوودو حەسیان. هەردووکان ملێد خوە دانە یەك و هەو دانە عەجەمان.

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

کانین و قەرە برا نە
وان جۆتەك تەبەر لێکدانە
گوری ژێ دچیت ئەسمانانە
سەرهنگێد خانێ کوردانە

قەرە و کانین برا نە
هەردوو بەر ئێک راوەستا نە
کەس کەسێ نابەت چ چارانە

قەرە دبێژیت کانینە
"هەی یا کافرێ مەلعوونە
ژ من بینی چپکا خوینە
دێ کیڤە رەڤی بەر برایێ من کانینە"

"قەرەوۆ، تو یێ قەرەیی
شیرهنگێڤۆ ژ مێران زەدەیی
ئەمانەت کۆچکا دەرگەیی

قەرەوۆ تو قەراولی
شیرهنگێڤۆ تو رەوالی
تە ئەمانەت کۆچکا یالی"

شەر چوو برجا بن چیایی
برەك عەجەم لێ جەمیایی
خەتیرە ژ بن کێشایی

شەر چوو بن برجا کەڤری
برەك عەجەم لێ ئەوری
خەتیرە وێ ژ بن بری

چێ دبيتن لاوێ هەكاری
هەی مێرۆ ژ مێران بژاری
خلاس کر ئۆردیا سەرداری

چێ دبيتن لاوێ مەهەندە
بەندا شیری ئاڤێت زەندە
ناڤا شەری کر گوڤەندە

چێ دبيتن لاوێ زێباری
دەستی شیرێ جەوهەر تاری
خلاس کر ئۆردیا نزاری

چێ دبيتن لاوێ مزویری
دەست ئاڤێتە قەڤدا شیری
خلاس کر ئۆردیا وەزیری

چێ دبيتن لاوێ سلەهی
هەچی کۆما ناڤ دکەڤی
کەت و جۆت ژ بەر درەڤی

چێ دبيتن لاوێ بێدکاری
حەلال بیت نانێ تە خواری
رۆژا گەش لێ کرە تاری

عەجەمان تیرەك ل عەبدال بەگێ كورێ خانێ لەپزێرین دا و ئەو كوشتن. كوشتنا كورێ وی جەرگ و دلێ خانێ كوردان سۆت. وی و خانێ موكری ملێن خوە دانە ئێک و ل ناڤ عەجەمان كەفتن. باطنی و ئەولیا ژی هاتن هاری كوردان. عەجەم گەلەك ترسیان، چونكی سەرێد وان ژ ئالیێ كەسێن نەدیارڤە (باطنی و ئەولیانڤە) دهاتە ژێكرن. رەڤ كەفتە ناڤ لەشكەرێ عەجەمان.

خـــان دبێژیتـــە كـــورێ خـــوە
"ئـــەز دێ دەمـــە تـــە پـــەرێ خـــوە
مەیـــدانێ بكـــە شـــەرێ خـــوە
نامیســـێ بكـــە بـــۆ بـــابێ خـــوە"

"بـــابێ تـــە مـــە، بـــابێ تـــە مـــە
پیرەبۆخـــەكی كۆنـــە مـــە
تێـــرا دو ســـێ گێـــرە دی هەمـــە"

هەوهـــەوا عـــەبـــدال بـــەگێ
ئـــەو نزانیـــت هەكـــە و مـــەكێ
ســـەد ســـەران دبریـــت گاڤـــەكێ

ســـەرم گـــۆری عـــەبـــدال بـــەگێ
مـــــالم گـــــۆری نووزاڤـــــاوۆ
نـــــاڤ شـــــرینۆ یـــــێ تـــــو داوۆ
ســـێ جـــاران خـــوە ل كـــۆمێ داوۆ
ســـــەد ســـــەر بـــۆ بـــابێ ئینـــاوۆ

هـــــای ئێڤـــــارە، رۆژ زراڤـــــە
عەجـــەمان هـــەوەك خـــوە داڤـــە
تـــیرەك ل عـــەبـــدال بـــەگ داڤـــە

مشـــەوش بـــوو قـــەت نەماڤـــە
وێ ژ خـــانی کوشـــتی نووزاڤـــا
وێ ســـۆتن جـــەرگ و هناڤـــە

جۆتـــەکێ تـــیران لێـــدایی
بـــەژنا زراڤ تێـــک هـــەژیایی
کـــۆراهی ب بـــابێ مـــایی

خـــان، ســـەر ملـــێ خـــوە زڤـــری
چـاڤ مـا عـەبـدال بـەگێ کـوری
رۆنـــدك ژ چـــاڤان دا فـــری

قەنـــدەر حـــالێ بێنـــدەرێ
خـــوین تاڤێـــت وەکـــی لێســـەرێ
عەبدال بەگێ بابێ ما ل سەفەرێ

نێـــرن خـــانی، نێـــر جەگـــەرێ
چـــەند رادوەســـتیت ڤـــێ ســـەفەرێ
کـــافر خـــەلان هاتنـــە دەرێ

قـــەرە و کـــانین بـــرا نـــە
هـــەردووکان تەبـــەر لێکدانـــە
دەنـــگ چـــوو ئـــەسمانێ هەفتانـــە
بـــاب ل دەنگـــێ وان هەیرانـــە

"بـــابێ تەیـــە، بـــابێ تەیـــە
پیرەبۆخـــەکی کۆنەیـــە
تێـــرا هەوەکـــە دی هەیـــە"

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

نێـــرن خـــانی، نێـــر جەگـــەرێ
شـیر ئاڤێـت دەسـت دا خەنجـەرێ
کـــافر ژ خـــەلان کرنـــە دەرێ

خانێ مـوکری دبێت "هـەی خانە
بـــەس بکـــوژە خـــر و خیزانـــە
تـــو بـــەر مـــن ڤەکـــە کۆلانـــە
گەهمـــە جنـــدی و ئێکانانـــە
دا ڤەکـــەم هەیفێـــد زاڤانـــە
هێـدی هێـدی کـور کۆڤانـە"

هـەردوو خانێـد سـۆر بوونـە جـۆت
هـەردوو شـێرێد سـۆر بوونـە جـۆت
خـان شـێرە، مـوکری مەلکـەمۆت
ژ عەجەمان دکوژن کـەت و جـۆت
عەبدال بەگێ جـەرگێ مـە سـۆت

شـــەرەك کـــر کۆچـــکا بـــەرۆژە
شـــەبەقا شـــیران کـــر رۆژە
خـان وێ دکـەن شـەرێ دلسـۆژە

شـــەرەك کـــر کۆچـــکا نـــزاری
شـــەبەقا شـــیران کـــر تـــاری
خـان وێ دکـەن شـەرێ کوفـاری

شـەر داکـەفت هـەردوو نحـالان
بـــوو تەقەتـــەقا مـــەرتالان
خـوین دچـیت جـۆم و جـەلالان

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکولینێن کوردی

شــەر داکەفتــە هــەردوو تیــان
بــــوو تەقەتـــــەقا مســـــریان
خــوین دچــیت وەکــی کانیــان

شــەر داکەفتــە هــەردوو گــران
بــــوو تەقەتـــــەقا بڤـــــران
خــوین دچــیت وەکــی لێســەران

شــەر چــوو کۆلکێــد ڤــان فــەقیان
فـــــەقیان دەســـــت دا مســـــریان
دێ داینـــــە جـــــانێ شـــــعییان

شــەر چــوو کۆلکێــد ڤــان مەلانــە
مــــەلان شــاش وێ ئــەردی دانــە
ســــەرێ مــــە ئــــوخرا خانانــــە

قەرەیـــــە، قــــەرە و کــــانین ن
ییێــد حــەوالان لێــک دشــدینن
کەتکەتــــە کـــافران دبـــرینن

نحـــــالا زەمــــــینێ کـــــووره
هــــەردوو خانـــان لوورەلـــووره
هــــەردوو شــــێران لوورەلـــووره
گورگن کەفتن کار و کویره

نحـــــالا زەمــــــینێ تەنگـــــە
هــــەردوو خانـــان دەنگەدەنگـــە
هــــەردوو شــــێران ڤـــەدا دەنگـــە
گــورگن کــەفتن پــەزێ شــەنگە
وان قـــــران ئینــــا فرەنگـــــە

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخو بۆ ڤەکولینێن کوردی

نحالا زەمینێ پانە
هەردوو خانان دەنگ ڤەدانە
هەردوو شێران دەنگ ڤەدانە
گورگن کەفتن ناڤ بەرخانە

نهالا زەمینێ کەرخە
هەردوو خانان لێدا چەرخە
هەردوو شێران لێدا چەرخە
گورگن کەفتن کەری و بەرخە
نهالا زەمینێ هەری
هەردوو خان لێ دکەن شەری
وەکی گورگ تێتەناڤ مەری

شێرێد خانان دوو ئێک رێز ن
مل ب مل خوە ڤەدقەلێزن
خیڤەت خیڤەت ڤەدگوهێزن

شێرێد خانان ژۆر دا تێنە
مل ب مل خوە دهەلاڤێنە
خیڤەتان سەر ئێک داددەنە

خیڤەتا شاهی مەزنە
سەد رم قەسابی د بنە
هەردوو خانان کێشا بنە

بنێرن کۆما خانانە
دەنگێ سەلاواتان ئەسمانە
شەرێ خازی باتنیانە
سەر دفرن قالب جهـ مانە

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخو بۆ ڤەکولینێن کوردی

ئـــەڤ عەجـــەم عـــەجێبێ دگـــرن
چ نــــابینن ســــەرێد فـــرن
"بـــــاطنی دێ مــــە بـــرنن"

دەما شاهێ عەجەم وها بەرێ خوە دایێ کورد و باطنی دێ ئۆردیا وی خلاس بکەن، ترسی و رەڤیا. د رێکا رەڤێدا راستی هنەك تۆپچیان هات. گۆتە تۆپچیان: "تیز و بارووتێ ل دەشتێ رەشینن و بتەقینن. نەخوە باطنی دێ مە ببرینن". تۆپچیان تیز و باروت ل دەشتێ وەرکرن و ئاگر بەردانێ. مەیدانا شەری ب جارەکێ وەکی تۆپەکە ئاگری لێ هات و تەڕ و هشک هەمی تێکدا قەلیان. ب ڤی ئاوایی لەشکەرێ ل مەیدانێ کورد و عەجەم هەمی مرن.

شــــاهی دا بـــنێ ئـــــەڤرازی
خـــانێ ســـۆر لـــێ کـــرە گـــازی
"نەرەڤـــــە تێشـــــکێ بـــــەرازی"

خـــــانێ ســـــۆر وێ راوێســـــتایی
مســــــریێ زێـــــرین داهێلایـــــی
بریـنــــــان ددەت بـــــــەر بــــــای
گۆشتێ چووی هەستی وێ مایی

خـــــانێ ســـــۆر وێ راوەســـــتاڤە
مســــــریێ زێـــــرین داهێلاڤـــــە
گۆشـتێ چـووی و هەسـتی ماڤـە
شاهــــ هــــەردوو پیـــان رەڤیـــە
هــــــۆزانێ وێ ســــــەرکەفتیە
بـــرەك تۆپـچـــی لـــێ دەرکەفتیـــە

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

"هـــون لـــەز بكـــەن، بلـــەزينن
بـــاريتێ ل دەشـــتێ رەشـــينن
ئـــاگری پـــێ دا بـــارينن
بـاطنی دێ نفشـێ مـە قـەلينن
هەمبەرێـد وان نـاڤ مـە نيـنن"

وان لـــەز كـــر و لەزانـــدە
باريـــت ل دەشـــتێ رەشـــاندە
ئـــاگر وێ پـــێ دا بارانـــدە
باتنيـــان خـــوە نـــاڤ هەلانـــدە
تـــەڕ و هشـــك تێكـــدا قەلانـــدە

پشتی تۆز و دوومانا ل سەر دەشتێ ڤەدای، لەشكەرێ عەجەمان يێن ساخ مايی كۆم بوون. حەز كرن بچن ل ناڤا كەلا دمدم بگەرن دا بزانن كانێ ئەڤە كەلەيەك چاوان بوو هندە سالان خوە ل بەر ئێريشان گرتی. دايكا خانێ لەپزێرين دەما ديتی شەر خەلاس بوو، كورد هەمی هاتنە كوشتن، چوو هنداڤ برجا تژی تێز و بارووتا كەلێ تێ دا. دەما لەشكەرێ عەجەمان هەمی هاتن كەلێ دا، وێ پەلەكە ئاگری بەردا د وێ برجێ دا. تێز و بارووت هەمی تەقيا و كەلا دمدم هەمی ل سەر سەرێ عەجەمێن هاتی كەلێدا وەربوو و هەمی مرن.

"هـــەی دمـــدمۆ وە بـــە، وە بـــە
بـەر سـەر بـەری كەركـەر ببـە
پشـــتی خانـــان بـــۆ كـــەس نەبـــە

هـــەی دمـــدمۆ بـــەرێ زەر بـــی
هـــەفت سـالان حيسـار ل سـەر بـی
پشـــتی خانـــان خـــوەلیێ وەربـــی

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەكولينێن كوردی

هــەی دمــدمۆ کــەر بــە، کــەر بــە
ب تـــــۆز و خـــــەبارێ وەربـــــە
پشــتی خانــان بــۆ کــەس نەبــە"

ژوی ســـــــاهبێ قـــــــودرەتێ
وان برجــان قرێنــەك كــەفتێ
دەنــگ چــوویە ئــەسمانێ هــەفتێ

"هـــەی دمـــدمۆ کاڤـــل و ویـــران
مەســـــکەنێ پلـــنگ و شـــــێران
رۆڤی لێ دکەن گەشت و گێران
رەحمەت دای و بابێد گوهدێران"

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

ئەنجام

Zakho Centre
for Kurdish Studies

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

داستانا کەلا دمدم و خانێ لەپزێرین یەك ژ گرینترین داستانا نەتەوەیی یا کوردییە. ژێدەرا مژارا ڤێ داستانێ روودانەکە دیرۆکییە کو سەرووبەرێ رەوشا کوردان یا سیاسی د ناڤا خودا کۆم کریە. ڤێ داستانێ کاریگەریەکە گەلەك مەزن ل سەر جڤاکا کورد هشتیە. ژ بەر ڤێ ئەگەرێ هێژ پشتی رووادانێ وەکی داستان هاتیە هۆناندن و د ناڤا کورداندا بەلاڤ بوویە. ئەڤ داستان ژ ئالیێ جڤاکا کوردیڤە گەلەك هاتیە حەزکرن. د ئەدەبیاتا کوردی یا کلاسیکدا ژی ژ ئالیێ چەند ئەدیبێن مەزنڤە سەرەژنوو وەکی بەرهەمەکە مەنزووم هاتیە نڤیسین. هەروەسا ژ ئالیێ ڤەکۆلینەر و پسپۆرێن بیانی و خویانیڤە گەلەك خەبات ل سەر هاتنە کرن.

ڤێ داستانێ مژارا خوە ژ روودانەکە دیرۆکی وەرگرتیە. ئەڤ بوویەر د سالێن ١٦٠٨ و ١٦٠٩ێ قەومیە. دەڤەرا ئەڤ بوویەر لێ قەومیە، کەلا دمدمە کو دکەڤە باشوورێ رۆژئاڤایێ بازارێ ئوورمیێ. مژارا ڤێ داستانێ شەرێ د ناڤبەرا کوردێن برادۆستی و دەولەتا سەفەویانە. سەفەویان د بن رێڤەبەریا شاه ئەبباسدا خوەستیە دەستهلاتداریا میرگەها برادۆستیان ژ ناڤ ببەن. ل هەمبەری ڤێ چەندێ کوردێن برادۆستی د رێبەریا ئەمیرخان برادۆستی ئان ژی خانێ لەپزێرین دا ل هەمبەری سەفەویان بەرخوەدانەکە مەزن کرنە. لێبەلێ د ئەنجاما شەر و دۆرپێچەکە گران و دۆمدرێژدا کەلا دمدم کەفتیە دەستێ سەفەویان. کوردێن برادۆستی ب مێرخاسی و قەهرەمانی شەر کرنە هەتا کو هەمی یەك ب یەك هاتنە کوشتن.

ل سەر ڤێ بوویەرا دیرۆکی یا گەلەك کاریگەر و دلسۆژ، جڤاکا کورد گەلەك ل بەر خوە کەفتیە. ڤێ بوویەرێ تەئسیرەکە مەزن ل سەر کوردان کریە. لەورا ئەڤ بوویەر وەکی داستانەکێ ل سەر دەڤێ دەنگبێژ و بەیتبێژان سەرەژنوو هاتیە ڤەگۆتن. ئەڤ ڤەگۆتنا دەڤکی ژ ئالیێ کوردانڤە گەلەك هاتیە بەرگەرمکرن و قەبوولکرن. لەورا ل هەمی ئالیێن کوردستانێ ئەڤ داستانە هاتیە ڤەگۆتن. د ڤێ

Zakho Centre
for Kurdish Studies

ڤەگۆتنا داستانكیدا ئەڤ بوویەرا دیرۆكی ب هزر و بیر و خەیالێن بەیتبێژ و دەنگبێژانڤە هاتیە خەملاندن، رەنگینكرن و دەولەمەندكرن. ب ئاوایەكی رێكووپێك رستا بوویەران ل دوو هەڤ هاتیە گرێدان و ب شێوەیەكی رەوانبێژی و هەركبار هاتیە درستكرن. لەورا گوهداریا ڤێ داستانێ تامەكە خوش دایە گوهداران.

داستانا كەلا دمدم و خانێ لەپزێرین ژ ئالیێ تەمایانڤە گەلەك دەولەمەندە. ژ بەر كو داستان بەحسا مێرخاسی و قەهرەمانیێ دكەت، تەمایێن نەتەوی سەردەست ن. د داستانێدا مرۆڤ راستی خیرەت و حەماسەتەكە مەزن دئێت. هەروەسا تەمایێن كوردینی و وەلاتپارێزی، دلسۆزی و خیانەت، ژن، دین و باوەری و رای و تەدبیرێ گەلەك ب هۆستایی هاتنە هۆناندن. داستان خیتابی هەستێن نەتەوەیی دكەت و كەل و جۆشەكێ ددەت گوهداران.

مەتنێ داستانێ یێ د ڤێ خەباتێدا ل سەر هاتیە راوەستان، ل دەڤەرا هەكاریان ژ دەڤێ دەهـ دەنگبێژ و بەیتبێژێن جودا هاتیە تۆماركرن. ژ بەر كو ئەڤ ڤاریانت هەمی یێن دەڤەرەكێنە و فەرق و جوداهیێن وان گەلەك كێم بوون؛ ئەڤ ڤاریانتە وەكی یەك داستان هاتیە نرخاندن. ئەڤ داستان نێزیكی ژ هەفتسەد بەندێن پرانیا وان سێرێزی پێک تێ.

ئەم د ڤێ خەباتێدا ل سەر چەند خالێن داستانێ راوەستیانە. لێبەلێ ئەڤ داستانە ژ گەلەك ئالیانڤە پێدڤیێ ڤەكۆلینێن جودا جودایە.

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەكۆلینێن كوردی

فەرهەنگۆك

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەكۆلینێن كوردی

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکولینێن کوردی

ئامارەت: ئاڤاهی

ئاسن: هەسن

باچۆق: دەسكێ خەنجەرێ

باخوێ: خوەدی

بێدكاری: ب ڤی ناڤی چەند گوندەك ل كوردستانێ هەنە

بەر: كەڤر

بەرك: گولله، فیشەك

بێرك: مەرا كۆلانێ، بێر

بەرزە: وەندا، ل بەر بەرزەكرن- شاشكرن

بهین: بهیستن

بژاندن: بەلاڤكرن

براندن: نەهێلان، خلاسكرن

بیشی: دارستان، رێل

بۆش: پر، زێدە

جقسی: هەسنكار

جۆم و جەلال: چەم و رووبارێن ب ئاڤا بهارێڤە رژد دهەركن، سوولاڤ

جۆخین: بێندەر

جوهۆر: تووری گیا

چار: پەچە

چەقەلۆز: جوورەكی چەكانە.

دێل- دێهل: سەیێ مێ

دەستكورۆم: چۆلاق

دفن: پۆز

دڤێل: بەنێ ژ چەرمی ئان ژی ژ لاستیكێ هاتیە چێكرن

عەلب- عەلبك: ئامووڕەتێ دەخل و دانی پێ دادگرن

ئەنزەل: دەڤەرەکە باکوورێ ئوورمیێ کو تۆپێن سەفەویان ل وێ دەرە دهاتن چێکرن.

ئەینی: ئێن

فکورین: لێ نێرین، مێزەکرن

فری: شیرێ گیانەواران یێ ئەولی یێ پشتی زانێ تێ دۆتن.

فۆت: دەسمالا ژن ل سەر ملێن خوە داددەن

گەنجخانە: دەفینە، خزینە

گەردمان: پشتا عەرەبەیێن هەسپان، گەردێلە

گەروەشین: تیمارکرن

گەور: گاور، نە موسلمان

گورگ: گور

هان- هانەك: ئاریکاری

هەدوود: هەسپ

هەلاتن- نەحەلاتن: رەڤین

هەلبوون: راستهاتن

هەرێ: ئەرێ

حێسیلە: کەڤرێن ل زیێ دیواران تێ بکارانین ئێ بری و مەزن

حەشاندن: داگرتن، تژیکرن

حێشتر: دەڤە

هۆدەر: دەڤەرەکە سەر ب ئوورمیێ ڤە

ژەنین: دارێتن، چێکرن

ژی: عەمر، تەمەن

ژهـ: بەنکێ کەڤانێ

کالۆمە: کالەمێر

کەلەك: جهێ ب کەڤر، قووچ

Zakho Centre for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

کەنەف: بەن

کەڤل: چەرم

کراندن: ١-   شەوتاندن ٢-   د دەما خوارنێ دە کرت کرت کرن

کۆد-   کۆدك: گۆسک، ئاڤدانگ (تاس)

کۆدەری: جوورەیەکی شال و شووتکانە

کۆلک: جهێ مێش و مریشکان، پوونگال

کۆتر: کەڤۆك

کولنگ: تەڤر

کولۆز: جێری، کوزی

کومزوری: سەرپێچا هەسن، کمزرخ، میغفەر

کون: قول

کوری: دووڤ

لێسەر: لەهی

لهاز: هەسنێ موکم و درێژ ئێ ژ بۆ راکرنا کەڤرێن مەزن تێ بکارانین، قەراسە

ماهین: هەسپێ مێ

ماهۆل: جوورەیەکی چەکووچان

مانەك: مەنەك

مارکرن: مەهرکرن

مەفەر: خلاسکەر

مەهەند-   مەهەندان: دەڤەرا مەحمووديان-   خۆشابێ

مەنجەل: قازانا مەزن (کاراڤانا)

مندال: زارۆك، لاندك

مەر: پەز

مەسقەل: سەقاکرن

مفرق: پۆلایێ بزمت و لێکدای

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکولینێن کوردی

مناسب: ئەوليا

مرج: چەكووچێ مەزن (باليۆز)

مسرى: شيرێ دەستكارێ مسرێ

موكور: جهێ ب كەڤر

مزويرى (مزوورى): عەشيرەتەكە ل باشورێ كوردستانێ

نيهارى: شين

نژيار: ئاڤاهى

نماندن: ب رێكا ئاڤێ نەرمكرنا تشتان

نڤيشكان: نيڤى

نختە: بارين

پەرى- پشتپەرى: جهێ تايبەت ئێ پەردەكرى و خەملاندى ژ بۆ بووك و زاڤان.

پيلا: پۆلا

قەندەر: قاسى، قاندى

قەڤد: دەسكێ شوور و خەنجەران

قولۆز: كەڤرێ ب دامار و خەت ب خەت.

قورس: كوليچە

رساس: قوورشوون

رويس: تازى، رووت

سات: سادت

سەراڤ:.ئێرش

سلەهى: عەشيرەتەكە ل هەكاريان

سمتن: قولكرن

سندان: جهێ هەسن ل سەر تێ قوتان

سريج: جهێ ئاڤ تێدا كۆم دبە، سارنج

سۆلينە: جۆيا ئاڤێ يا ب ئاخا سۆركرى هاتى چێكرن و بن ئەرديدا كێشاى، كارێز

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەكۆلينێن كوردى

شێلکا تۆپان: تۆپباراندن

شیلان: زیافەت

شلکرن: وەستاندن

شیر: شوور

شکێر: کەڤرێ مەزن

شۆربوون: خواربوون، خوە داهێلان

تان: سیتەم، تاانکرن

تاق: دیوار

تەبەر: بڤرێ شەری

تەمەد: قاسی، هندی، قاندی

تێر: جحالێ دو تا

تەڕ: شل، تازە

تەرش: ئاژەل

تەختەن: قەستا ئەردەکی کرن، چووینا جیەکی، ژ (تاختەن) یا فارسی هاتیە.

تشابەت: تەشابەت

تیڤل: روویێ چەرمی، قالک

وەج: کێرهاتن، فایدە

خەرجین: دەرکەفتن

خەریم: نەیار

خەواس: شارەزا، ئاڤباز

خیڤەت: چادر

خیز: قووم

خیزار: مشارێ مەزن

خوری: هری

خورین: ب دەنگەکی بلند بانگکرن. لێ هەیتان. دەنگێ شێران گورمژین

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخو بۆ ڤەکولینێن کوردی

زێباری: عەشیرەتەکە ل باشورێ کوردستانێ

زەرباڤ: دەروێش

زێرچ: زرنخ

زیز: سل، خەیدی

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

ژێدەر

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکولینێن کوردی

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

- BAZÎDÎ, Mela Mahmudê, Camî’eya Rîsaleyan û Hîkayetan bi Zimanê Kurmancî, (Brh. : Ziya Avcı), Weş. Lis, Stenbol, 2010.

BIDLÎSÎ, Şerefxan, Şerefname Dîroka Kurdistanê, (Wer: Ziya Avci), Weşanên Avesta, Stenbol, 2007.

- ÇALIŞTIRAN, Rûken, “Lîteratûrek Li Ser Destanên Kurdî”, Edebiyata Kurdî Ya Gelêrî, Dîrok- Teorî- Rêbaz- Lîteratur- Berawirdî- 1, Weş. Avesta, Stenbol 2015.
- ÎSKENDER BEY Turkmen, Tarîxê Alem-arayê Ebbasî, I, Brh. Îrec Efşar, Moesseseyê Intişaratê Emîr Kebîr, Tahran, 1387.
- KAPLAN, Yaşar, “Pınyanış Hükümeti”, Uluslararası Tarihte Hakkâri Sempozyumu (14- 16 Kasım 2014), Hakkâri Üniversitesi Yayınları, Ankara 2016.
- PERTEV, Ramazan, “Danasîn û Rewşa Giştî ya Xebatên li ser Folklor û Edebiyata Kurdî ya Gelêrî”, Edebiyata Kurdî ya Gelerî, Dîrok- Teori- Rêbaz- Lîteratur- Berawirdî- 1, Weş. Avesta, Stenbol 2015.
- SADÎNÎ, M. Xalid, Feqiyê Teyran, Jiyan, Berhem û Helbestên Wî, Weş. Nûbihar, Stenbol 2010.
- SERWER, Ebdurehman Omer, Karesatî Qelay Dimdim (1608- 1609), Enstîtûya Kelepûrê Kurdî, Silêmanî 2008.
- YETİŞ, Kazım, “Destan”, Tûrkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. IX, Weş. DİB, İstanbul 1994 .
- ZÎLAN, Reşo, “Vekolînek Li Ser Destana Kela Dimdimê”, Edebiyata Kurdî Ya Gelêrî, Dîrok- Teorî- Rêbaz- Lîteratur- Berawirdî- 1, Weş. Avesta, Stenbol 2015.

- بازیدی، مەلا ماهمودێ، جامیەیا ریسالەیان و هیکایەتان ب زمانێ کورمانجی، (برە. : زیا ئاڤج)، وەش. لس، ستەنبۆل، ٢٠١٠.
- بدلیسی، شەرەفخان، شەرەفنامە دیرۆکا کوردستانێ، (وەر: زیا ئاڤج)، وەشانێن ئاڤەستا، ستەنبۆل، ٢٠٠٧.
- چالشتران، رووکەن، "لیتەراتوورەك ل سەر داستانێن کوردی"، ئەدەبیاتا کوردی یا گەلێری، دیرۆك- تەۆری- رێباز- لیتەراتور- بەراوردی- ١، وەش. ئاڤەستا، ستەنبۆل ٢٠١٥.

- يسكەندەر بەی تورکمەن، تاریخێ ئالەم ئارایێ ئەبباسی، برە. ئیرەج ئەفشار، مۆەسسەسەیێ نتشاراتێ ئەمیر کەبیر، تاهران، ١٣٨٧.

- کاپلان، یاشار، "پانیاناش ەنٹکنٹامەت"، ئولوسلاراراسا تارهتە هاککâر سەمپۆزیومو (١٤- ١٦ کاسام ٢٠١٤)، هاککâر Üنڤەرستەس یایانلارا، ئانکارا ٢٠١٦.

- پەرتەڤ، رامازان، "داناسین و رەوشا گشتی یا خەباتێن ل سەر فۆلکلۆر و ئەدەبیاتا کوردی یا گەلێری"، ئەدەبیاتا کوردی یا گەلەری، دیرۆک- تەۆر- رێباز- لیتەراتور- بەراوردی- ١، وەش. ئاڤەستا، ستەنبۆل ٢٠١٥.

- سادینی، م. خالد، فەقیێ تەیران، ژیان، بەرهەم و هەلبەستێن وی، وەش. نووبهار، ستەنبۆل ٢٠١٠.

- سەروەر، ئەبدورەهمان.عومەر، کارەساتی قەلای دمدم (١٦٠٨- ١٦٠٩)، ئەنستیتوویا کەلەپووری کوردی، سلێمانی ٢٠٠٨.

- یەتأش، کازام، "داستان"، توورکیە دیانەت ڤاکفأ اسلام ئانسکلۆپەدس، ج. خ، وەش. دأب، أستانبول ١٩٩٤.

- زیلان، رەشۆ، "ڤەکۆلینەك ل سەر داستانا کەلا دمدمێ"، ئەدەبیاتا کوردی یا گەلێری، دیرۆک- تەۆری- رێباز- لیتەراتور- بەراوردی- ١، وەش. ئاڤەستا، ستەنبۆل ٢٠١٥.

فەهرستا کەسایەتی، زاراڤ و جهان

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخو بو ڤەکولینێن کوردی

ناڤێن کەسایەتیان

ئاڤدەل عوومەران 20 ,

یاووز سولتان سەلیمێ 33 ,

ئەبدال بەگ 84, 134 ,

ئەحمەدێ خانی 20 ,

یەکتەر بەگ 42 ,

ئەمیرخان برادۆستی , 34, 32, 33, 34, 35, 39, 40, 41, 203, 217, 32, 33, 34, 35, 37, 40, 41

ئەمیرخانێ چۆلاق 33 ,

ئەولیا بەگ 33 ,

ئومەر بەگێ میرێ حەریرێ 42 ,

ئیبراهیم بەگ 42 ,

ئیسکەندەر بەگ مونشی 33, 34, 36, 43 ,

ئیسکەندەر بەگێ خالێ خان عەبدال بەگێ موکری 42 ,

ئیسکەندەرێ بیادری 25 ,

ئیعتمادالدولە 35, 40 ,

ئیلیاس خەلیفە کاراداخلی 40, 41 ,

-جاسمێ جەلیل 22 ,

-حەجیێ جندی 22 ,

-سادقێ شەتنسی 24 ,

-سادینی، م .خالد 216 ,

-سەلیم پەیانسی 25 ,

-سەیید.عومەر کەلێتانی 25 ,

-عەبدولقادرێ گویزەرەشی 24 ,

-عەبدولکەریم زاویتەیی 24 ,

-قەناتێ کوردۆ 22 ,

-لەشکەر شیڤشکی 25 ,

-محەممەد تەوفیق وەردی 22 ,

-ئەحمەدێ بایی 24 ,:

-ئەحمەدێ ئاسمینێ 25 ,:

بەرخوردار بەگ 38 ,

تەتەرخانی 44 ,

تووغروول بەگێ میرێ قزلجاقالە 42 ,

پاشایێ وانێ 148 ,

پیر بووداق , 34, 35, 38, 40, 35, 44

پیرەلۆك 152 ,

جقسی , 45, 75, 82, 83, 158, 160, 161, 207

حەسەن خان ئوستاجلو , 38, 39, 35

خان , 27, 34, 35, 38, 39, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 52, 53, 62, 64, 67, 68, 69, 71, 73, 74, 75, 77, 78, 82, 83, 84, 86, 87, 88, 89, 91, 92, 94, 95, 96, 98, 99, 101, 102, 103, 104, 105, 107, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 116, 123, 131, 133, 140, 141, 144, 145, 155, 156, 157, 161, 162, 163, 164, 165, 167, 168, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 178, 179, 180, 185, 187, 193, 194, 195, 197

خان پەری 44 ,

خان عەبدالێ موکری , 49, 111, 180

خانەمیر , 43, 187

خان , 3, 4, 5, 9, 15, 16, 17, 20, 21, 22, 23, 24, 26, 31, 35, 38, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 97, 98, 99, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 124, 125, 126, 127, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 150, 151, 153, 155, 156, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 165, 166, 167,

168, 169, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 191, 193, 194, 195, 198, 199, 203, 204, 217

خانێ زێرینده‌ست, 43

خانێ سۆر, 43, 44, 84, 135, 144, 146, 159, 161, 169, 184, 185, 186, 198

خانێ چه‌نگزێرین, 23, 43

خانێ کوردان, 43, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 62, 63, 64, 66, 67, 69, 77, 92, 93, 95, 99, 103, 104, 107, 111, 113, 117, 122, 125, 126, 127, 129, 130, 137, 138, 139, 142, 143, 145, 147, 150, 153, 155, 158, 162, 165, 166, 167, 169, 173, 185, 193

خانێ له‌پزێرین, 3, 4, 5, 9, 15, 16, 17, 21, 23, 24, 26, 31, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 81, 82, 83, 86, 87, 94, 104, 106, 110, 111, 112, 113, 116, 126, 141, 145, 147, 165, 167, 169, 174, 184, 187, 193, 199, 203, 204, 217, 221

خانێ موکری, 50, 53, 54, 55, 66, 67, 68, 111, 165, 166, 169, 172, 174, 175, 176, 177, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 193, 195

خه‌لیفه, 44, 48, 49, 50, 51, 54, 63, 68, 76, 94, 96, 110, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 122, 123, 124, 125, 126, 169, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 181, 182, 183, 184

زه‌مبیلفرۆش, 20

سه‌فه‌ر عه‌لی یوزباشی, 38

سه‌یدی ئه‌حمه‌د به‌گ م, 42

ستی, 20, 44, 66, 162, 164

سولتان سه‌لیمێ دووێ, 33

سولتانێ ئیسلامێ, 149

شاهـ, 21, 33, 34, 35, 40, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 65, 66, 68, 70, 76, 77, 78, 82, 83, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 94, 96, 98, 104, 110, 113, 116, 123, 124,

125, 131, 133, 134, 137, 139, 141, 172, 198, 203

شاهـ عه‌بباس, 34, 35, 43, 44, 34, 35, 40, 43, 34

شاهـ محه‌ممه‌د, 33

شاهـ ئیسماعیلێ, 33

شاه, 33, 34, 35, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 54, 55, 63, 64, 65, 66, 68, 69, 70, 71, 74, 75, 76, 77, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 94, 96, 98, 99, 101, 102, 104, 105, 106, 107, 109, 110, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 125, 126, 130, 131, 134, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 151, 169, 172, 173, 174, 175, 176, 184, 185, 186, 197, 198

شاهێ عه‌جه‌م, 45, 84

شه‌ره‌فخانێ بدلیسی, 33

شێخ پرمیس, 152

شێخ حه‌یده‌ر, 187

شێخ زێلاتێ, 152

شێخ سه‌فیه‌ددینێ ئه‌رده‌بیلی, 44

شێخ سماهیلێ بیادری, 153

شێخ عه‌بدال, 187

شێخ عه‌بدولقادرێ گه‌یلانی, 48, 68, 94

شێخ عه‌لیێ دزێۆ, 153

شێخ نازرێ قبلێ, 153

شێخ ئه‌حمه‌دێ بادی, 152

شێخ ئه‌حمه‌دێ بشێشی, 153

شێخمه‌ند, 20

شێخێ ناڤکوران, 152

چه‌غاله‌لو سینان پاشا, 34

گه‌نج عه‌لی خان, 38 ., 38

عه‌بدال به‌گ, 41, 42, 46, 55, 78, 83, 86, 110, 122, 133, 134, 135, 187, 193, 34, 40, 41, 42, 44, 46, 49, 52, 55, 65, 76, 110, 113, 134, 136, 141, 155, 158, 159, 169, 171, 187, 188, 189, 193, 194, 195

عه‌بدال به‌گێ کورێ پیره پاشا, 42

عەبدال بەگێ کورێ خانێ لەپزێرین 55, 65, 187, 193 ,
عەبدال بەگێ موکری 40, 41, 42 ,
عەبدلایێ کەلەش 25 ,
عەبدورەقیب یووسف 21 ,
عەرەب شەمۆ 21 ,
عومەر 81, 101 ,
غازی بەگێ کورێ ئیبراهیم بەگێ 42 ,
غازی قرانێ کورێ سولتان ئەحمەد 33 ,
غەوسێ بەغدایێ 47, 94, 151 ,
فەقیێ تەیران 21, 22, 216 ,
قەرە تاج 33 ,
قەرۆیێ بێدکاری 44, 52, 65, 137, 158, 160, 161 ,
قویوجو موراد پاشا 35 ,
کانوونی دەرباس 44, 158, 190, 191, 194, 196 ,
لاهۆر 181 ,
لاوێ بێدکاری 137, 138, 139, 192 ,
لاوێ زێباری 192 ,
لاوێ سلەهی 192 ,
لاوێ مەهەندە 192 ,
لاوێ مزویری 192 ,
لەعلیخان 45, 81, 44, 67, 71, 73, 145 ,
ماریمێ ساتێ 152 ,
مەحموودکێ ئالەکانی 44, 49, 52, 65, 104, 139, 140, 141, 142, 143, 44, 49, 52, 65, 104, 139, 140, 141, 142, 143 ,
مەلا مەحموودێ بازیدی 20, 21, 22, 77 ,
مەلا ئەحمەدێ کەمەکی 152 ,
مەمێ ئالان 20 ,
محەممەد س.خ. ل 69 ,
محەممەد بەگ بەیدیلی 40 ,
محەممەد پاشایێ جەلالی 35 ,
محەممەد ئاغایێ گسۆجی 35 ,
مستەفا بەگ، میرێ بانێ 42 ,
موراد خانێ سولتان چینی 38 ,
موستەفا سالح کەریم 21 ,
میر جیهانگیر بەگ 42 ,
میر عومەرێ میرێ سۆران 33 ,
میرکێ زێباری 149 ,
میرێ بەهدینان 64, 150 ,
میرێ بۆتان 150 ,
میرێ جزیری 148 ,
میرێ دهۆکێ 148 ,
میرێ زاخۆیی 148 ,
میرێ سەرحەد 150 ,
میرێ مووسلی 149 ,
میرێ مووشی 148 ,
میرێ هەکاری 148 ,
میرێ وانێ 150 ,
نوور عەلی بەگێ میرێ شەمدینان 42 ,

ناڤێن جهێن جوگرافی و مللەت و عەشیرەتان

ئازەربایجان 33, 38, 34 ,
ئاکرێ 33, 43 ,
ئەردەبێل 129 ,
ئەردەهانە 127 ,
ئەنزەل 208, 120, 131 ,
ئورمیە 32, 34, 42, 32, 38, 67, 99, 106, 129, 175, 189, 203, 208 ,
ئوستاجلو 38 ,
ئیران 43, 43, 51, 64, 74, 75, 105, 114, 120, 125, 132 ,
ئیسفەهان 83, 113, 175, 118, 131 ,
بادینان 150 ,
باراندوز 32 ,

باگنی 151, 150, 71, 70, 55, 53, 186, 150 ,
193, 198, 199
بافقی 38 ,
بالانجیٚ 32 ,
بانیٚ 145, 53, 42 ,
برادۆستی 217, 203, 61, 43, 41, 34, 33, 32 ,
43, 203
بووزلووق 39, 38, 37 ,
تەبریٚز 38, 35, 34, 127 ,
تەهرانیٚ 127 ,
ترک 100, 63, 62 ,
تفەنگچییٚن خۆراسانیٚ 38 ,
تفەنگچییٚن مازەندارانیٚ 38 ,
تفەنگچییٚن ئازەربایجانیٚ 38 ,
تورکمەن 216, 32 ,
تیٚرگەڤەر 34, 33, 32 ,
جەلالی 36, 35, 39, 38, 36, 35 ,
جمجم 32 ,
جولەمیٚرک 25, 24, 25, 24, 10 ,
حەبەشە 130 ,
دەریا ئورمیە 32 ,
دەشتا هزارجۆتیٚ 43 ,
دەشتا هۆزانیٚ 131, 87, 76, 46, 42 ,
دمدم 43, 42, 34, 32, 31, 29, 23, 22, 21, 5, 3 ,
63, 67, 100, 104, 105, 106, 109, 110,
119, 124, 127, 134, 145, 151, 216, 217,
26, 27, 108, 109, 120, 121, 124, 138,
199, 200, 27, 62, 97, 98, 99, 100, 101,
102, 104, 105, 109, 118, 130, 131, 133,
185, 172, 166, 151, 20, 21, 32, ٣٨, ٤١,
٤٩, ٥٣, ٥٤, ٦٣, ٦٥, ٧٦, ١٠٦, ١٠٧, ١١٠,
١١١, ١١٦, ١١٩, ١٤٧, ٧٣, ١٨٤, ٢١٦ ٢٠, ٢١,
٣٢, ٣٨, ٤١, ٤٩, ٥٣, ٦٣, ٦٥, ٧٦, ١١١, ١٤٧,
٢١٦, ٤, ٩, ١٥, ١٦, ١٧, ٢٠, ٢١, ٢٢, ٢٤, ٢٦,
٣٢, ٣٤, ٣٥, ٣٦, ٣٧, ٤٢, ٤٣, ٤٤, ٤٩, ٥١, ٥٢,
٥٣, ٥٥, ٥٩, ٦١, ٦٢, ٦٣, ٦٥, ٦٦, ٦٧, ٧٤, ٧٧,
٧٨, ١١١, ١١٣, ١١٦, ١٢٥, ١٣٧, ١٣٩, ١٤٠,
١٤٧, ١٥٠, ١٩٩, ٢٠٣, ٢٠٤, ٢١٧, ٢١٨

دیریاس 42 ,
دیلیٚمان 129 ,
سەبلاخ 129 ,
سەفەوی 66, 63, 61, 44, 43, 40, 38, 36, 32 ,
68, 69, 70, 76, 32, 34, 35, 36, 38, 40, 41,
43, 44, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 70, 73, 74,
76, 203, 208
سەلەماست 139, 129 ,
سەلماس 34 ,
سلەهی 210 ,
سۆران 33 ,
سوولووق 39, 37, 39, 38, 37 ,
شەمدینان 150, 42 ,
شنۆ 129, 42, 34, 32 ,
شیعە 68 ,
چەگنی 38 ,
چەلیٚ 25, 24 ,
چین و ماچینە 130 ,
کەلیٚ قاسملۆ 32 ,
گۆران 43, 33, 23 ,
گۆرانن 43, 33 ,
گۆگەرجینلیک 38 ,
عەجەم 84, 82, 81, 76, 74, 70, 68, 55, 52, 45 ,
91, 94, 96, 130, 131, 134, 139, 140, 141,
142, 143, 151, 163, 184, 186, 191, 193,
198, 48, 51, 52, 53, 54, 55, 68, 94, 125,
137, 140, 142, 145, 162, 169, 173, 187,
190, 193, 195, 199, 48, 94, 128, 134,
147, 158
عوسمانی 35, 34, 33, 32, 217, 41, 35, 33, 32 ,
41
فرەنگ 196, 173 ,
قزلباش 41, 40, 39, 63, 39, 35 ,
قزلجاقالا 42 ,
کافر 195, 194, 182, 83, 68 ,
کەرمانی 180 ,
کەلا ئورمییێ 34 ,

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

کورد 9, 23, 32, 35, 38, 39, 51, 53, 54, 55,
61, 62, 63, 68, 71, 74, 100, 101, 117,
169, 184, 186, 198, 199, 203, 216, 9, 10,
15, 16, 17, 21, 22, 23, 24, 26, 31, 61,
203, 216

کوردستان 15, 20, 43, 48, 62, 63, 64, 70, 94,
111, 114, 127, 150, 203, 207, 210, 212,
215

کورمانج 62, 100, 186, 128, 62, 64, 72, 82,
129, 132, 156, 157, 174

کێلاس 42,

لاجانێ 42,

مەراغە 42, 35,

مەرگە 42,

مزویری 192, 210,

موغول 62, 63, 100,

موکری 23, 34, 50, 54, 91, 111, 165, 166,
174, 178, 182, 195

مێرگەڤەر 32, 33, 34,

نارین قەلا 40,

هەکاری 24, 64, 148, 192, 9, 11, 16, 18, 24,
26, 204, 210

هزارجۆتێ 45, 81, 82,

هۆدەری 128,

ناڤێن ئاموور و ئیدیەمان

ئاش 177, 179, 180,

ئەلماس 34, 187, 102, 172,

باخوێ 112, 207,

بازرگانێن 50, 113, 112, 11,

باچۆق 159,

تەبەر 191, 194, 211, 189, 101,

تەڤر 62, 100, 209,

تفەنگ 108, 171, 173, 121, 173,

تۆپ 38, 39, 40, 49, 51, 106, 109, 116, 118,
120, 121, 131, 133, 134, 171, 173

تیڤل 211, 135, 179,

پیلا 103, 104, 180, 181, 210, 160, 190, 160,
180, 188

جندی 115,

جۆخین 189,

خەتیرە 191, 39,

خیزار 211, 139,

خیڤەت 54, 65, 76, 82, 116, 118, 119, 122,
134, 165, 173, 184, 185, 190, 197, 211,
40, 41, 54, 68, 140, 160, 169, 174, 184,
185, 186, 190, 197

دەستکورۆم 207, 118,

ژە 208, 136,

زەرباڤ 212,

زری 188,

زێرچ 49, 103, 104, 212, 103,

سەراڤ 114, 210,

سەرایێ 145,

سەقا 54, 55, 141, 187, 188, 189,

سریج 142, 143, 210, 52, 142, 144, 52, 142,
100

سندان 210, 76, 85, 167, 168,

شیف پیلایی 188,

شیلان 211,

گەنجخانە 93, 208, 89, 81,

گەور 62, 63, 68, 100, 208,

گەوهەر 190, 34,

گژلۆك 45, 82,

گوستیرەك 91, 47, 91,

عەلب 119,

قەرەچ 110,

قەسر 37, 40,

قورس 210, 85, 159, 66,

کاڤلان188 ,187 ,159 ,55 ,183 ,177 , د ,55 ,
176, 179, 187, 188
کۆد209 ,
کولاب187
کولنگ209 ,120 ,108 ,101 ,62 ,
کولۆزەك92 ,
کومزوری209 ,168 ,
لهاز209 ,100 ,62 ,
ماهۆل ,95 ,94 ,87 ,83 ,82 ,62 ,48 ,46 ,45 ,
100, 209
مەرتال168 ,167 ,188 ,104 ,
مەسقەل209 ,188 ,176 ,159 ,158 ,
مەهەندە192 ,
مترب169 ,110 ,
مرج101 ,100 ,62 ,، 102
مسری179 ,210 ,180 ,172 ,
مضرق209 ,104 ,103 ,49 ,
نژیار95 ,210 ,96 ,
نێچیران83 ,82 ,46 ,45 ,158 ,83 ,
هەدوود208 ,
هندی179 ,99 ,
هۆستا ,145 ,106 ,103 ,102 ,101 ,99 ,98 ,48 ,
159, 188, 189

ناڤەرۆك

پێشگۆتن ٧

١. دەستپێک

١- ١: داستان ١٩
١ - ١ - ١: د ئەدەبیاتا کوردیدا داستانا کەلا دمدم ٢٠
١ - ١ - ٢: خەباتێن ل سەر داستانا کەلا دمدم.................................. ٢١
١ - ١ - ٣: ژێدەرێن مە ٢٤
١ - ١ - ٤: ژ ئالییێ روخساریڤە داستانا کەلا دمدم ٢٦

٢. ناڤەرۆکا داستانا دمدم

٢ - ١: داستانا دمدم یا دیرۆکی ٣٢
٢ - ١ - ١: جهـ و دەم.. ٣٢
٢ - ١ - ٢: ئەمیرخان و برادۆستی ٣٢
٢ - ١ - ٣: بوویەر... ٣٤
٢ - ١ - ٣ - ١: کەلا دمدم.. ٣٦
٢ - ١ - ٣ - ٢: ئامادەکارییێن شەری ٣٨
٢ - ١ - ٣ - ٣: دەستپێکا شەری.. ٣٨
٢ - ١ - ٣ - ٤: خانێ لەپزێرین و عوسمانی ٤١
٢ - ٢: داستانا دمدم یا چیرۆکی ٤٢
٢ - ٢ - ١: جهـ و دەم.. ٤٢
٢ - ٢ - ٢: کەس و لەهەنگ ٤٣
٢ - ٢ - ٣: کورتیا داستانێ ٤٥

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکولینێن کوردی

٣. تەمایێن داستانا کەلا دمدم

٣ – ١: کوردینی و وەلاتپارێزی..........٦٢
٣ – ٢: دلسۆزی و خیانەت..........٦٥
٣ – ٣: دین و باوەری..........٦٨
٣ – ٤: ژن..........٧١
٣ – ٥: رای و تەدبیر..........٧٤
٣ – ٦: خیرەت و حەماسەت..........٧٧
٤. مەتنێ داستانێ..........٨٠
٤ – ١: بەشا یەکەم..........٨١
٤ – ٢: بەشا دویەم..........٨٧
٤ – ٣: بەشا سێیەم..........٩٤
٤ – ٤: بەشا چارەم..........١١١
٤ – ٥: بەشا پێنجەم..........١٢٥
٤ – ٦: بەشا شەشەم..........١٣٧
٤ – ٧: بەشا هەفتەم..........١٥٥

ئەنجام..........٢٠١
فەرهەنگۆك..........٢٠٥
ژێدەر..........٢١٣
فەهرستا کەسایەتی و زاراڤ و جهان..........٢١٧

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

ئەڤ پەرتووکە

داستانا کەلا دمدم و خانێ لەپزێرین یەك ژ گرنگترین داستانێن کوردییە. ئەڤ داستان، داستانەکە نەتەوی یا کوردییە و بەحسا مێرخاسی و حەماسەتا کوردان دکە. هەر ژ پشتی رووداناکەلا دمدم هاتیە هۆناندن و د ناڤا جڤاکا کوردیدا و کوردستانێ بەلاڤ بوویە. چونکی ئەڤ داستانە ژ هەمی ئالیێن کوردستانێ هاتیە ڤەگۆتن و گوهداریکرن. بەلکی کێم داستانان هندی ڤێ داستانێ ئیمکانا بەلاڤبوونێ دیتبن. گەلەك سەبەبێن حەزکرن و بەلاڤبوونا ڤێ داستانێ د ناڤا گەلدا هەنە. لێبەلێ وەسا دیارە سەبەبا ڤێ چەندێ یا ژ هەمیان مەزنتر ئەوە کو ئەڤ داستان بەحسا مێرخاسی و قەهرەمانیا کوردان دکە. ئەڤ حەماسەتا نەتەوی ژبۆ حەزکرن و بەلاڤبوونا ڤێ داستانێ رێ خوەش کریە.

9 789922 916705

یاشار کاپلان

ل گوندێ سەرانی یێ سەر ب چەلێ یا ناڤچەیا جولەمێرگێ ژدایک بوویە.

خواندنا خوە یا سەرەتایی ل جولەمێرگێ ب دوماهیک هینایە.

ل سالا ٢٠٠٤ ل پشکا ئیلاهیات، زانینگەها سەلچوکێ دەرچوویە.

ل سالا ٢٠١١ باوەرناما ماستەرێ ل پشکا فەلسەفە و زانستێن دینی، ئەنستیتوویا زانستێن جڤاکی، زانینگەها یوزونجیییل بدەستڤەهینایە.

ل سالا ٢٠١٥ باوەرناما ماستەرێ ل پشکا زمان و چاندا کوردی، زانینگەها یوزونجیییل بدەستڤەهینایە.

چەندین پەرتووك و ڤەکۆلین ل دۆر زمان، ئەدەب و مێژوویا کوردی بەلاڤکرینە.

د بن بانێ زانینگەها هەکاریدا خەباتێن خوە یێن ئەدەبی، دیرۆکی و بەرهەڤکرنا کەلەپۆرا کوردی ددۆمینە.

مافێ چاپێ یێ پاراستیە بۆ ©
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

zcks@uoz.edu.krd +964 (0)751 536 1550
Iraq-Kurdistan Region, Zakho- Univesity of Zakho